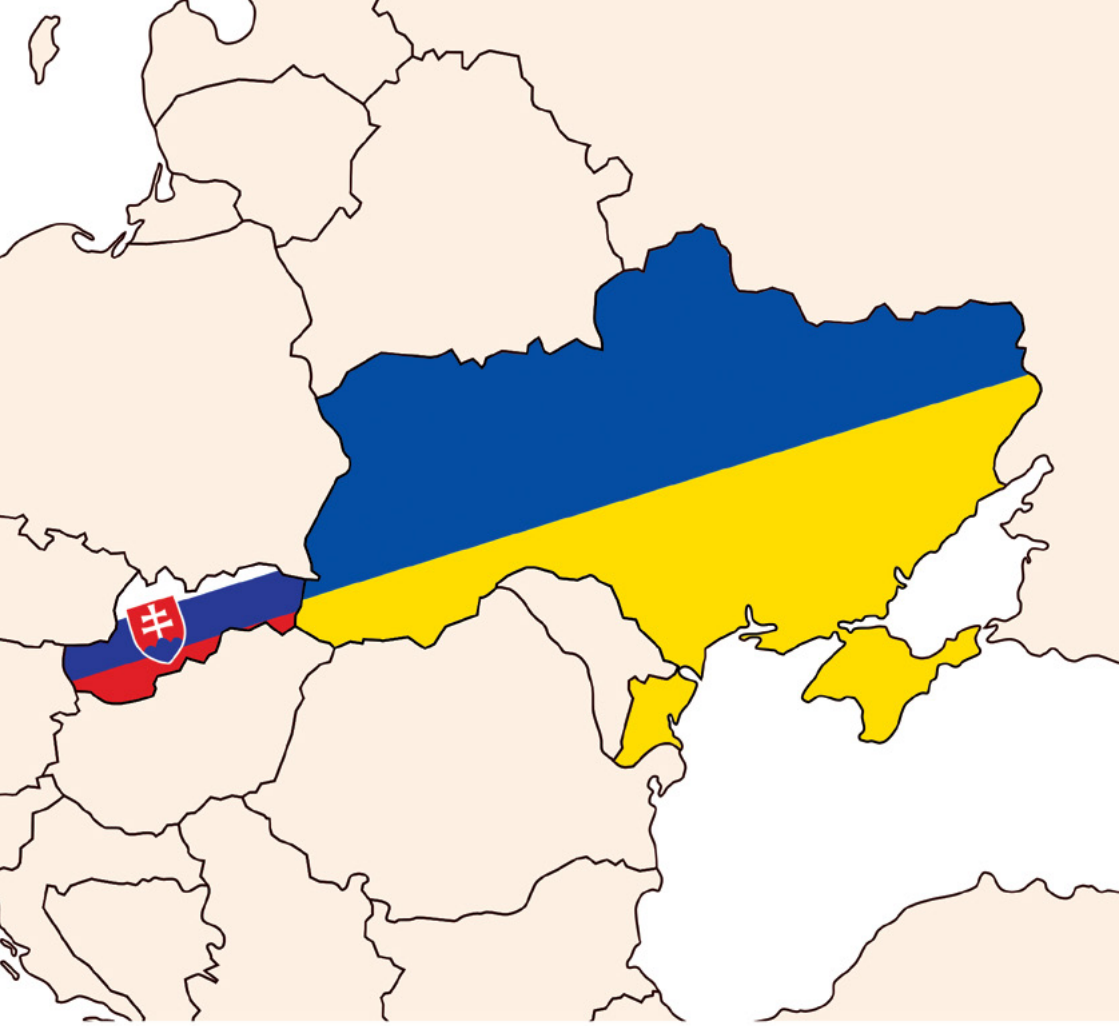

ŠTÚDIA TRVALEJ UDRŽATEĽNOSTI OBCÍ V HRANIČNOM REGIÓNE

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

norway
grants

OBSAH

Úvod	3
1. Charakteristika hraničného regiónu.....	4
1.1 Prešovský samosprávny kraj.....	6
1.2 Košický samosprávny kraj	9
1.3 Zakarpatská Ukrajina	13
2. Dotazníkový prieskum v obciach v hraničnom regióne.....	17
2.1 Výsledky prieskumu	18
2.1.1 Košický a Prešovský kraj	18
2.1.2 Zakarpatská Ukrajina	23
3. Zhodnotenie turistického potenciálu V hraničnom regióne	29
3.1 Turistické atrakcie hraničného regiónu.....	29
3.1.1 Prírodné atrakcie	29
3.1.2 Kultúrne atrakcie.....	36
3.1.3 Športové atrakcie.....	42
3.1.4 Miestne špeciality	47
3.1.5 Iné atrakcie	50
3.2 Súčasná ponuka doplnkových služieb – ubytovacie a stravovacie služby	54
3.3 Identifikovaný potenciál pre rozvoj ekologického turizmu v hraničnom regióne	70
4. Analýza stavu lokálnej energetiky a odpadového hospodárstva, ako strategických sektorov vplývajúcich na vytváranie predpokladu pre rozvoj ekoturizmu v hraničnom regióne	72
4.1 Stav lokálnej energetiky	73
4.2 Stav odpadového hospodárstva.....	76
5. Stratégia trvalo udržateľného rozvoja obcí v hraničnom regióne	78
5.1 Stratégia trvalo udržateľného rozvoja regiónov – príklady najlepšej praxe.....	79
5.2 Opatrenia pre trvalo udržateľný rozvoj obcí v hraničnom regióne	83
Záver	86
Zoznam použitých obrázkov	87

ÚVOD

Hraničný región Slovenska a Ukrajiny sa nachádza v stredovýchodnej časti Európy. Vďaka svojim klimatickým podmienkam, polohe, ale hlavne svojej prírode, rôznorodosti bohatstva kultúry a tradícií vytvára možnosť pre posilnenie cestovného ruchu a rozvoja cezhraničnej spolupráce medzi krajinami. Dominantou celého hraničného regiónu sú zachovalé lesy, hory, rozmanité členité prostredie od vysokých kopcov až po nížinaté oblasti a vidiecke prostredie. Toto všetko vytvára veľmi vhodné prostredie slúžiace pre rekreáciu, oddych, aktívne trávenie voľného času prostredníctvom turistiky, alebo návštevou bohatých kultúrnych pamiatok. Územie ponúka množstvo druhov atrakcií, turistických trás a viacero lokalít, ktoré sú zapísané do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. V prípade nepriaznivého počasia je možnosť spoznávania historických diel a výtvarného umenia v galériách a múzeách. Je možné zoznámiť sa s vystavenými zbierkami umelcov, remeselníkov ale aj vedcov. Zároveň sú v oblasti možnosti využívania termálnych, liečivých prameňov, prípadne využívanie zážitkových kúpalísk. V neposlednom rade je možnosť ochutnania miestnej kuchyne, ktorá sa odlišuje v každom regióne a zachováva si svoju tradíciu, ktorá sa opiera hlavne o miestne zdroje surovín, bylín, mäsových výrobkov, ale aj alkoholických nápojov typických pre daný kraj. V zimnom období horské prostredie ponúka široké možnosti rekreácie. Turisti môžu navštevovať rôzne atrakcie vo forme zjazdoviek, lyžiarskych stredísk, bežeckých tratí a rôznych lokalít s možnosťami korčuľovania. Zároveň sa môžu využiť možnosti sánkovania, alebo jazdy na saniach ktoré sú ťahané koňmi. Aby sa zvyšovala možnosť rozvoja cestovného ruchu a turizmu na vidieku, je vhodná podpora individuálneho prežívania dovolenky a návrat človeka k prírode mimo masového cestovného ruchu, ktorý je koncentrovaný v mestách. Práve v dnešnej uponáhľanej dobe ľudia čoraz viac využívajú možnosti ekoturizmu, kde dochádza k regenerácii síl a oddychu v prírode. Zvyšuje sa tým psychická kondícia, ale posilňuje sa aj imunitný systém a odolnosť proti stresu. Hlavným bohatstvom celého regiónu pre rozvoj daných aktivít je prostredie lesov a hôr. Práve toto prostredie má špecifické upokojujúce účinky na človeka s rozmanitými možnosťami turizmu od formy prechádzok, jazdy na koni až po cykloturistiku. Zároveň sa v oblasti nachádza veľké množstvo kultúrnych pamiatok, hradov, zámkov a kaštieľov. Aby sa však mohol turizmus v danej oblasti rozvíjať, tak len prírodné prostredie, historické a kultúrne bohatstvo nestačí. Tento potenciál je potrebné podporiť doplnkovými službami, aby sa mohol návštevníkom ponúknuť plný komfort v súlade so špecifikami daného regiónu. To súvisí s možnosťami ubytovania a tomu pridruženými službami pre návštevníkov regiónu. Veľkú úlohu v celom úsilí hrajú aj samotní obyvatelia a ich ochota rozvíjať svoj región. Ich zapojenosť a aktivita pri podpore regiónu a podieľanie sa na jeho rozvoji je veľmi dôležitá. Cieľom štúdie je analyzovať súčasnú situáciu a zistiť potenciál turizmu v hraničnom regióne Slovenska a Ukrajiny a určiť smerovanie, ďalší vývoj pre posilnenie a rozvoj daných regiónov. Zároveň sa zhodnotí stav lokálnej energetiky a odpadového hospodárstva, pretože tieto strategické sektory vplývajú na rozvoj cestovného ruchu, hlavne ekoturistiky. Dôležitým faktorom pre trvalo udržateľný rozvoj obcí je aj revitalizácia prostredia a obnova lokálneho ekosystému vzhľadom na miestne podmienky. Cieľom je tiež stratégia a navrhnutie opatrení na trvalo udržateľný rozvoj obcí v hraničnom regióne.

1. CHARAKTERISTIKA HRANIČNÉHO REGIÓNU

Obrázok 1.1 Prešovský a Košický kraj

Hraničný región na Slovenskej strane sa skladá z Prešovského samosprávneho kraja a Košického samosprávneho kraja. Tieto kraje na východe Slovenska majú rozlohu 15 730 km² a zaberajú spolu 32% územia Slovenskej republiky. Na tomto území žije 1 617 000 obyvateľov, čo je takmer 30% Slovenska. Vďaka svojej polohe toto územie obsahuje veľké členité prírodné bohatstvo od najvyššieho pohoria Slovenska Vysokých Tatier v Prešovskom kraji, ktoré zároveň tvorí hranicu s Poľskom, až po rozsiahlu rovinatú oblasť Východoslovenskej nížiny v juhovýchodnej časti Slovenska v Košickom kraji, ktorú ohraničuje z južnej strany hranica s Maďarskom a z východnej strany hranica s Ukrajinou. Zároveň sa na tomto území nachádza viacero prírodných parkov, vodných tokov a nádrží. V oblasti krasového územia regiónu sa nachádzajú strmé krasové doliny a vodopády, jaskyne, priepasti.

Práve táto široká rozmanitosť regiónu spolu s kultúrnym bohatstvom vytvára vysoký potenciál pre rozvoj cestovného ruchu. Z hľadiska flóry sa na danom území nachádza rozmanitá vegetácia. Lesná vegetácia je rozvinutá hlavne v Prešovskom kraji, kde sa pohybuje na hranici 50% územia, z čoho sú najviac zalesnené okresy Humenné, Poprad a Snina, kde sa zalesnenosť pohybuje nad 60%. Naopak v Košickom kraji je lesná vegetácia na úrovni len okolo 38%, pričom najmenej zalesnené oblasti sú okresy Trebišov a Michalovce, kde sa zalesnenie pohybuje na hranici 10%. Na území sa nachádzajú aj oblasti poškodených lesov väčšinou vplyvom kalamičných situácií, alebo činnosťou človeka. Jedná sa hlavne o oblasť Vysokých Tatier, Rudohoria a Levočských vrchov. Naopak najzdravšie lesy sú v oblasti východného Slovenska v oblasti Polonín. Z hľadiska fauny sa v hraničnom regióne nachádza rozmanité množstvo živočíchov ktoré žijú prevažne v lesoch a pri vodných tokoch. Jedná sa o tisíce druhov rastlín a živočíchov. Sú to napríklad lesné živočíchy medveď hnedý, rys ostrovid, vlk dravý, liška hrdzavá, rôzne druhy vtáctva ako sokol myšiars, bažant poľovný, živočíchy žijúce pri vodných tokoch ako bobor vodný, vydra riečna a ďalšie.

Obrázok 1.2 Zakarpatská Ukrajina

Hraničný región na Ukrajinskej strane je jediný hraničný región Ukrajiny, ktorý má hranice so štyrmi štátmi – Rumunskom, Maďarskom, Slovenskom a Poľskom. Zakarpatská Ukrajina má rozlohu 12 780 km², čo tvorí len niečo vyše 2 % celkového územia Ukrajiny. Na danom území žije 1 244 900 obyvateľov čo je takmer 3% Ukrajiny. Samotné územie je veľmi členité od najvyššieho vrchu Hoverla, ktorý je zároveň najvyšším vrchom na celej Ukrajine, až po najnižšiu dolinu v Užhorodskom okrese pri obci Ruské Gejovce. Dominantou regiónu sú však pohoria Poloniny, ktoré sa tiahnu cez celú oblasť od severu na juh a tvoria až 80% územia. Toto územie je vyhľadávané aj z hľadiska atraktívnych lyžiarskych stredísk. Na druhej strane v južných oblastiach tvoria atrakciu pre návštevníkov kúpeľné oblasti a ozdravné pobyty. Hlavnou atrakciou regiónu je však turistika. Nádherná zalesnená príroda, rôzne výstupy na hory, turistické chodníky spolu s prevažne drevenou architektúrou tvoria hlavné lákadlo pre turistov. Na území sa nachádza viacero vodných tokov a slaných jazier, ktoré sú raritou a obľúbenou turistickou atrakciou vzhľadom na vysokú koncentráciu soli. Na území sa nachádza viacero prírodných parkov a územie poskytuje naozaj široké možnosti turistiky. Z hľadiska flóry je na území veľmi bohatá vegetácia. Práve Zakarpatská Ukrajina je najzalesenejší región, kde sa zalesnenosť pohybuje okolo 50%, pričom sa na území podľa nadmorskej výšky striedajú pásma ihličnatých a listnatých lesov. Priemerná zalesnenosť Ukrajiny je len na úrovni 15%, takže hraničný región je v tomto smere unikátny. Tu môžeme konštatovať čiastočnú podobnosť s prihraničnými oblasťami na Slovenskej strane, hlavne Prešovského kraja. Do svetového dedičstva UNESCO sú zapísané Pôvodné bukové lesy Karpát, ktoré sa nachádzajú na území Slovenska, Poľska a Ukrajiny. Z daných krajín na území Ukrajiny tvoria až 70% z celkovej rozlohy bukových lesov v oblastiach Čornohora, Uholka a Svidovec nachádzajúce sa v juhovýchodnej časti krajiny. Rovnako z hľadiska fauny sa na území nachádza veľké množstvo hlavne lesných živočíchov väčšinou rovnakých druhov vzhľadom na charakter územia ako na území Slovenska, taktiež pri vodných tokoch a nádržiach.

1.1 PREŠOVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ

Obrázok 1.1.1 Prešovský samosprávny kraj

Prešovský samosprávny kraj sa nachádza na severovýchode Slovenska. Je to druhý najväčší kraj a zo všetkých krajov Slovenska je najľudnatejší. Terén je veľmi členitý hlavne v severnej a západnej časti kraja a tvorí ho pohorie Karpát. Práve výrazná časť pohoria Karpát na severe Slovenska tvorí prirodzenú hranicu medzi Poľskom a východnou časťou Slovenska. Z historického hľadiska tvoria kraj regióny Spiša, Šariša a Horného Zemplína. Každý z týchto regiónov je jedinečný a zachováva si stále svoje tradície, zvyky a ľudovú slovesnosť. Samostatný Prešovský kraj so svojim konečným usporiadaním vznikol z časti pôvodného východoslovenského kraja v roku 1996. Kraj má štátnu hranicu s dvoma okolitými štátmi a to na severe Poľskom (hranica 360km) a na východe s Ukrajinou (hranica 38km).

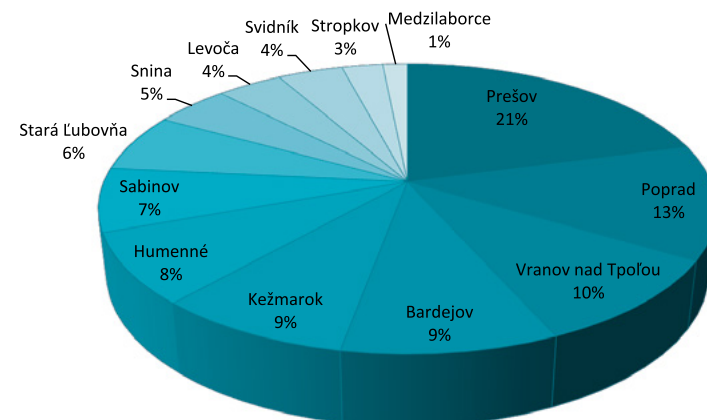
Prešovský samosprávny kraj	
Celková rozloha	8 933 km ²
Počet obyvateľov	815 000
Počet okresov	13
Počet obcí a miest	666 obcí, z toho 23 miest
Krajské mesto	Prešov (91 700 obyvateľov)
Najvyšší bod	Gerlachovský štít v pohorí Vysoké Tatry – 2 655 m.n.m
Najnižší bod	Ondava pri obci Nižný Hrušov – 109 m.n.m

Tabuľka 1.1.1 Prešovský samosprávny kraj

OBVYATEĽSTVO

Hustota zaľudnenia 91 obyvateľov na km² je nízka a v rámci Slovenska je v tomto kraji druhá najnižšia. V mestách žije skoro 50% obyvateľov a druhá žije v menších obciach a na dedinách.

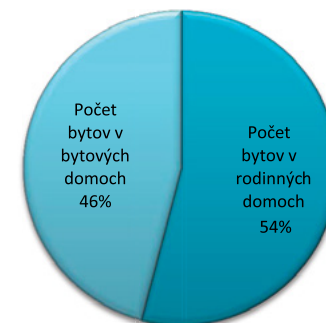
Väčšina obyvateľstva 82% je Slovenskej národnosti. Z národnostných menšín sa nachádzajú na danom území hlavne v severovýchodnej časti aj rusínska (6%) a ukrajinská (0,3%) menšina. Výrazné je zastúpenie rómskej menšiny (7%) v rámci Slovenska, pričom je rozložené rovnomernejšie v rámci celého územia kraja.

Graf 1.1.1 Rozloženie obyvateľov Prešovského kraja – zdroj Štatistický úrad SR

Najväčšia koncentrácia obyvateľstva sa nachádza v južnej časti kraja. Naopak najmenej zaľudnená je oblasť severozápadnej a severovýchodnej časti územia. Z hľadiska ekonomiky je to menej rozvinutý kraj, kde je väčšina územia hornatá, zalesnená, pôda tvrdá a ílovitá, nevhodná na poľnohospodársku činnosť. Z toho dôvodu hospodárstvom najviac hýbe obchodná a podnikateľská činnosť čo predstavuje takmer 45%. Po obchode je významným odvetvím priemyselná výroba a stavebná činnosť. Pri priemysle sa jedná hlavne o elektrotechnický, chemický, drevospracujúci, strojársky a potravinársky priemysel. Nezamestnanosť sa pohybuje na hranici 14% čo je najvyššia nezamestnanosť v rámci Slovenska.

Okres	Celkový počet obyvateľov	Nezamestnanosť v okrese
Prešov	169 423	10,5 %
Bardejov	77 859	16,6 %
Humenné	64 446	13,3 %
Kežmarok	70 487	20,2 %
Levoča	33 262	14,0 %
Medzilaborce	12 450	16,9 %
Poprad	103 914	08,3 %
Sabinov	57 820	16,9 %
Snina	38 129	14,5 %
Stará Ľubovňa	52 866	09,6 %
Stropkov	20 931	13,9 %
Svidník	33 238	18,2 %
Vranov nad Topľou	79 702	17,5 %
SPOLU	814 527	13,7 %

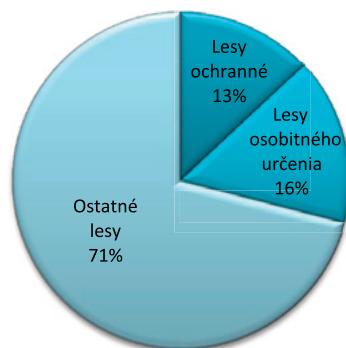
Tabuľka 1.1.2 Rozloženie obyvateľov a obydli Prešovského kraja – zdroj Štatistický úrad SR, ÚPSVaR mesačné štatistiky

Veľká časť obyvateľstva vyše 50% žije mimo miest v rodinných domoch, v menších obciach a na dedinách. Vzhľadom na vysokú mieru nezamestnanosti práve v obciach a na dedinách mimo veľkých miest je tu práve možnosť rozvoja cestovného ruchu a ekoturizmu v danom regióne, pretože v oblasti poskytovania hotelových a reštauračných služieb je podiel v hospodárstve v kraji len 0,6%. Poloha a rozmiestnenie obcí v blízkosti prírodných parkov, turistických trás, jaskýň a cyklotrás znamená veľký potenciál práve pre rozvoj daného segmentu a zníženia nezamestnanosti v danom kraji.

PRÍRODNÉ A KULTÚRNE CHARAKTERISTIKY PREŠOVSKÉHO KRAJA

Dominantou Prešovského kraja sú Vysoké Tatry, kde sa nachádza najvyšší vrch Slovenska Gerlachovský štít 2 655 m.n.m. Zároveň sa na území kraja nachádzajú viaceré Národné parky. Nachádzajú sa tu: najstarší národný park na Slovensku od roku 1949 Tatranský národný park (TANAP), ktorý je od roku 1993 aj biosférickou rezerváciou, najstarší medzinárodný prírodný park v Európe Pieninský národný park (PIENAP) a Národný park Poloniny, ktorého pralesy sú zapísané do zoznamu svetového dedičstva UNESCO, spolu s Levočou, kultúrnymi pamiatkami z jeho okolia, historickým jadrom mesta Bardejov a s 28 drevenými kostolíkmi v časti karpatského oblúka. Z pohľadu klímy dochádza na území k veľkým rozdielom spôsobeným najmä z hľadiska rôznej nadmorskej výšky. Prešovský kraj má najchladnejšie a najdaždivejšie podnebie na Slovensku. Rovnako zloženie fauny a flóry závisí od polohy a nadmorskej výšky v danej oblasti. K najväčším vodným tokom patria Torysa, Topľa, Ondava, Laborec, Cirocha, Poprad a Dunajec. Územie kraja je veľmi hornaté a má značné zastúpenie lesov na svojom území.

Okres	Zalesnenie (ha)	Zalesnenie (%)
Bardejov	37 653	42
Humenné	51 408	66
Kežmarok	31 749	48
Levoča	12 303	36
Medzilaborce	23 407	46
Poprad	65 723	72
Prešov	33 159	36
Sabinov	17 237	37
Snina	48 440	63
Stará	24 563	41
Stropkov	18 798	49
Svidník	25 185	47
Vranov	28 171	39
SPOLU	417 796	49

Tabuľka 1.1.3 Štruktúra lesných porastov Prešovského kraja – zdroj Správa o stave lesov, štatistická ročenka

Ako je vidieť v tabuľke 1.1.3, zastúpenie ochranných lesov je 13% a lesov osobitného určenia vyše 16%. Sú to lesy s prioritnou funkciou ochrany pôdy, alebo v pásme kosodreviny, v ochranných

pásmach vodných tokov, prípadne sa jedná o rekreačné, kúpeľné lesy, alebo lesy slúžiace na výchovu a výskum. Podľa rozloženia týchto lesov je znova možné vidieť rozvojový potenciál cestovného ruchu a ekoturistiky v jednotlivých okresoch. Mimo lesných porastov v kraji prevládajú pôdy stredne ťažké až ťažké, s vyšším obsahom ílovej frakcie, ktoré predstavujú až 80% celkového zastúpenia. Tieto pôdy majú najvyššiu tendenciu k zhutňovaniu. Z toho dôvodu daný kraj nie je najvhodnejší na poľnohospodársku činnosť a možnosť pestovania plodín je obmedzená. Najčastejšie pôdne typy vyhovujú pestovaniu ľanu, fazule, zemiakov, repky olejnej, raže, a ďateliny. Z poľnohospodárskych pozemkov sa využíva iba 49%, na pestovanie ovocia v ovocných sadoch sa využíva len 0,3% poľnohospodárskej pôdy. Ostatnú časť zaberajú trvalé trávne porasty. Vzhľadom na výskyt menej kvalitnej pôdy, členitosť regiónu a klimatické podnebie nie je vhodný intenzívny rozvoj poľnohospodárstva v danom kraji. Územie kraja je vzhľadom na svoj charakter, rozmanitosť, prírodný potenciál a historické dedičstvo vhodnejšie zamerať na rozvoj turizmu a rozvoj doplnkových služieb v cestovnom ruchu prevádzkovaných v regióne.

1.2 KOŠICKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ

Obrázok 1.2.1 Košický samosprávny kraj

Košický samosprávny kraj sa nachádza v juhovýchodnej časti Slovenska. Je to štvrtý rozlohou najväčší kraj na Slovensku a po Prešovskom kraji je druhý najľudnatejší. Územie je relatívne členité a rozmanité, ale v porovnaní s Prešovským krajom sú už pohoria nižšie a v oblasti sa nachádza viac nížinných oblastí Východoslovenskej nížiny lokalizovanej na juhovýchode Slovenska.

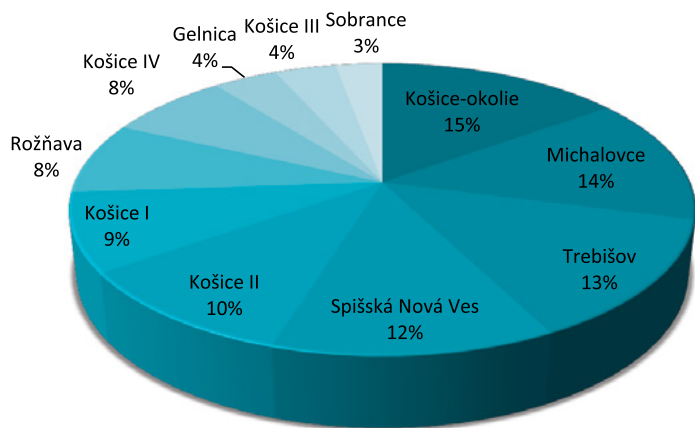
Zo severu je kraj ohraničený Slovenským rajom a Slovenským Rudohorím. Na východe kraj ohraničujú Vihorlatské vrchy. Z historického hľadiska tvoria kraj regióny Gemer, Abov a Dolný Zemplín. Každý z daných regiónov si historicky zachováva svoje tradície, zvyky a ľudovú slovesnosť. Samostatný Košický kraj so svojim konečným usporiadaním vznikol z časti pôvodného východoslovenského kraja v roku 1996, kde sa časť územia východoslovenského kraja pričlenila k Banskobystrickému kraju a ostatná časť sa stala Košickým samosprávnym krajom. Kraj má štátnu hranicu s dvoma okolitými štátmi a to na juhu s Maďarskom (hranica 164 km) a na východe s Ukrajinou (hranica 63 km).

Košícký samosprávny kraj	
Celková rozloha	6 754 km ²
Počet obyvateľov	791 700
Počet okresov	11
Počet obcí a miest	440 obcí, z toho 17 miest
Krajské mesto	Košice (239 200 obyvateľov)
Najvyšší bod	Vrch Stolica – 1 476 m.n.m
Najnižší bod	Bodrog pri obci Klin nad Bodrogom – 86 m.n.m

Tabuľka 1.2.1 Košícký samosprávny kraj

OBYVATEĽSTVO

Hustotou zaľudnenia 118 obyvateľov na km² je kraj rovnako ako z hľadiska rozlohy štvrtý najľudnatejší na Slovensku. Väčšina obyvateľstva až 82% je Slovenskej národnosti. Z národnostných menšín sa nachádzajú na danom území hlavne občania maďarskej národnosti (11%), lokalizovaných najmä v južnej časti a najvýraznejšie v juhovýchodnej časti kraja pri hraniciach. Rómska menšina (4%) je rozložená v kraji rovnomernejšie. V kraji sa ešte nachádzajú menšiny českej (0,6), rusínskej (0,3) a ukrajinskej (0,3%) národnosti.

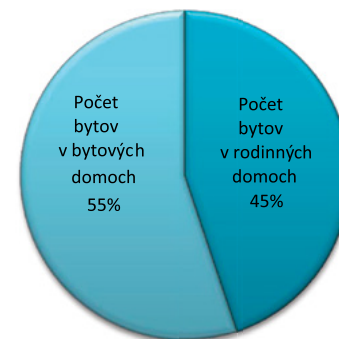

Graf 1.2.1 Rozloženie obyvateľov Košického kraja – zdroj Štatistický úrad SR

Koncentrácia obyvateľstva v kraji je distribuovaná pomerne rovnomerne. Najmenej zaľudnená je východná časť kraja v okrese Sobrance a v západnej časti kraja v okresoch Rožňava a Gelnica. Naopak najľudnatejšia je stredná časť regiónu. Z hľadiska hospodárstva je dominantnou priemyselná oblasť. Územie je rozmanité a členité, pričom sa v kraji nachádza najnižší bod na Slovensku a to ústie rieky Bodrog 86 m.n.m. Necelá polovica územia je zalesnená a na rozdiel od Prešovského kraja sa tu nachádza viacero oblastí s kvalitnou pôdou vhodnou na pestovanie rozličných poľnohospodárskych plodín. Zároveň má kraj tradíciu vzhľadom na prírodné bohatstvá nerastných surovín využiteľných v hutníctve, pri spracovaní kovov a v chemickom priemysle. Priemysel preto tvorí dominantnú časť

hospodárstva. Vďaka dobrej kvalite pôdy je v kraji rozvinuté aj poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel. Kraj má v tomto ohľade výrazné špecifikum, najmä z dôvodu pestovania hrozna a produkciou kvalitného vína svetových značiek v Tokajskej oblasti. Tokajská oblasť sa nachádza na juhovýchode Slovenska na hranici s Maďarskom. Nezamestnanosť v kraji sa pohybuje okolo 13%, čo je mierne lepšie ako v Prešovskom kraji, ale je to druhá najvyššia nezamestnanosť na Slovensku.

Okres	Celkový počet obyvateľov	Nezamestnanosť v okrese
Gelnica	31 272	15,44
Košice I	68 467	7,53
Košice II	82 676	7,66
Košice III	30 048	5,73
Košice IV	59 242	6,67
Košice-okolie	119 227	16,10
Michalovce	110 842	14,21
Rožňava	63 351	21,28
Sobrance	22 933	17,07
Spišská Nová Ves	97 593	11,69
Trebišov	106 072	17,20
SPOLU	791 723	13,11

Tabuľka 1.2.2 Rozloženie obyvateľov a obydľí Prešovského kraja – zdroj Štatistický úrad SR, ÚPSVaR mesačné štatistiky

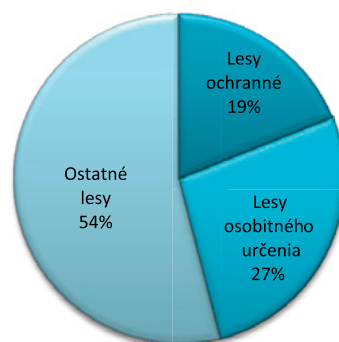
Veľká časť obyvateľstva kraja (takmer 45%) žije v rodinných domoch. Oblasti, v ktorých žijú ľudia v mestách a bytových domoch sa majú nižšiu mieru nezamestnanosti. Práve v obciach a dedinách sa pohybuje nezamestnanosť vo vyšších číslach. Vzhľadom na prírodné bohatstvo, polohu, ale aj špecifické oblasti produkcie vína, je tu potenciál na rozvoj cestovného ruchu a s tým spojených doplnkových služieb, čo by mohlo prispieť k zníženiu nezamestnanosti. Keďže je kraj zameraný na priemysel a poľnohospodárstvo, tak rozvoj cestovného ruchu a vzhľadom na charakter oblasti aj ekoturizmu, by bola ďalšia pridaná hodnota, ktorá by prispela k rozvoju kraja.

PRÍRODNÉ A KULTÚRNE CHARAKTERISTIKY KOŠICKÉHO KRAJA

Jednou z najvýraznejších oblastí kraja z hľadiska prírodného bohatstva je národný park Slovenský raj. Tento park obsahuje veľké množstvo prírodných krás, turistických atrakcií, desiatky prírodných rezervácií, jaskýň a vodopádov. Zaujímavosťou kraja je určite aj spomínaná tokajská oblasť, kde sa pestuje hrozno a vyrába unikátne svetoznáme víno. Zároveň sa v kraji nachádza najväčšie krasové územie Slovenský kras, ktoré je zapísané do zoznamu svetového dedičstva UNESCO ako biosférická rezervácia. Na území kraja sa nachádza tiež veľké množstvo kultúrnych pamiatok, hradov, zámkov, ale aj veľké zachovalé historické časti miest ako napríklad Košice alebo Spišská Nová Ves. Z hľadiska hradov je určite svojou rozlohou dominantný Spišský hrad, ktorého rozloha je takmer 4 ha. Jaskyne a priepasti patria tiež medzi unikátne časti ktoré by mali byť turistami navštevovanejšie. Objavili sa aj v niektorých filmoch napríklad Dobšinská ľadová jaskyňa v rozprávke Sol nad zlato, alebo Spišský hrad v svetoznámom filme Dračie srdce. Na druhej strane z hľadiska činnosti človeka práve priemysel

selnou činnosťou sú už niektoré oblasti životného prostredia poznamenané a narušené. Z hľadiska klímy je na území znova veľký rozdiel teplôt. V nížinách v južnej časti kraja sú teploty v najteplejších mesiacoch v priemere 20 stupňov a v najchladnejších okolo -3°C. Naopak na horách sa najvyššia teplota v lete pohybuje len okolo 15°C a v zime v priemere len -5°C. Hornatá alebo nížinná oblasť má vplyv na zastúpenie fauny a flóry v danej oblasti. Najväčším vodným tokom je Bodrog v juhovýchodnej časti, ktorý vzniká sútokom viacerých riek v kraji. K ďalším významným tokom v okolí Košíc patria rieky Bodva a Hornád. V južnej časti zase dominuje rieka Slaná. Územie zaberajú rozsiahle nížiny hlavne vo východnej časti kraja. V západnej a strednej časti sa nachádza pásмо vrchov a hôr. Zastúpenie lesov je výrazné, ale vzhľadom na oblasti nížin a významnejšiu poľnohospodársku činnosť je zalesnenie územia nižšie.

Okres	Zalesnenie (ha)	Zalesnenie (%)
Gelnica	42 491	75
Košice I	3 408	37
Košice II	2 680	40
Košice III	924	57
Košice IV	203	4
Košice-okolie	63 162	42
Michalovce	8 433	9
Rožňava	69 020	61
Sobrance	18 383	35
Spišská Nová Ves	31 382	56
Trebišov	14 117	13
SPOLU	254 656	39

Tabuľka 1.2.3 Štruktúra lesných porastov Košického kraja – zdroj Správa o stave lesov, štatistická ročenka

Stupeň zaslenenia určuje práve charakter územia. Oproti Prešovskému kraju, v ktorom je zalesnenie územia pomerne rovnomerné, v tomto kraji sa striedajú oblasti horské nad 75% až k nížinným oblastiam kde sa lesy takmer vôbec nevyskytujú. Veľkú časť lesov (okolo 20%) tvoria lesy ochranné, čo sú lesy s prioritnou funkciou ochrany pôdy, vysokohorské lesy a pásy kosodreviny. Zaujímavou časťou tohto kraja sú lesy osobitného určenia, ktoré slúžia v prevažnej miere na rekreáciu, prípadne sú v ochranných pásmach vodných tokov, lesy veľkého významu z hľadiska ochrany prírody, prípadne slúžia na výchovu a výskum. Práve tieto lesy sú veľmi dobre identifikované a ukazujú smer, ktorým by sa mohli rozvíjať ďalšie aktivity turizmu. Je vidieť, že v nížinných oblastiach je lesov veľmi málo a nie sú vždy vhodné na rekreáciu. Naopak sú oblasti bohaté zalesnené a podľa štruktúry lesov veľmi vhodné na rekreáciu a turistiku. Mimo lesných porastov v nížinách prevládajú pôdy stredne ťažké až ťažké a predstavujú až 75% zastúpenia. Samotné úrodné pôdy predstavujú vysoký potenciál pre pestovanie poľnohospodárskych plodín. Preto sa na tieto účely využíva až 76% poľnohospodárskej pôdy. Vinice a ovocné sady tvoria iba 1,5%, čo má vzhľadom na polohu, klimatické podmienky a vlastnosti pôdy potenciál ďalšieho rozvoja. Menšiu časť len niečo vyše 20% zaberajú trvalé trávne porasty. Poľnohospodárstvo je teda v danom kraji veľmi rozšírené a takmer naplno využíva svoj potenciál na tomto území. Vzhľadom na prírodné a kultúrne bohatstvo, tradície a zvy-

ky, ľudovú tvorbu, by bolo vhodné ďalší rozvoj regiónu zamerať aj na podporu turizmu a k tomu pridružených doplnkových služieb. Niektoré oblasti rôznych prírodných rezervácií, parkov, jaskýň, pamiatok a pod. sú na to vyslovene vhodné ako turistické atrakcie pre oddych a rekreáciu v lese spojenou s prechádzkou alebo cykloturistikou. Oblasti ktoré neposkytujú takéto možnosti prírodnej rekreácie, na druhej strane vedľa poskytnúť služby spojené s prehliadkou historických častí miest, kostolov a kultúrnych pamiatok. Samotné mesto Košice bolo v roku 2013 vyhlásené za Európske mesto kultúry a stalo sa tak uznávaným v medzinárodnom prostredí. Aj v tomto prípade je potrebné zamerať sa na doplnkové služby, ktoré by poskytli návštevníkom daných lokalít potrebný komfort a servis služieb, ktoré v danej oblasti potrebujú, aby sa do nej turisti radi znova vracali objavovať nové zážitky.

1.3 ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Obrázok 1.3.1 Zakarpatská Ukrajina

Zakarpatská oblasť sa nachádza v juhozápadnej časti Ukrajiny a v časti stredovýchodnej Európy. Od roku 1991 je kraj súčasťou nezávislej Ukrajiny. Svojou rozlohou je až 23 najväčším krajom v rámci Ukrajiny. Unikátom kraja sú rozsiahle hory a lesné porasty, čo robí kraj najlesnatejším regiónom Ukrajiny. V oblasti sú rozsiahle pohoria Polonín s horskými lúkami na severe územia až po nížinné oblasti Panónskej nížiny na juhozápade územia. Od ďalších oblastí Ukrajiny Ivanofrankivskej na východe a Lvovskej oblasti na severe je oddelená prevažne pohorím Karpát. Práve pohoria tvoria až 86% kraja. Nížinné oblasti kraja sú úrodné a využívajú sa na poľnohospodársku činnosť.

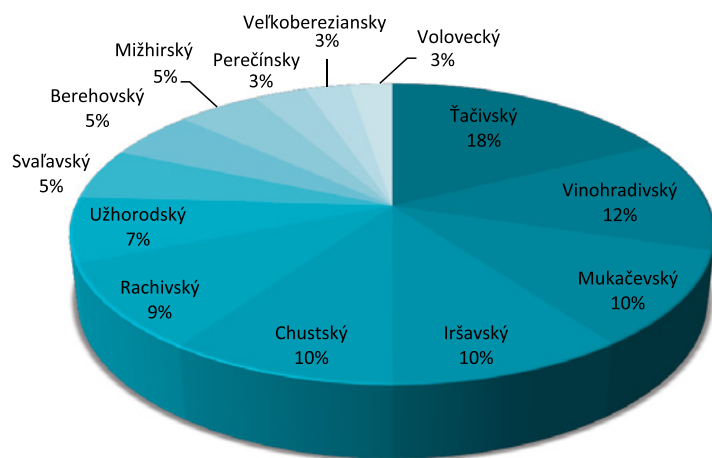
Ďalším špecifikom sú hraničné oblasti, pričom ako jediný kraj Ukrajiny má hranice až so štyrmi štátmi. Na západe so Slovenskom (98km), na severozápade s Poľskom (33km), na juhu s Maďarskom (137km) a na juhovýchode s Rumunskom (205km). Charakteristickými črtami daného územia sú lesy a krajina s osobitým charakterom a architektúrou. Práve prírodné bohatstvo a dané geografické umiestnenie ponúka pre kraj široké možnosti rozvoja turizmu a cezhraničnej spolupráce s okolitými štátmi.

Zakarpatská Ukrajina	
Celková rozloha	12 778 km ²
Počet obyvateľov	1 244 000
Počet okresov	13
Počet obcí a miest	579 obcí, z toho 11 miest
Krajské mesto	Užhorod (116 300 obyvateľov)
Najvyšší bod	Vrch Hoveria – 2 061 m.n.m
Najnižší bod	Pri obci Ruské Gejovce – 101 m.n.m

Tabuľka 1.3.1 Zakarpatská Ukrajina- zdroj Ústav štatistiky v Zakarpatskej oblasti

OBVYATEĽSTVO

Hustota zaľudnenia 98 obyvateľov na km² je nadpriemerom v rámci Ukrajiny a je to šiesty najľudnatejší kraj. V mestách žije len niečo vyše 39% obyvateľstva a až 61% býva na vidieku, pričom v horských oblastiach žije až 20% z celkového počtu obyvateľov. Väčšina obyvateľov je Ukrajinskej národnosti čo je vyše 80%. Výrazné zastúpenie majú v kraji menšiny maďarskej národnosti v juhozápadnej časti až 12%. V juhovýchodnej časti majú zastúpenie menšiny rumunskej národnosti 2,5% a v približne rovnakom pomere majú zastúpenie aj menšiny ruskej národnosti. Na území sa ešte nachádzajú menšiny rómskej (1%), rusínskej (0,8%), slovenskej (0,5%) a Nemeckej (0,3%) národnosti. Hlavným mestom kraja je Užhorod pri hranici so Slovenskom so 117 000 obyvateľmi.

Graf 1.3.1 Rozloženie obyvateľov Zakarpatskej Ukrajiny

Obyvateľstvo je rozložené v kraji nerovnomerne. Najvyššia koncentrácia obyvateľov je v južnej časti kraja. Naopak na severe v oblasti hôr je zaľudnenie veľmi nízke. Z hľadiska ekonomiky je kraj hlavne v juhozápadnej časti zameraný výrazne na poľnohospodárstvo vzhľadom na prítomnosť úrodnej pôdy na juhu kraja a na lesnícku činnosť vzhľadom na bohatý potenciál lesov a zalesnenie územia (až 38%). Ostatná činnosť je zameraná hlavne na priemysel. Najväčšiu časť priemyselnej činnosti, takmer 35% tvorí drevospracujúci priemysel a 25% sa venuje potravinárskemu priemyslu. V menšej miere sa kraj venuje aj ľahkému, strojárskemu a stavebnému priemyslu. Malá časť je potom zameraná aj na vedu, dopravu a sociálne služby. Zároveň je kraj vyhľadávanou turistickou atrakciou práve pre svoje špecifické prírodné podmienky, ako národné parky, biosférická rezervácia, jaskyne, liečivé pramene, ale aj kultúrne bohatstvo a etnografické zaujímavosti. Najväčšou atrakciou kraja sú hory a lesy, ktoré tvoria dominantnú časť kraja. Obyvateľstvo si zachovalo časť svojich tradícií, ktoré sa líšia v závislosti od regiónu. Zároveň je k turistom priateľské, čo vytvára dobré predpoklady pre prípadný rozvoj turizmu v regióne.

Okres	Celkový počet obyvateľov
Berehovský	52 000
Veľkobereziansky	26 400
Vinohradivský	119 600
Volovecký	25 400
Iršavský	99 000
Mižhirský	48 200
Mukačevský	101 000
Perečinský	31 400
Rachivský	91 500
Svalavský	54 500
Ťačivský	174 000
Užhorodský	69 200
Chustský	95 600
SPOLU	987 800

Tabuľka 1.3.2 Rozloženie obyvateľov a obydli Zakarpatskej Ukrajiny – zdroj Ústav štatistiky v Zakarpatskej oblasti

Kým v Slovenskej pohraničnej oblasti väčšina obyvateľstva žije v mestách, tak v Zakarpatskej Ukrajine je to naopak. Až 60% obyvateľov žije na vidieku. Vzhľadom na prírodné podmienky a geografickú polohu je to veľká výhoda najmä pri rozvoji ekoturizmu v regióne. Určitou prekážkou v tomto smere je, že Ukrajina nepatrí medzi členov Európskej únie, a tak dovolenka a cestovanie je spojená s prechodom hraníc, pasovou kontrolou, resp. vízovou povinnosťou, čo môže časť potenciálnych turistov odradiť. V kraji je dôležité poskytovanie ubytovacích služieb aj na súkromí v rodinných domoch, kde by si mohli záujemcovia o ubytovanie oddýchnuť od uponáhľaného sveta a vydať sa zo súkromného ubytovania na turistické prechádzky alebo za miestnou kultúrou.

PRÍRODNÉ A KULTÚRNE CHARAKTERISTIKY ZAKARPATSKÉHO REGIÓNU

Dominantou Zakarpatskej Ukrajiny je vrch Hoveria 2 061 m.n.m, ktorý je zároveň najvyšším vrchom Ukrajiny. Na území sa nachádzajú aj viaceré národné parky a biosférická rezervácia. Konkrétne

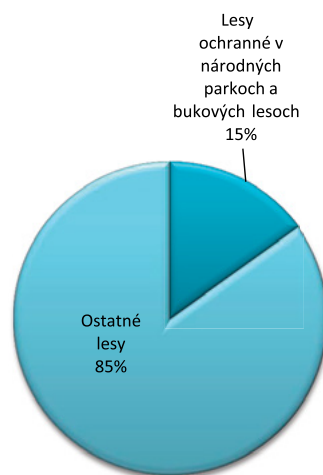
sa jedná o Národný park Skolivské Beskydy v severozápadnej časti Karpát, Vižnický Národný park sa zaraďuje medzi najmenší národný park v tejto oblasti, Užanský národný park leží na hranici so Slovenskom a Poľskom, kde sa nachádza zachovalý prales, Karpatský národný park, v ktorom sa nachádza aj spomínaná hora Hoverla, ale aj oblasti bukových lesov a nakoniec Sinevirský národný park, ktorého súčasťou je aj Sinevirské jazero, ktoré je rozlohou najväčším jezerom v regióne.

Do zoznamu svetového dedičstva UNESCO boli zapísané pôvodné staré bukové lesy v oblastiach Čornohora, Uholka a Svidovec. Na území sa nachádza veľké množstvo pamiatok ako sú hrady, zámky, historické centrá miest a pod. Príkladom sú napríklad historické mesto Mukačevo, pri ktorom je aj hrad Palanok a zámok Schönborn. Taktiež množstvo zaujímavých pamiatok sa nachádza v okolí Užhorodu, či už sa jedná o hrad, kostol alebo historické časti mesta. Aj napriek rozvinutému priemyslu v kraji nedotknutá príroda stále ponúka široké možnosti turistiky a oddychu.

Z hľadiska klímy dochádza na území k veľkým teplotným rozdielom z hľadiska rôznorodosti nadmorskej výšky a striedania horských a nížinných pásiem v kraji. Podobne ako na Slovenskej strane v nížinách v južnej časti kraja sú teploty v najteplejších mesiacoch v priemere 19°C a v najchladnejších okolo -3°C. Naopak na horách sa pohybuje teplota nižšie v lete len 17°C a v zime v priemere len -7°C. Geografická poloha v kraji má vplyv na zloženie fauny a flóry v danej oblasti. Vodné toky sú v oblasti veľmi rozšírené. Najväčším vodným tokom je rieka Tisa do ktorej sa vlievajú viaceré toky. Rieka vyviera v pohorí východných Karpát. Najdlhšou riekou v oblasti je rieka Dnester. V južnej časti krajiny sa nachádzajú rozsiahle nížiny. Naopak na severe sa nachádzajú pohoria Poloniny. Pohoria zaberajú veľkú časť kraja, a to takmer 80%. Veľmi výrazné a dominantné v rámci Zakarpatskej Ukrajiny je zastúpenie lesov. Vzhľadom sa svoj charakter územia je zalesnenie oblasti relatívne vysoké.

Okres	Zalesnenie (ha)	Zalesnenie (%)
Užhorodský	17201	21,63
Berehovský	9042	14,46
Veľkoberezijský	51255	64,52
Vinohradivský	9758	15,23
Volovecký	32634	61,62
Iršavský	49979	53,38
Mižhirský	79000	69,23
Mukačevský	41650	43,16
Perečinský	41900	67,62
Rachivský	125800	69,61
Svalavský	36167	54,65
Ťačivský	47000	27,48
Chustský	39000	41,48
SPOLU	580386	45,42

Tabuľka 1.3.3 Zalesnenie oblasti Zakarpatskej Ukrajiny – zdroj Manažment lesníctva a poľovníctva v Zakarpatskej oblasti

Zastúpenie lesov z pohľadu ich rozlohy je v kraji okolo 45%, čo je veľký nadpriemer v rámci Ukrajiny. Dokonca v niektorých okresoch kraja sa rozloha lesov blíži k 70%. Ochranné lesy v Národných parkoch a pôvodných bukových lesoch predstavujú vyše 15%. Napriek tomu sa v nich v obmedzenej miere vykonáva ťažba. Na základe množstva národných parkov a biosférickej rezervácie je tu určite potenciál na ďalší rozvoj turistiky a vzhľadom na zloženie obyvateľstva kde väčšina žije na vidieku, je veľká možnosť rozvoja ekoturistiky v regióne.

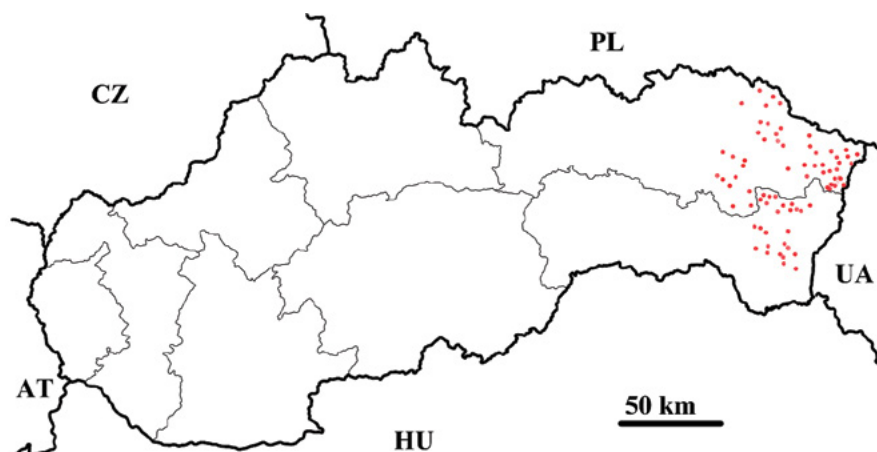
Mimo lesných porastov v nížinách sa nachádza vo veľkej miere kvalitná černoziem a kraj je preto v nížinných oblastiach veľmi vhodný na poľnohospodársku činnosť. Práve poľnohospodárstvo spolu s lesníctvom vzhľadom na charakter krajiny tvorí značnú časť pracovných miest. Zároveň sa v kraji pestuje aj hrozno pre výrobu vína, čo je znova z hľadiska turizmu zaujímavou a vyhľadávanou atrakciou. Poľnohospodárstvo je v danom kraji veľmi rozšírené a vo výraznej miere využíva svoj potenciál územia. Z toho dôvodu je potrebné sa viac orientovať na cestovný ruch v kraji. Vybudovať preň vhodné podmienky, či už na strane ubytovacích kapacít, zlepšenie orientácie turistov turistickými značkami a tabuľkami v prírode, ktoré by usmerňovali turistické prechádzky v prírode. Kraj by sa mal zamerať aj na tvorbu nových turistických trás s označením cestičiek, a budovanie cyklotrás kde sú určité rezervy. Zakarpatská Ukrajina by sa vzhľadom na svoju výhodnú polohu, kedy susedí so štyrmi štátmi, mala tiež orientovať na väčšiu prezentáciu svojich turistických atrakcií v zahraničí a zvýšiť tak podiel návštevníkov. Situáciu sťažuje geopolitická situácia a prechod kontrolovanými hranicami, ale pri dostatočnej osвете svojho kraja Zakarpatskej Ukrajiny, je potrebné ukázať potenciálnym turistom zo zahraničia, že je to vzhľadom na benefity z dovolenky, turistiky, oddychu, rekreácie a kultúrneho využitia zanedbateľná prekážka.

2. DOTAZNÍKOVÝ PRIESKUM V OBCIACH V HRANIČNOM REGÍONE

Dotazníkový prieskum bol vytvorený na zistenie hodnoverného obrazu o stave obcí vzhľadom na súčasný stav využívania miestnych lokálnych obnoviteľných zdrojov surovín, energie ako strategických sektorov vplyvujúcich na rozvoj a stav služieb vhodných pre poskytovanie v turistickom ruchu. Zároveň sa dotazník zameriaval na zmapovanie potenciálu rozvoja tzv. ekodetín a turizmu v hraničnej oblasti. Dotazník mapoval aj posúdenie spätnej väzby a záujmu jednotlivých regiónov prispieť k rozvoju svojho kraja a zapojiť sa do rozvojových aktivít súvisiacich s trvalo udržateľným rozvojom svojej obce s využitím potenciálu vo svojom regióne. Do prieskumu sa zapojili desiatky obcí v hraničnej oblasti. Na základe týchto priamych poznatkov z komunikácie s jednotlivými respondentmi môžeme vyhodnotiť potenciál a overiť si objektívne možnosti rozvoja a ochoty ľudí rozvíjať ekologický turizmus v ich oblasti. Zároveň spätná väzba môže ukázať v praxi už aplikované a úspešne vyhodnotené aktivity pre rozvoj turizmu a poskytovanie doplnkových služieb v danom regióne. Dotazník bol starostlivo zostavený z desiatich otázok, ktoré boli zamerané na lokálne podmienky jednotlivých obcí, možné zdroje obnoviteľnej energie, recyklácie a revitalizácie, ekologického manažmentu a na aktivitu obyvateľov pri podpore rozvoja regiónu. Výstup dotazníkového prieskumu môže prispieť k identifikácii možných oblastí rozvoja a k príprave a implementácii modelu stratégie trvalo udržateľného rozvoja regiónov. Prieskumu sa zúčastnili starostovia obcí a miest. Dotazníkový prieskum bol realizovaný pomocou papierového dotazníka, kde každý respondent mohol odpovedať na jednotlivé otázky a v prípade kladnej odpovede mohol pridať a vymenovať konkrétne údaje vzhľadom na charakter otázok.

2.1 VÝSLEDKY PRIESKUMU

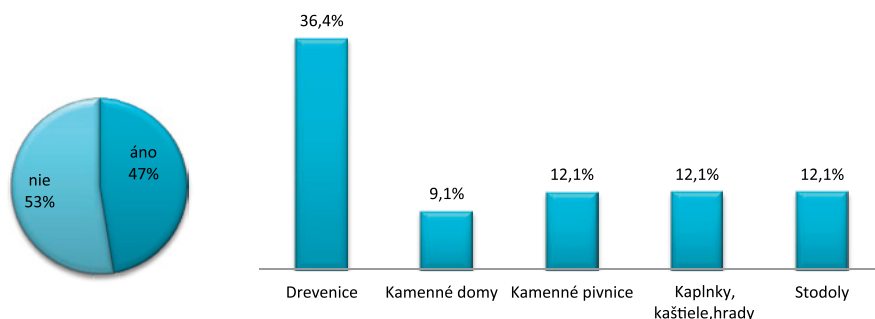
2.1.1 Košický a Prešovský kraj

Mapa 2.1.1.1 Obce zapojené v dotazníkovom prieskume

Do dotazníkového prieskumu sa zapojilo 78 obcí z hraničnej oblasti Prešovského a Košického samosprávneho kraja nachádzajúce sa v blízkosti Zakarpatskej Ukrajiny. Ďalej už nasleduje vyhodnotenie samotného prieskumu v jednotlivých oblastiach súborom otázok.

1. Nachádzajú sa vo Vašej obci stavby z prírodných materiálov /slama, drevo, kamenivo.../ resp. stavby s ekologickým dizajnom (s minimálnym dopadom na životné prostredie)?

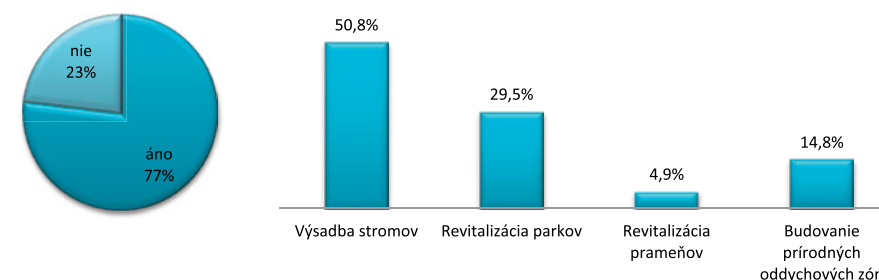

Graf 2.1.1.1 Stavby z prírodných materiálov

Takmer v polovici obcí sa nachádzajú stavby z prírodných materiálov s minimálnym dopadom na životné prostredie. Väčšinou sa v oblastiach nachádzajú drevené stavby či už vo forme dreve-

níc, stodôl, kostolíkov a pod. V kraji sa nachádza tiež viacero kamenných stavieb či už historických domov, hradov alebo pivníc. Pri rozvoji turizmu by bolo vhodné zamerať sa pri budovaní budúcich stavieb práve na stavby z prírodných materiálov, ktoré by prispeli svojou hodnotou k rozvoju regiónu a v rámci ekologického bývania by mali minimálny negatívny dopad na životné prostredie. Vcelku nepoužívaný, ale svojimi tepelno-izolačnými vlastnosťami zaujímavý materiál je slama. Vzhľadom na potenciál hlavne v Košickom kraji by zameranie niektorých stavieb s ekologickým dizajnom mohlo smerovať touto cestou. Slamené domy majú v praxi mnoho realizácií a ich stavba je veľmi výhodná vzhľadom na minimálne náklady pre stavbu takejto formy obydľia.

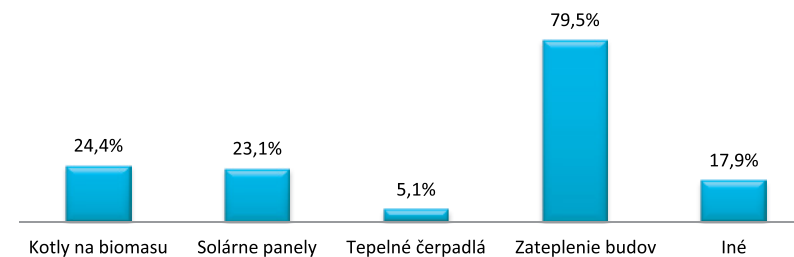
2. Venujete sa vo Vašej obci obnove lokálneho ekosystému – napr. výsadbe stromov, permakultúre, budovaniu parkov?

Graf 2.1.1.2 Obnova lokálneho ekosystému

Veľmi pozitívnu pre daný región je snaha revitalizácie svojho okolia a aktivita obyvateľstva udržiavať svoj región a čiastočne ho aj zveľaďovať. Najväčšiu pozornosť obce venujú výsadbe stromov vo svojich obciach a revitalizácii parkov. V menšej miere sa venujú budovaniu nových oddychových prírodných zón, čo by mohlo mať pri aplikácii vo väčšej miere priaznivý potenciál na rozvoj kraja. Taktiež nie len udržiavanie, ale aj budovanie nových parkov by malo pozitívny vplyv na rozvoj v regióne.

3. Ktoré technológie na využitie obnoviteľných zdrojov energie, resp. energetickej efektívnosti sú inštalované vo Vašej obci:

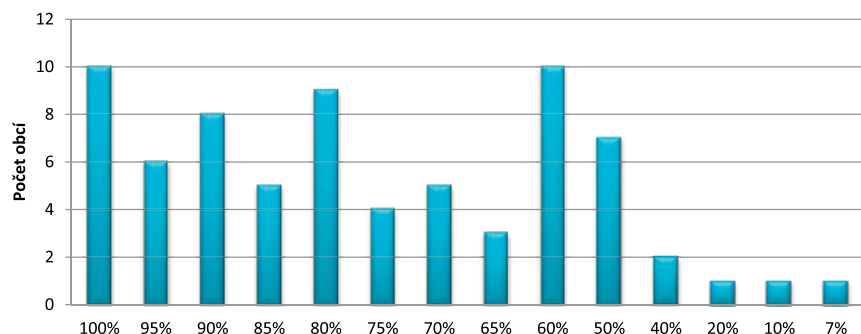

Graf 2.1.1.3 Obnoviteľné zdroje energie a úspory energetickej efektívnosti inštalované v obciach

Zvyšovanie energetickej efektívnosti má značný dopad na finančné úspory pri energiách potrebných na udržiavanie budov. Zateplenie budov je v kraji na veľmi vysokej úrovni, čo prináša značné úspory a pozitíva pre kraj. Na druhej strane má využívanie alternatívnych zdrojov, ktoré by boli šetrné k životnému prostrediu a prispeli by k rozvoju lokálnej ekonomiky a kraja určité rezervy. Dôvodom je

ešte značné využívanie fosílnych palív ako zemný plyn alebo uhlie. Do budúcnosti je potrebné sa v tomto sektore zamerať na podporu obnoviteľných zdrojov energie na pri zohľadnení miestnych dostupných zdrojov energie.

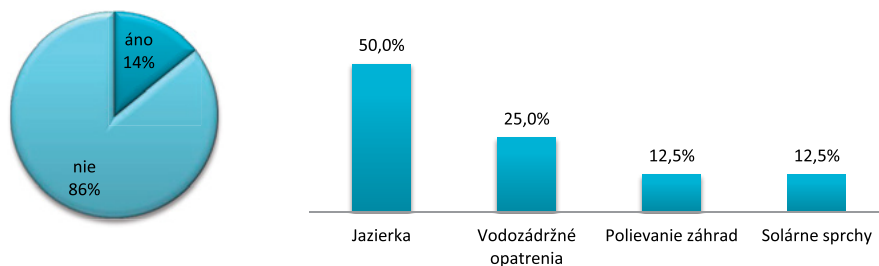
4. Koľko % obyvateľov obce skutočne separuje podľa Vášho odhadu vo svojich domácnostiach odpad?

Graf 2.1.1.4 Koľko % ľudí v obciach separuje svoj odpad

Z daného množstva opýtaných je podľa odhadu starostov vidieť vysoká miera separácie odpadu. Vyše polovica obcí podľa odhadu separuje viac ako 80% svojho odpadu. V obciach by malo tvoriť značnú časť využívanie biologického rastlinného odpadu na kompostovanie. Taktiež druhotné využitie surovín by malo byť na prvom mieste. Až v poslednom rade kedy už pre daný odpad nie je využitie je potrebné pristúpiť k jeho separácii, kedy môže dôjsť po vyzbieraní k jeho ďalšiemu spracovaniu a využitiu. Na začiatku celého procesu je ale samotná tvorba odpadu. Tu je dôležité zameriavať sa na minimalizáciu tvorby odpadu. Najlepší odpad je ten, ktorý nikdy nevznikne, kedy nie je problém s jeho ďalším spracovaním, separovaním a využívaním. Tu je dôležité vyživiť miestnych surovín a zdrojov, kedy výrobky nemusia byť zbytočne balené v obaloch a nevzniká tak odpad. Triedením a ďalším spracovaním sa ušetrí hlavne zdroje surovín, ktoré je potrebné získavať z prírody. Zároveň sa šetrí životné prostredie a krajina, pretože sa nemusí pristupovať k zneškodňovaniu vytriedených odpadov. V ďalšom skúmaní bude zaujímavé porovnanie tohto prieskumu s oficiálnymi štatistikami krajov.

5. Využívate vo Vašej obci aj ekologické riešenia manažmentu dažďových vôd (dažďové jazierka a pod.)?

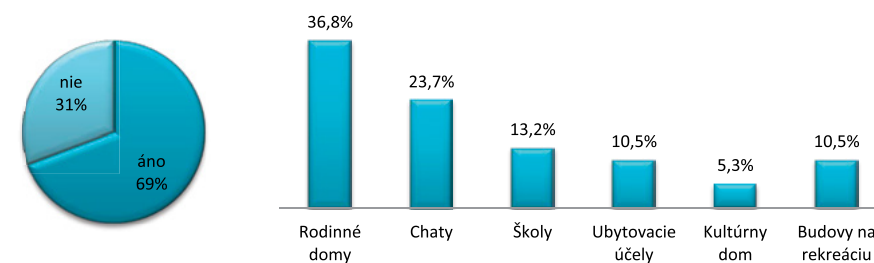

Graf 2.1.1.5 Množstvo ľudí využívajúcich ekologické riešenie manažmentu vôd

V tomto prípade je vidieť veľké rezervy v regióne. Až 86% obcí nevyužíva potenciál dažďových vôd a necháva dažďovú vodu odtiecť bez dodatočného využitia. Tu je veľmi dôležité pre rozvoj regiónu racionálne hospodárenie s prírodným bohatstvom a využívať miestne zdroje, medzi ktoré patrí aj voda. Zadržiavanie vody má pritom priaznivý vplyv na samotnú prírodu a okolie. Zadržiavanie vlhky prispieva pozitívne k lepším subjektívnym a pocitovým podmienkam a v neposlednom rade má aj pozitívne ekonomické dopady pre kraj. Využitie zadržanej vody môže slúžiť buď ako zdroj závlahy pre okolie, alebo môže byť zadržiavaná vo vsakovacích jazierkach, ktoré dažďovú vodu udržia v kraji a nedochádza tak v letných dňoch k rýchlemu vysušaniu oblastí. Pri úprave vodoinštalácie v objekte ktorý chce vodu využívať, sa dá dažďová voda využívať aj na splachovanie, kde sa bežne úplne zbytočne míňa pitná voda. Voda sa po miernej úprave filtráciou vie využiť aj na pranie, alebo umývanie domácností.

Zároveň má takýto systém výhodu pri výpadku centrálnej dodávky vody, kedy vie obec čiastočne fungovať za pomoci zachytenej dažďovej vody. Pozitívny príklad z prieskumu je využívanie dažďovej vody na solárne sprchy, kedy sa využíva nie len samotná voda, ale aj energia slnka, ktorá by za iných okolností musela byť vyrobená iným zdrojom tepla.

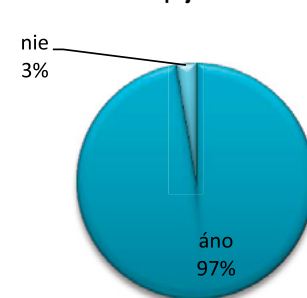
6. Dochádza k obnove nevyužívaných stavieb v obci?

Graf 2.1.1.6 Obnova nevyužívaných stavieb

Je vcelku pozitívne, že skoro 70% stavieb, ktoré nemali využitie boli obnovené. Najčastejšie sa jednalo o rodinné domy a školy. Vzhľadom na rozvoj kraja je tiež pozitívne obnovovanie budov na podporu cestovného ruchu ako sú chaty, ubytovacie kapacity a budovy určené na rekreáciu. Stále je však v kraji potenciál nevyužitých budov, ktoré by sa dali podľa možností v danej obci ešte zrekonštruovať.

7. Sú občania zapájaní do rozhodovania o verejnom dianí v obci?

Aktivita obyvateľstva pri rozvoji svojej obce a kraja je veľmi dôležitá.

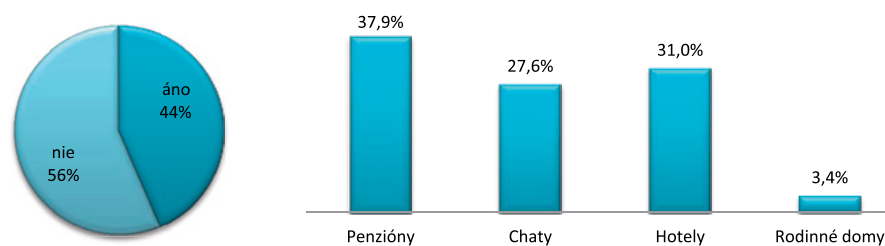
Z výsledkov prieskumu je vidieť vysokú zapojenosť a angažovanosť občanov pri rozhodovaní o verejnom dianí, čo je vysoko pozitívny stav. Prispieva to k rozvoju aktivít, ale aj tradícií a folklóru v danej obci.

Graf 2.1.1.7 Zapojenie ľudí pri rozhodovaní o verejnom dianí v obci

8. Vymenujte turistické atrakcie Vo vašej obci – v jej blízkosti (prírodné, kultúrne, športové a gastro-nomické atrakcie)

Tu je treba povedať, že daný kraj obsahuje veľké množstvo atrakcií. Jedná sa o desiatky kultúrnych, prírodných aj športových aktivít v každom kraji. Z prírodných sa dá vyzdvihnúť napríklad Národný park Poloniny, Morské oko, prírodná rezervácia Ortov, rôzne minerálne pramene. Z kultúrnych sa dajú vyzdvihnúť na jednej strane architektonické skvosty ako drevené kostoly, múzea, pamätníky a cintoríny prvej a druhej svetovej vojny, na druhej strane rôzne kultúrne slávnosti ako sú fašiangy, Furmanské slávnosti, festivaly hudby, tradičná zabíjačka a rôzne kultúrne slávnosti so svojim osobitým folklórom v závislosti od daného kraja. Športových atrakcií je v oblasti tiež veľa. Je tu možnosť napríklad konskej turistiky, futbalové turnaje, využívanie termalparkov a biokúpalísk.

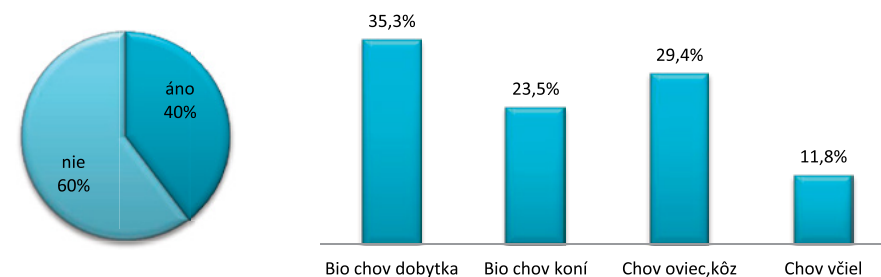
9. Nachádzajú sa vo Vašej obci, resp. v jej blízkosti k dispozícii ubytovacie / stravovacie zariadenia?

Graf 2.1.1.8 Možnosti ubytovania a stravovania v okolí obcí

Pokiaľ má kraj záujem na ďalšom rozvoji, podpore turizmu a hlavne ekoturizmu vzhľadom na svoje prírodné bohatstvo a podmienky, tak je nutné do budúcnosti zlepšiť poskytovanie služieb cestovnému ruchu. Až 56% opýtaných obcí nemá vhodné podmienky pre ubytovanie alebo stravovanie vo svojom okolí, čo je základná, ale určite nie jediná podmienka pre rozvoj regiónu a podporu turistického ruchu. Taktiež využívanie ubytovania v rodinných domoch pre hostí a ekoturistov je v kraji veľmi slabé využívané. Tu je skrytý potenciál a do budúcnosti je potrebné pracovať na rozvoji poskytovania služieb pre návštevníkov.

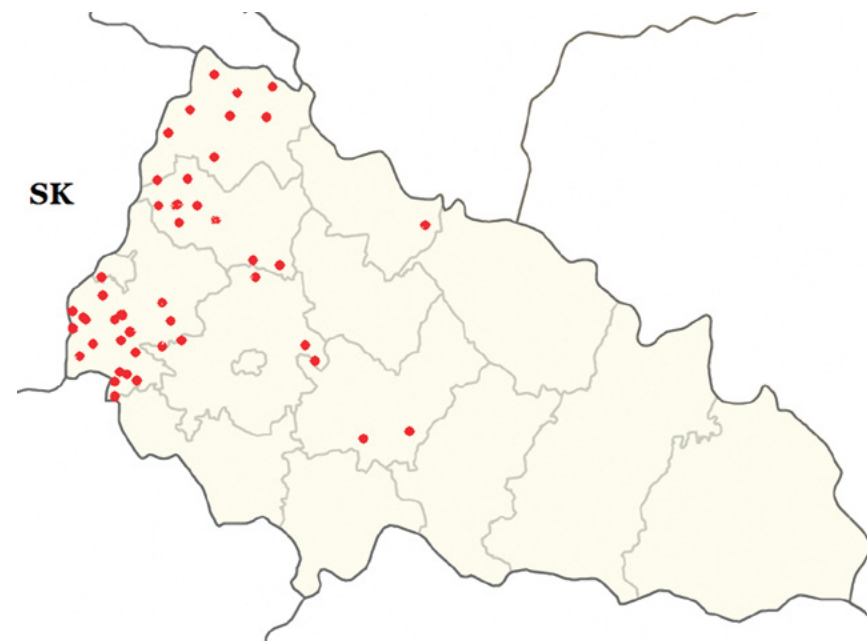
10. Nachádzajú sa vo Vašej obci resp. v jej blízkosti tzv. ekokomunity (skupiny obyvateľov, ktorí sa venujú tradičnému gazdovstvu)?

Graf 2.1.1.9 Skupiny obyvateľov, ktoré sa venujú tradičnému gazdovstvu

Aj v dnešnej dobe sa stále dosť veľká časť ľudí venuje tradičnému spôsobu hospodárenia a chovu hospodárskych zvierat. Je to dobrý potenciál pre rozvoj ekoturizmu v regióne. Práve nedotknutá príroda s využívaním lokálnych prírodných zdrojov, spolu s tradičným spôsobom života a folklórom znamenajú veľký prínos pre rozvoj regiónu z hľadiska cestovného ruchu, pretože v dnešnom pretehnúvanom a uponáhľanom svete sú práve takéto lokality čoraz viac vyhľadávané. Je preto nutné vytvoriť k vhodným podmienkam aj vhodné doplnkové služby pre potenciálnych turistov, ktorí budú chcieť navštíviť daný kraj za účelom oddychu, kultúrneho spoznávania alebo ekoturistiky.

2.1.2 Zakarpatská Ukrajina

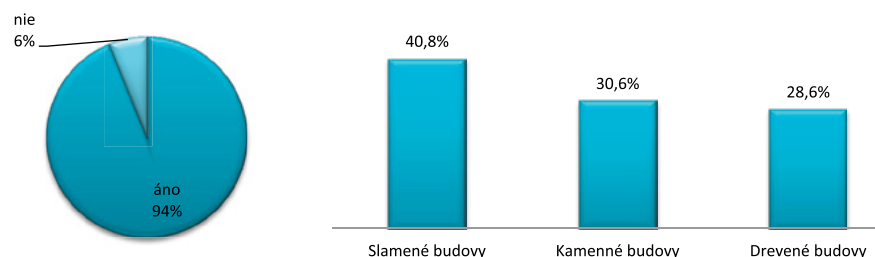
Mapa 2.1.2.1 Obce zapojené v dotazníkovom prieskume

Do dotazníkového prieskumu sa zapojilo 45 obcí z hraničnej oblasti Zakarpatskej Ukrajiny nachádzajúce sa v blízkosti Košického a Prešovského samosprávneho kraja. Ďalej už nasleduje vyhodnotenie samotného prieskumu v jednotlivých oblastiach súborom rovnakých otázok ako na Slovenskej strane.

1. Nachádzajú sa vo Vašej obci stavby z prírodných materiálov /slama, drevo, kamenivo.../ resp. stavby s ekologickým dizajnom (s minimálnym dopadom na životné prostredie)?

Oproti Slovensku sa na Zakarpatskej Ukrajine vyskytujú stavby s ekologickým dizajnom veľmi často. V okolí až 96% obcí sa nachádzajú stavby z prírodných materiálov s minimálnym negatívnym dopadom na životné prostredie. Väčšinou sa v oblastiach nachádzajú slamené stavby. To je oproti Slovensku veľký rozdiel a je vidieť, že na Ukrajine vedú tento vzácny prírodný materiál pre svoje vynikajúce tepelnoizolačné vlastnosti vhodne využívať. Približne rovnakým počtom sú rozmiest-

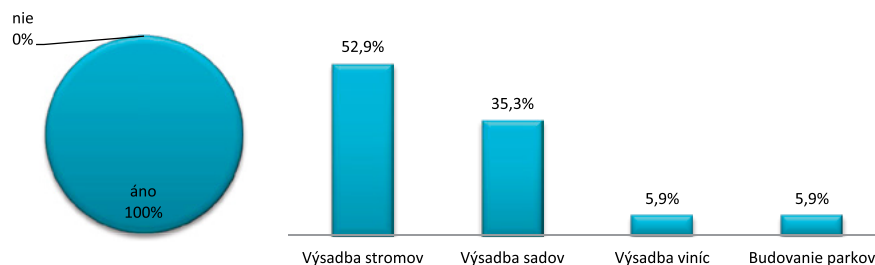
nené aj stavby z kameňa alebo dreva. Pre rozvoj ekoturizmu sú takéto podmienky veľmi vhodné a je potrebné pokračovať v tomto trende, pretože stavby z prírodných materiálov prispievajú svojou hodnotou k rozvoju regiónu a v rámci ekologického bývania majú minimálny dopad na životné prostredie.

Graf 2.1.2.1 Stavby z prírodných materiálov

2. Venujete sa vo Vašej obci obnove lokálneho ekosystému – napr. výsadbe stromov, permakultúre, budovaniu parkov?

Z oslovených respondentov sa 100% snaží revitalizovať svoje okolie, udržiavať svoj región a čiastočne ho zveľaďovať. Najväčšiu pozornosť obce venujú výsadbe stromov vo svojich obciach a výsadbe sádov. V menšej miere sa venujú budovaniu parkov a oddychových zón, čo by mohlo mať pri aplikácii vo väčšej miere priaznivý potenciál na rozvoj kraja. Pozitívne pre kraj je aj budovanie nových viníc, čo môže mať pozitívny výsledok pre kraj z hľadiska rozvoja turistiky, ale aj sociálno-ekonomického rozvoja, tvorbu pracovných miest pri spracovávaní a predaji vína. Zároveň má budovanie permakultúr v obciach aj pozitívne dôsledky na zdravie a vytvára to pozitívnu atmosféru pre celé okolie.

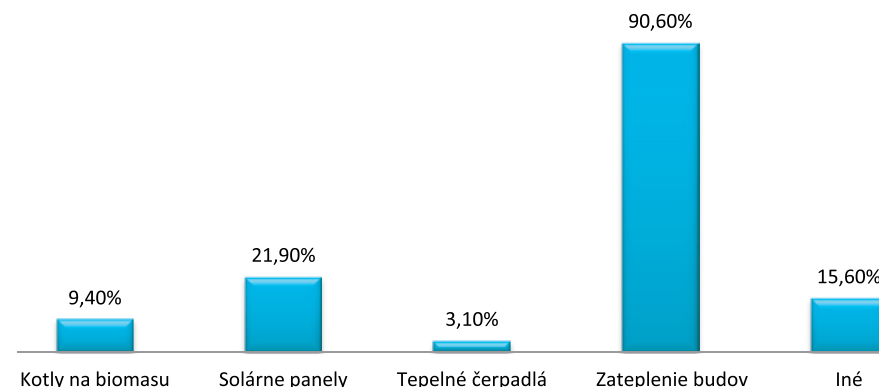

Graf 2.1.2.2 Obnova lokálneho ekosystému

3. Ktoré technológie na využitie obnoviteľných zdrojov energie, resp. energetickej efektívnosti sú inštalované vo Vašej obci:

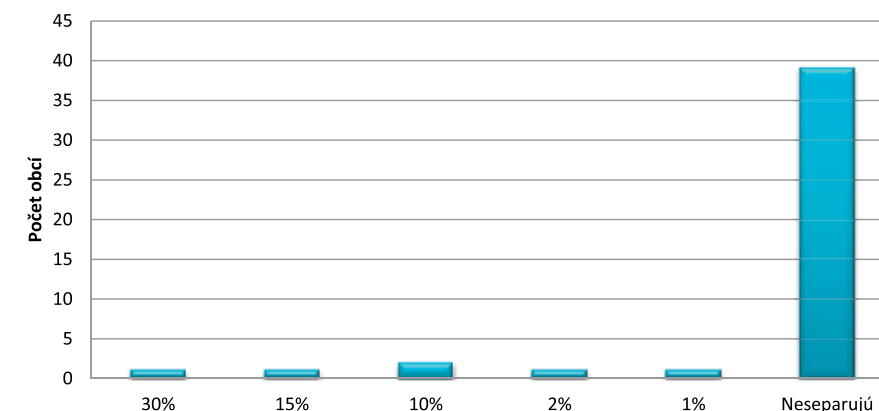
Rovnako ako na Slovensku má využívanie alternatívnych ekologických zdrojov energie na území Zakarpatskej Ukrajiny svoje rezervy. Na druhej strane zvyšovanie energetickej efektívnosti, ktorá má značný dopad na finančné úspory pri energiách potrebných na udržiavanie budov je dobre podporované. Zateplenie budov je v kraji na veľmi vysokej úrovni vyše 90%, čo prináša značné úspory nie len ekonomické, ale aj environmentálne, čo prináša mnohé pozitíva pre kraj. Na druhej strane je využívanie alternatívnych zdrojov, ktoré by boli šetrné k životnému prostrediu a prispeli by k rozvoju lokálnej ekonomiky v menšej miere. Vzhľadom na potenciál regiónu by sa mali vo väčšej miere využívať účinné technológie využívajúce ako zdroj energie drevo. Je tu aj pozitívny trend a to využívanie slnečnej energie, ktorý by mohol do budúcnosti pokračovať. Budovanie ekologických zdrojov a diverzifikácia zdrojov prináša určitú energetickú nezávislosť, ekonomické a ekologické výhody, ale prispieva aj k rozvoju a podpore turizmu. Do budúcnosti je potrebné sa zamerať v tomto sektore na podporu obnoviteľných zdrojov energie pri zohľadnení miestnych dostupných zdrojov energie.

Žijúť účinné technológie využívajúce ako zdroj energie drevo. Je tu aj pozitívny trend a to využívanie slnečnej energie, ktorý by mohol do budúcnosti pokračovať. Budovanie ekologických zdrojov a diverzifikácia zdrojov prináša určitú energetickú nezávislosť, ekonomické a ekologické výhody, ale prispieva aj k rozvoju a podpore turizmu. Do budúcnosti je potrebné sa zamerať v tomto sektore na podporu obnoviteľných zdrojov energie pri zohľadnení miestnych dostupných zdrojov energie.

Graf 2.1.2.3 Obnoviteľné zdroje energie a úspory energetickej efektívnosti inštalované v obciach

4. Koľko % obyvateľov obce skutočne separuje podľa Vášho odhadu vo svojich domácnostiach odpad?

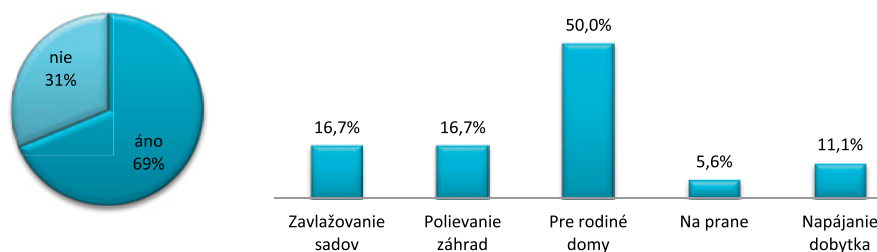

Graf 2.1.2.4 Koľko % ľudí v obciach separuje svoj odpad

Zo všetkých opýtaných až 87% obcí vôbec neseparuje odpad. V najlepšom prípade sa jedná len o 30% mieru triedenia odpadu v jednej obci. To je veľmi negatívny jav ako na životné prostredie, miestnu ekonomiku, tak aj na rozvoj cestovného ruchu. V obciach by sa mali vytvoriť vhodné podmienky pre triedenie odpadu či už z pohľadu infraštruktúry, vybavenia kontajnermi až po školenia a propagáciu medzi obyvateľmi. Biologický rastlinný odpad by sa mal v každom prípade kompostovať. Najdôležitejšie je zamerať sa na minimalizáciu tvorby odpadov tak, aby vznikali v čo najmenšej

miere, prípadne vôbec. Niektoré druhy odpadov sa dajú využiť ako surovina pre ďalšie výroby ako sú odpady z dreva alebo plastov, kde sa dajú do domácnosti vyrobiť rôzne stojany na kvety, krmidlá pre vtáky, ozdoby a pod. Až v poslednom rade kedy už pre daný odpad nie je využitie je potrebné pristúpiť k jeho separácii, kedy môže dôjsť po vyzbieraní k jeho ďalšiemu spracovaniu a využitiu. Dôležité je vyžívanie miestnych surovín a zdrojov, kedy výrobky nemusia byť zbytočne balené v obaloch a nevzniká tak odpad. Triedením a ďalším spracovaním sa ušetrí hlavne zdroje surovín, ktoré je potrebné získavať z prírody. Zároveň sa šetrí životné prostredie a krajina, pretože sa nemusí pristupovať k zneškodňovaniu vytriedených odpadov.

5. Využívate vo Vašej obci aj ekologické riešenia manažmentu dažďových vôd (dažďové jazierka a pod.)?

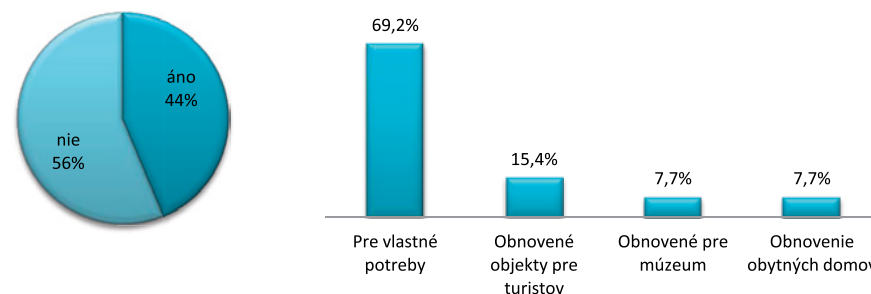

Graf 2.1.2.5 Množstvo ľudí využívajúcich ekologické riešenie manažmentu vôd

Oproti Slovenskému hraničnému regiónu ide v tomto prípade o vyššie využívanie dažďových vôd. Pre rozvoj regiónu je dôležité hospodáriť s prírodným bohatstvom a využívať miestne zdroje, medzi ktoré patrí aj voda. Zakarpatská Ukrajina sa zameriava prevažne na praktické využívanie dažďovej vody. Vo veľkej miere ju využívajú rodinné domy, používa sa na zalievanie sádov a záhrad. Má svoje využitie aj pri napájaní dobytká. Pozitívne sú aj príklady, kedy sa využíva prakticky aj na pranie, kde sa nemusí zbytočne mlieť pitná upravená voda. Menej sa už ale využíva na zachytávanie vody v záchytných jazierkach, alebo vo vsakovacích jazierkach, ktoré dažďovú vodu udržia v kraji a nedochádza tak v letných dňoch k rýchlemu vysúšaniu oblastí a zlepšuje sa tým miestna pocitová klíma. Systém využívania dažďovej vody má výhodu pri výpadku centrálnej dodávky, kedy vie obec čiastočne fungovať za pomoci zachytenej dažďovej vody.

6. Dochádza k obnove nevyužívaných stavieb v obci?

Väčšina nevyužívaných stavieb sa v obciach neobnovuje. Najčastejšie sa obnovujú budovy pre vlastnú potrebu obyvateľov ako sú rodinné alebo obytné domy. Sú tu niektoré pozitívne príklady ako obnovenie budovy na múzeum alebo objekty pre turistov. Vzhľadom na rozvoj kraja je potrebné zameriavať sa na obnovenie budov na podporu cestovného ruchu ako sú chaty, ubytovacie kapacity a budovy určené na rekreáciu. V kraji je vysoký potenciál nevyužitých budov, ktoré by sa dali podľa možností v danej obci zrekonštruovať a tak prispieť k zlepšeniu podmienok pre turizmus. Obnova stavieb by mala byť podľa možností za využitia lokálnych ekologických materiálov, pre zlepšenie vlastností samotnej budovy, ale aj k šetrnosti k životnému prostrediu a rozvoji ekoturizmu. Zároveň sa tým skultivuje okolie a zlepšia sa životné podmienky aj pre samotných obyvateľov. V neposlednom rade pri obnove dochádza k úspore veľkých prostriedkov oproti tomu, ak by mali byť budované nové stavby, pričom na ten istý účel môžu byť využité aj obnovené budovy.

Graf 2.1.2.6 Obnova nevyužívaných stavieb

7. Sú občania zapájaní do rozhodovania o verejnom dianí v obci?

Aktivita obyvateľstva pri rozvoji svojej obce a kraja je veľmi dôležitá. Z výsledkov prieskumu je vidieť vcelku vysokú zapojenosť a angažovanosť občanov pri rozhodovaní o verejnom dianí, čo je vysoko pozitívny stav. Je to však menej ako na Slovensku kde sa vo verejnom dianí angažuje až 97% obyvateľov. Je teda potrebné viac vplývať na svojich občanov v obciach, aby sa čo najviac zapájali pri rozhodovaní o budúcnosti a dianí v ich obci. Prispieva to k rozvoju aktivít, ale aj tradícií a folklóru v kraji.

Graf 2.1.2.7 Zapojenie ľudí pri rozhodovaní o verejnom dianí v obci

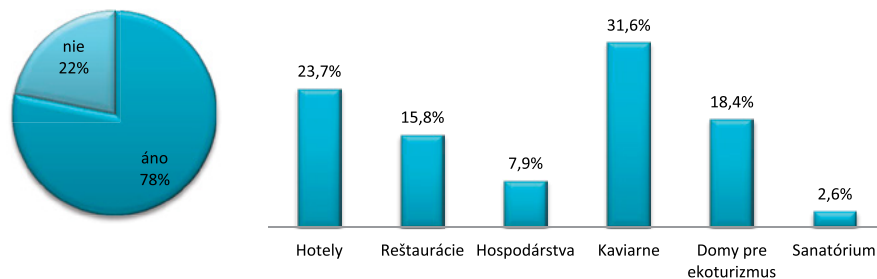
8. Vymenujte turistické atrakcie Vo vašej obci – v jej blízkosti (prírodné, kultúrne, športové a gastronomické atrakcie)

Rovnako ako na Slovenskej strane, tak ani v oblasti Zakarpatskej Ukrajiny nie je núdza o zaujímavé prírodné, kultúrne, ale ani športové atrakcie. V každom jednom kraji sa nachádza veľké množstvo takýchto aktivít. Popri prírodných sú to rôzne zaujímavosti ako dvestoročný dub, rôzne pramene sírnatéj vody a minerálne pramene, jaskyne, alebo turistické atrakcie ako Synt oko, čo je vyhasnutá sopka. Kultúrnych podujatí a atrakcií je v oblasti veľmi veľa. Sú to rôzne kostoly a synagógy, pamätníky padlým hrdinom, múzeá, hrady a zámky. Zároveň sú v kraji ja rôzne vínné pivnice a konajú sa rôzne festivaly ako festival papriky, alebo mliečny festival. V oblasti sú tiež športové strediská, botanické záhrady a zoologické záhrady.

9. Nachádzajú sa vo Vašej obci, resp. v jej blízkosti k dispozícii ubytovacie / stravovacie zariadenia?

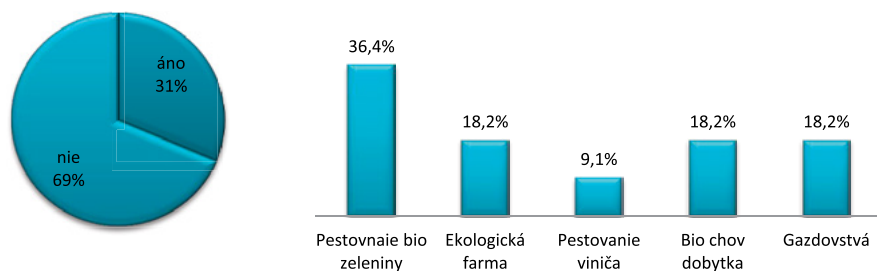
Čo sa týka doplnkových služieb cestovného ruchu v podobe ubytovacích a stravovacích kapacít, Zakarpatská Ukrajina má vzhľadom na odpovede respondentov lepšie využité potenciál ako sú kraje na východnom Slovensku. Je tu vybudovaná slušná sieť hotelov, reštaurácií a rôznych dvorov alebo domov určených pre ekologický turizmus. Je to ale stále relatívne nízky počet vzhľadom na možnosti ktoré ponúka región. Na druhej strane stále ešte 22% opýtaných obcí nemá vhodné podmienky pre ubytovanie alebo stravovanie vo svojom okolí, čo je dôležitá podmienka pre rozvoj regiónu a podporu turistického ruchu. Určite je v kraji potrebné pokračovať v rozširovaní týchto kapacít pre zlepšenie podmienok pre návštevu turistov. S nárastom počtu turistov bude potrebné rozširovať aj sieť pohostinstiev a reštaurácií, ktoré by sa mali zameriavať na lokálnu gastronómiu, čo by sa mohla stať

jedna z atrakcií a lákadiel daného regiónu. Jednou z možností ako to dosiahnuť je obnova nevyužitých stavieb. S tým by malo byť spojené využívanie prírodných materiálov pri obnove alebo novej stavbe, a zameriavanie sa na využívanie miestnych obnoviteľných zdrojov energie. Všetky tieto aktivity prispievajú k rozvoju miestnej ekonomiky regiónu, prostredníctvom turizmu a rozšírenia ponuky doplnkových služieb.

Graf 2.1.2.8 Možnosti ubytovania a stravovania v okolí obcí

10. Nachádzajú sa vo Vašej obci resp. v jej blízkosti tzv. eko Komunity (skupiny obyvateľov, ktorí sa venujú tradičnému gazdovstvu)?

Graf 2.1.2.9 Skupiny obyvateľov, ktoré sa venujú tradičnému gazdovstvu

V oblasti sa čast ľudia venuje tradičnému spôsobu hospodárenia a chovu hospodárskych zvierat. Je to však o niečo menej ako na Slovenskej strane. Pre rozvoj ekoturizmu v regióne je potrebné rozvíjať tieto činnosti zároveň s podporou tradičných remesiel, folklóru a zvykov. Celá táto kombinácia tradičného spôsobu života, nedotknutej prírody s využívaním lokálnych prírodných zdrojov znamená veľký prínos pre rozvoj regiónu z hľadiska cestovného ruchu a to hlavne ekoturizmu pre menšie skupiny alebo jednotlivcov. Pre návštevníkov je potrebné ponúkať rôzne aktivity ako pomoc pri chove dobytka, praktické ukážky a prípadné zaškolenie napríklad pri dojení, práce ohľadom obrábania pôdy a starostlivosti o plodiny. Toto všetko môže dať nové skúsenosti a zážitky turistom, ktorí si chcú oddýchnuť od mestského života v prírode a skúsiť si tradičné spôsoby hospodárenia. Je preto nutné vytvoriť k vhodným podmienkam aj vhodné doplnkové služby pre potenciálnych turistov, ktorí budú chcieť navštíviť daný kraj za účelom oddychu a kultúrneho spoznávania. Jednou z dôležitých podmienok sú možnosti ubytovania práve na ekofarmách, alebo gazdovstvách, kde by mohli bývať priamo na mieste v tradičných podmienkach, nezaťažených moderným svetom. S tým je spojená aj ponuka lokálnej gastronómie a vlastných produktov.

3. ZHODNOTENIE TURISTICKÉHO POTENCIÁLU V HRANIČNOM REGIÓNE

Na podporu rozvoja cestovného ruchu v regióne je dôležitou súčasťou posúdenie možnosti zvyšovania turistického potenciálu. Turistický potenciál sa hodnotí v rámci troch čiastočných:

- potenciál prírodného prostredia;
- kultúrno – historický potenciál;
- potenciál materiálo – technickej základne.

Potenciál prírodného prostredia je kľúčovou a neoddeliteľnou súčasťou hodnotenia celkového potenciálu na rozvoj cestovného ruchu. Pri skúmaní sa kladie dôraz na prírodné prvky, ekologickú stabilitu a diverzitu prostredia, nakoľko tieto sa považujú za základ hodnotenia krajiny, ktorý vedie k predpokladu využívania potenciálu krajiny. Všetky tieto prvky vytvárajú podmienky pre splnenie ekologických, estetických a spoločenských funkcií celkového ekosystému pre využitie svojho turistického potenciálu pre spoločnosť.

Druhou kľúčovou oblasťou je skúmanie kultúrno – historického potenciálu krajiny. V tejto oblasti sú zahrnuté rozmanité funkcie krajiny z hľadiska hodnotenia ekosystémových funkcií pre spoločnosť, čím sa zvyšuje atraktivita prostredia. Sú to najmä archeologické a historické objekty a ďalšie zaujímavé prvky vytvorené človekom s určitou históriou a kultúrnym nádhom.

Pod pojmom potenciál materiálo – technickej základne rozumieme predpoklady a prvky pre možnosti turizmu v regióne, ktorými sú najmä ubytovacie zariadenia, stravovacie zariadenia a centrá služieb pre návštevníkov. Hodnotenia týchto prvkov sú postavené na konkrétnych objektívnych merateľných kritériách s výsledkom zhodnotenia celkového potenciálu využitia socio – ekonomických služieb.

3.1 TURISTICKÉ ATRAKCIE HRANIČNÉHO REGIÓNU

Turistické atrakcie sú neodmysliteľným lákadlom pre návštevníkov regiónu. V kraji s významným turistickým potenciálom dominujú prvky prírodného charakteru, ktoré lákajú milovníkov s nedotknutou náturou alebo históriou prostredia. Hraničný región poskytuje viacero možností pre aktívne využitie potenciálu cestovného ruchu, ktoré sú lákadlom pre nadšencov turistiky a aktívneho relaxu.

3.1.1 Prírodné atrakcie

Príroda danej oblasti je malebná a bohatá na rôzne nevšednosti a krásy vytvorené dlhoročným pôsobením prírody. Najvýznamnejšie z nich sú svetovo uznávané a chránené, zapísané v Zozname svetového dedičstva UNESCO.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Tatry – najvýznamnejšie miesto na Slovensku lákajúce najväčší počet návštevníkov. Nachádzajú sa v severnej časti Slovenska a sú najvyššou časťou Karpát. Celá oblasť je od roku 1949 vyhlásená za Tatranský národný park. Celkovo je v národnom parku vyše 600 km turistických chodníkov a 16 označených a udržiavaných cyklistických chodníkov, ktoré sú veľmi obľúbenou atrakciou pre milovníkov ekoturizmu v lone prírody.

Najvyšším štítom Tatier, a teda aj Karpát, je **Gerlachovský štít** s nadmorskou výškou 2 654,4 m. Svojou výškou, dostupnosťou a krásnou horskou scenériou je vyhľadávaným miestom pre horskú

turistiku. Výstup naň vedie od Sliezskeho domu vo Velickej doline okolo 15 m vysokého Velického vodopádu a dolinky, ktorá si vyslúžila pomenovanie Kvetnica vďaka svojej bohatej botanickej pestrosti. **Velické pleso**, popri ktorom vedie turistický chodník od Sliezskeho domu, je považované za jedno z najkrajších tatranských plies.

Obr. 3.1.1.1 Vrchol Gerlachovského štítu

Obr. 3.1.1.2 Velické Pleso

Najväčším plesom vzniknutým z ľadovcovej činnosti v Tatrách je **Veľké Hincovo pleso** s rozlohou 20,08 ha v nadmorskej výške 1 946 m. Voda v tomto plese je taká priehľadná, že vidno až do hĺbky 12 m, väčšiu časť roka je však pre svoju polohu pokryté ľadom. Zároveň je najhlbšie zo všetkých plies vytvorených v Tatrách. Raritou je pstruh potočný, pre ktorého je toto najvyššie položené miesto výskytu v Európe. Pre menej náročných turistov je možné vystúpiť na druhý najvyšší vrch Tatier lanovkou – na **Lomnický štít**. Patrí k obľúbeným turistickým atrakciám celých Tatier a teší sa záujmu širokej verejnosti. Lanovka dopraví turistov až do nadmorskej výšky 2 634 m. Stanica lanovky je spojená s priestormi astronómického a meteorologického pracoviska, čím sa zvýšil záujem verejnosti. Na vrchole sa dokonca nachádza prírodná botanická záhradka.

Obr. 3.1.1.3 Veľké Hincovo pleso

Obr. 3.1.1.4 Vrchol Lomnického štítu

Významnou prírodnou pamiatkou a zároveň obľúbeným vyhľadávaným miestom je **Belianska jaskyňa** nachádzajúca sa vo východnej časti Tatier na území Tatranskej Lomnice. Je jedinou sprístupnenou jaskyňou vo Vysokých Tatrách. Známa je predovšetkým bohatým výskytom kalcitovej výplne s bizarnými skalnými útvarmi. Stále sú však pomerne neobjasnené zákonitosti jej vytvárania a tajomný vznik krás v tejto jaskyni sú lákadlom pre mnohých prírodovedcov a skúmaných nadšencov. Najzaujímavejšími prvkami sú sintrové vodopády, ktoré svojou činnosťou vytvarovali rôzne zaujímavé úkazy a siene, najvýznamnejšou je tzv. Hudobná sieň s dobrou akustikou. Každoročne sa v nej v auguste konajú koncerty reprodukovanej hudby. Jaskyňa sa v súčasnosti úspešne využíva aj na klimatoterapiu, ktorá má priaznivý vplyv pri udržiavaní a podpore zdravia. Okrem Tatranského národného parku sa na území Prešovského kraja vyskytujú aj ďalšie dva národné parky – Pieniny a Poloniny.

Pieniny tvoria časť bradlového pásma, ktoré sa nachádza na rozhraní vonkajších a vnútorných Karpát pri slovensko-poľských hraniciach. Vyznačujú sa relatívne komplikovanou geologickou stavbou, ktorá podmienila vznik atraktívneho a zaujímavého reliéfu skalných stien, vežíčiek a bradiel rozličných tvarov, ktoré spolu s riekou Dunajec vytvárajú výrazné krajinné dominanty a sú miestom nedotknutej očarujúcej prírody. Dominantnou riekou celého územia je práve **Dunajec**, ktorý pomedzi skalné steny vytvoril malebný kaňon. Práve jednou z najzaujímavejších turistických atrakcií je splavovanie Dunajca, kedy sa dá obdivovať krásna scenéria národného parku. Najväčšou dominantou sú **Tri Koruny** – majestátne skalnaté vrchy týčiace sa nad dolinou a riekou Dunajec. Na vrchole sa nachádza vyhlídková galéria pre návštevníkov núkajúca krásny výhľad na scenériu prírody národného parku.

Obr. 3.1.1.5 Belianska jaskyňa

Obr. 3.1.1.6 Splavovanie Dunajca na pltiach a pohľad na Tri Koruny

Na najvýchodnejšej strane hraničného územia sa nachádza národný park **Poloniny**, ktorého najvyšší vrch **Kremenec** spája až tri štáty – Slovensko, Poľsko a Ukrajinu. Toto územie je so susedným príľahlým chráneným územím Poľska a Ukrajiny zapísané do siete biosférických rezervácií pod názvom „Medzinárodná biosférická rezervácia Východné Karpaty“. Práve na území tohto národného parku je najvyššia koncentrácia prírodných lesov (tzv. komplex pralesov) na Slovensku. Nachádza sa tu najväčší nedotknutý prales – **Stužica**. V roku 2007 bol tento národný park zapísaný do Zoznamu svetového prírodného dedičstva UNESCO. Územie charakterizuje výskyt veľkých šeliem – medveďa hnedého, vlka dravého, rysa ostrovida a mačky divej. Raritou však je prítomnosť zubra hrivnatého vo voľnej prírode ako na jedinom mieste na Slovensku. Nachádza sa tu najväčšia slovenská vodná nádrž na pitnú vodu – **Starina**, ktorá zasobuje viaceré časti východného Slovenska.

Obr. 3.1.1.7 Kremenec – hranica 3 štátov

Obr. 3.1.1.8 Starina – najväčšia nádrž na pitnú vodu

Významnou časťou na území Prešovského kraja je **Chránená krajinná oblasť Východné Karpaty** vyznačujúca sa malebnou prírodnou krásou. V jej prírodných rezerváciách sú ešte zachované prirodzené jedľové bučiny situované na flyšových svahoch Laboreckej vrchoviny, cenné je najmä významné zastúpenie rašeliníkov jediných svojho druhu na Slovensku. Pôvodné lesné porasty sú vhodným prostredím pre ďalšie významné chránené živočíchy, ktorými sú často vyskytujúci sa vlk obyčajný, medveď hnedý, rys ostrovid, vzácna vydra riečna, salamandra škvrnitá, mlok karpatský a bocian čierny. Táto chránená oblasť poskytuje možnosti na relax pri pešej turistike po vyznačených chodníkoch. Láká návštevníkom najmä bohatým zastúpením flóry a príjemným prostredím uprostred pôvodných bukových lesov a horských lúk.

KOŠICKÝ KRAJ

Najvýznamnejším prírodným úkazom a zároveň národným parkom je **Slovenský raj**. Táto unikátna časť je považovaná za jednu z najkrajších prírodných oblastí Slovenska, je bohatá na krasové tvary a úkazy – škrapy, jamy, závrty a jaskyne. Práve jaskyne a skalné steny sú najnavštevovanejšie atrakcie. Reliéf je bohatý členitý, terén popretkávaný roklami, potokmi, vodopádmi od malých až po niekoľko metrov vysokých a krasovými úkazmi, ktoré sú sprístupnené turistom formou chodníkov a technickými pomôckami v ťažšie dostupnejších častiach. Okolité prostredie je pokryté lesmi.

Najvyšším vrchom v Slovenskom raji je vrch **Borovniak**, nazývaný aj ako Ondrejisko, s výškou 1 272 m.n.m. Po dlhoročnej snahe bol turistický chodník konečne pre turistov sprístupnený v roku 2013. Predstavuje ideálne výletné miesto s krásnym panoramatickým výhľadom na Slovenský raj a okolité končiny.

Ďalším významným a turisticky atraktívnym je vrch **Havrana skála** s výškou 1 156 m.n.m. Pri výstupe z turistických chodníkov je možné vidieť okrem malebnej prírody množstvo jaskynných priestorov, krasových javov, potokov a najmä strmých skalnatých zrazov, ktoré lákajú najmä odvážnejších turistov. Tento skalný masív je vyhlásený za prírodnú rezerváciu. Zaujímavý je nielen samotný vrchol s ponukou nádherného výhľadu na veľkú časť Slovenského raja, ale aj samotný výstup je sprevádzaný miestami, ktoré očaria krásou prírody.

Najnavštevovanejšou roklinou v Slovenskom raji je **Suchá Belá**. Táto najznámejšia roklina sa nachádza v severnej časti Slovenského raja, preteká ňou potok s rovnakým názvom a vytvára množstvo vodopádov v relatívne krátkom úseku, čo zvyšuje atraktivitu prostredia. V tejto oblasti sa nachádzajú 4 významné vodopády, z toho najvyššie sú tzv. Misové vodopády vysoké až 29 m.

Obr. 3.1.1.9 Misové vodopády v Suchej Belej

Obr. 3.1.1.10 Dobšinská ľadová jaskyňa

V podzemnom krase sa doteraz objavilo 436 jaskýň. Preskúmalo sa 69, avšak jedinou sprístupnenou je aj najznámejšia **Dobšinská ľadová jaskyňa**. Táto národná prírodná pamiatka je jednou z najnavštevovanejších turistických atrakcií vôbec, lebo je unikátna svojím pôvodom. Zároveň je najväčšia zaľadnená jaskyňa na Slovensku a jedna z najväčších v celej Európe. Hrúbka ľadu na niektorých miestach dosahuje cez 25 metrov a vytvára impozantné kvapľové tvary. Od roku 2000 patrí medzi svetové prírodné dedičstvo UNESCO.

Pohorie Slovenské Rudohorie je svojou plochou najväčšie pohorie na Slovensku s rozlohou vyše 4 000 km² a pestrú geologickou stavbou. Nachádza sa tu množstvo zalesnených oblastí a krasových útvarov. Jeho najvýznamnejšou a najatraktívnejšou časťou je **Slovenský kras**, ktorý je zaujímavý vápencovými a krasovými zrazmi. Od roku 2002 je vyhlásený za národný park a ako prvý bol zaradený do medzinárodnej siete biosférických rezervácií v rámci programu UNESCO „Človek a biosféra“. Svojou prírodnou a zároveň kultúro–historickou rozmanitosťou je považovaný za jednu z najkrajších oblastí Slovenska. Nachádza sa tu množstvo podzemných a povrchových krasových tvarov a javov, ako sú krasové jamy a priepasti. Ponúka mnoho turisticky zaujímavých chodníkov v lone prírody. Najznámejšími atrakciami sú jaskyne – Gombasecká jaskyňa, Domica a Ochtinská aragonitová jaskyňa. Všetky tieto jaskyne sú unikátne javy podzemného krasu s jedinečnými mineralogicky vzácnymi výzdobami. Najväčšou z nich je jaskyňa **Domica**, ktorá svojou kvapľovou výzdobou sa radí medzi najkrajšie na Slovensku. Atrakciou je plavba po podzemnej rieke Styx s dĺžkou 140 m a zaujímavým je najmä ružové sfarbenie krasových stien od tzv. červenej pôdy. **Gombasecká jaskyňa** sa radí medzi najmladšie jaskyne, ponúka však impozantnú výzdobu z rôzne vyvinutého a sformovaného sintru, ktorý je bohatý a pestrý sfarbený od bielej farby, cez žltú až po sýtu okrovú. Vďaka svojim mikroklimatickým pomerom a priaznivému zloženiu aerosólov má vhodné predispozície na liečbu horných dýchacích ciest. **Ochtinská aragonitová jaskyňa** bola sprístupnená v roku 1972 ako jedna z troch aragonitových jaskýň celkovo na svete. Je to národná prírodná pamiatka a je zároveň zapísaná v Zozname svetového dedičstva UNESCO. Vyznačuje sa výskytom troch generácií aragonitu. Najatraktívnejšie sú aragonity z druhej generácie, ktoré vytvárajú trsovité a kríčkovité útvary. Tento aragonit stále dorastá a udržiava si biele sfarbenie a čistý vzhľad.

Obr. 3.1.1.11 Jaskyňa Domica

Obr. 3.1.1.12 Ochtinská aragonitová jaskyňa

Národná prírodná rezervácia **Zádielska tiesňava** je typická krasová tiesňava vzniknutá eróznou činnosťou v doline potoka Blatnica. Vytvorila sa tak najhlbšia tiesňava na Slovensku s krásnou dolinou, vysokými skalnými stenami a malými vodopádmi. Nachádzajú sa tu pozoruhodné skalné bralá a útesy, ktoré sú zaujímavé najmä svojimi bizarnými tvarmi a mohutnosťou. Najvyšším skalným útvarom je Cukrová homoľa, ktorá je zároveň najvyšším vežovitým skalným útvarom na Slovensku. V skalách sa vytvorilo približne 120 jaskýň. Zádielskou dolinou vedie turistický chodník končiaci na

vrchole krasových zrazov s krásnymi lúkami a nádherným výhľadom na celú dolinu až za hranice Maďarska. Pre odvážlivcov je to jedno z najvyhládavanejších horolezeckých miest na Slovensku.

Krásnym prírodným prostredím sa vyznačuje aj oblasť Vihorlatských vrchov, ktoré sú zároveň vyhlásené za **Chránenú krajinú oblasť Vihorlat**. Ukrývajú v sebe množstvo bohatých prírodných vzácností. Vihorlat je napriek nevelkej rozlohe a nadmorskej výške impozantné sopečné pohorie. Jeho geografická poloha a osobitný geologický vývoj podmienili vznik takých prírodných zvláštností, ako sú napríklad jazero Morské oko, Sninský kameň, vrchoviskové rašeliniská i spoločný výskyt rastlinných druhov západokarpatskej, východokarpatskej a panónskej flóry. Preto bolo toto územie zapísané aj do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. **Morské oko** je najväčšie zahradené sopečné jazero na Slovensku. Zachovalo si jedno z najkrajších zátiší a prirodzený pôvab. Vzniklo zahradením potoka Okna. Morské oko je zapísané v zozname Európsky významných biotopov z dôvodu zachovania a ochrany významných druhov rastlín a živočíchov a zároveň je vyhlásené za národnú prírodnú pamiatku. Ďalším významným prírodným úkazom a zároveň turisticky atraktívnym miestom je **Sninský kameň**. Patrí k najvýznamnejším dominantám vo Vihorlatských vrchoch vyhlásený za prírodnú pamiatku. Vzniklo sopečnou činnosťou, konečnú podobu však vytvorila erózna činnosť. Skladá sa z vyvreninových andezitových útvarov a skalných brál. Vrcholové časti sú turistom prístupné po rebríkoch. Po výstupe naň sa naskytne pohľad na krásnu scenériu pôvodných bukových lesov a medzi nimi učupené Morské oko.

Obr. 3.1.1.13 Pohľad zo Sninského kameňa

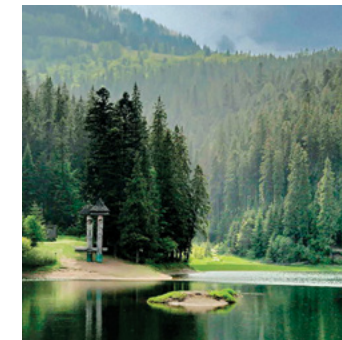
Obr. 3.1.1.14 Beňatinský travertín

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Najvýznamnejším chráneným prírodným územím na Ukrajine je Medzinárodná biosférická rezervácia Východné Karpaty, do ktorej patrí pričlenené chránené územie Ukrajiny - Užanský národný park. Užanský národný park sa nachádza vo Veľkobereznianskom regióne Zakarpatskej Rusi. Najvyšší vrch je Kinčik Bukovský s nadmorskou výškou 1 250 m. Najzaujímavejšou lokalitou z geologického a botanického pohľadu je skalná stena na Stinke, ktorá v sebe ukrýva pseudokrasové jaskyne a krištáľovo čisté pramene liečivých vôd – 21 prameňov s vodou s vysokým obsahom bóru s priaznivými účinkami na telo. Zaujímavosťami sú obrie stromy tzv. Dido duby alebo Dub šampión – najväčšie a najstaršie duby na území Ukrajiny. Turisticky atraktívnym je priesmyk Užok, ktorý vo výške 889 m.n.m. ponúka krásne scenérie na okolité lesné prostredie. Nachádza sa na hlavnej európskej rozvodnici vo Veľkobereznianskom regióne. Po dlhoročných snahách sa podarilo v tejto oblasti vyznačiť turistický chodník začínajúci od obce Veľký Bereznyj a stúpa po hrebeni Javorníka. Odtiaľ trasa vedie po údolí rieky Uh na Ukrajinskej strane k Dubovému háju až pod vrch Stinka. Susednými vrchmi, ktoré obklopujú túto oblasť a poskytujú krásnu prírodnú scenériu, sú vrchy Pikuj a Ostra hora. Vrch Pikuj ponúka panoramatický výhľad na okolitý terén vzhľadom na výše 700 metrové prevýšenie nad okolím.

Obr. 3.1.1.15 Pohľad z Vrchu Pikuj

Obr. 3.1.1.16 Sinevské jazero

Sinevský národný park vznikol ako chránená oblasť v okolí Sinevského jazera s rozlohou viac ako 40 000 ha a je obklopené horskými hrebeňmi s poloninami Piskoňa a Kamjonka. Nachádza sa v západnej časti Ukrajiny uzavretý medzi horami, ktoré ponúkajú turistické trasy pre návštevníkov. Väčšinu parku tvorí horský masív Vnútorňý Gorgan. Typické sú hlboké riečne údolia, strmé kamenné svahy, husté lesné porasty a na vrcholoch kosodreviny a rozľahlé horské lúky. V oblasti sa vyskytuje až 48 minerálnych prameňov, ktoré sa dodnes využívajú na liečebné účely. Skvostným jazerom na území národného parku je **Sinevské jazero**, nazývané aj Perla Zakarpatská, ktoré je najväčšie, najvyššie položené a údajne aj najkrajšie horské jazero na celom území Ukrajiny. Rozloha je 5 ha a hĺbka vyše 20 m. Vďaka dobrej dopravnej dostupnosti je to jedno z najviac navštevovaných miest. Možno je tu aj plavba plťou, čo zvyšuje atraktivitu prostredia. **Národný park „Začarovaný kraj“** bol vyhlásený v roku 2009 na území okresu Iršava s výmerou 6 101 ha za účelom snahy zachovania unikátnych prírodných komplexov východných Karpát v údolí rieky Borzhava. V dôsledku rôznych prírodných podmienok a vysokých prevýšení je v parku zastúpená široká škála druhov voľne žijúcich živočíchov a rastlín, z toho je však 32 zapísaných v Červenej knihe Ukrajiny a 11 v Európskom červenom zozname. Značné plochy tvoria pôvodné bučiny a mokrade, najvýznamnejšie je oligotrofné rašelinisko „Čierne blato“ s hĺbkou 7 m zaberajúce plochu 15 ha. Na tomto území bola objavená kolónia bobrov. Park sa vyznačuje vysokou biologickou diverzitou a unikátnymi skalnými útvarmi roztrúsenými po väčšine územia. Pomenovanie začarovaný kraj dostal, pretože je to skutočne čarovné prírodné miesto.

Obr. 3.1.1.17 Oligotrofné rašelinisko Čierne blato

Obr. 3.1.1.18 Solné jazerá v Solotvino

3.1.2 Kultúrne atrakcie

Kultúrne atrakcie v sebe ukrývajú významný historický prvok a kultúrny potenciál s výraznou spoločenskou hodnotou. Pre zachovanie tradícií a historického dedičstva sa mnoho z nich zapísalo ako unikátna národná alebo svetová pamiatka s významnou hodnotou pre spoločnosť.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Červený kláštor je významnou kultúrnou pamiatkou nachádzajúcou sa v doline rieky Dunajec v Pieninskom národnom parku. Pomenovanie dostal podľa farby striech. História je spätá s pôsobením dvoch reholí na tomto území – katuziáni a kamaldulovia, ktorí obývali priestory kláštora, nosili biele habity a uplatňovali zásadu o mlčanlivosti. V 16. storočí však mníši museli kláštor opustiť, do cirkevných rúk sa opäť dostal až v 18. storočí. Odvtedy sa komplex budoval, rekonštruoval až do dnešnej podoby. Zachoval si barokový štýl. V súčasnosti má kláštor kultúrne využitie ako múzejná expozícia, ktorá približuje históriu a niekdajší kláštorný život. Nachádzajú sa tu aj mnohé umelecké – historické pamiatky nielen z okolia Červeného kláštora, ale aj z celej oblasti severného Spiša. Areál Červeného kláštora bol pre jeho prínos do histórie Slovenska z hľadiska architektúry i využitia vyhlásený v roku 1970 za národnú kultúrnu pamiatku. V bezprostrednej blízkosti kláštora sa nachádza tiež liečivý minerálny prameň a kúpele. **Hrad Ľubovňa** je dominantou mesta Stará Ľubovňa. Vznikol a slúžil ako strážny hrad chrániaci obchodné cesty do Poľska, preslávil sa však najmä stretnutiami korunovaných pánov a ukrývaním korunovačných klenotov. Najvýznamnejším bolo mierové stretnutie najvýznamnejších kráľov strednej Európy Anno Domini v roku 1412. Významnou udalosťou v histórii bolo aj ukrývanie najslávnejšieho väzňa – Mórica Beňovského. V súčasnosti v sebe ukrýva expozície Ľubovnianskeho múzea, v zrekonštruovanej veži je dokonca možnosť vyskúšať si prikovanie k múru ako z čias väzenia.

Obr. 3.1.2.1 Hrad Ľubovňa

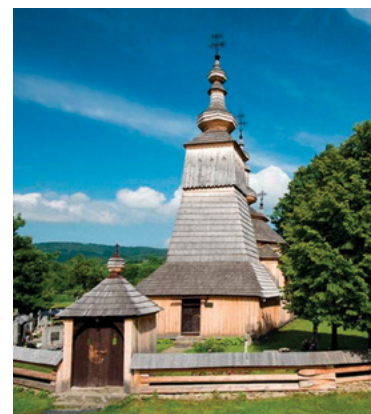
Mesto Bardejov sa považuje za jedno z najkrajších miest Slovenska, tvorí kultúrno–spoločenské a hospodárske centrum regiónu Horný Šariš. Predstavuje historicky a kultúrne bohaté miesto pre návštevníkov, centrum spoločne s komplexom pôvodných stavieb je od roku 2000 zapísané do Svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Toto významné stredisko cestovného ruchu je

známe predovšetkým bohatým kultúrnym a spoločenským životom. Najvýraznejšou pamiatkou je samotné Radničné námestie v centre mesta, do ktorého sú orientované všetky významné ulice historického jadra. Dominantou námestia je gotická sakrálna stavba nachádzajúca sa v severnej časti Radničného námestia – Bazilika minor sv. Egídia. Patrí medzi najcharakteristickejšiu dominantu mesta. Táto pamiatka bohatosťou architektonických tvarov, výtvarných prvkov, rozmernosťou a vzácnym chrámovým mobiliárom patrí medzi veľmi dôležité prvky dokumentujúce vývin gotického stavitelstva. Veža tejto baziliky poskytuje výhľad na celé okolie mesta. Meria 76 metrov, čím sa radí medzi najvyššie kostolné veže na Slovensku. Chrám spolu s neďalekou historickou mestskou radnicou tvoria dominanty centrálného námestia a sú veľkým turistickým lákadlom pre návštevníkov.

Obr. 3.1.2.2 Historické Radničné námestie s Bazilikou minor sv. Egídia

V regióne sa nachádza mnoho unikátnych drevených kostolíkov s historickou hodnotou. Každý z nich má svoj pôvod a predstavujú nádych kresťanskej histórie. **Drevený chrám sv. Michala Archanjela** v obci Ladomirová, okres Svidník, bol postavený v roku 1752 bez jediného klinca. Patrí k architektonicky najhodnotnejším a najreprezentatívnejším chrámom východného obradu na Slovensku. V areáli sa nachádza aj historický cintorín oplotený pôvodnou zrubovou ohradou. Hodnotu pridáva aj cenný ikonostas a pôvodný oltár z 18. storočia. Spolu s ďalšími siedmymi drevenými kostolíkmi v oblasti Karpatkého oblúka bol zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO.

Obr. 3.1.2.3 Drevený chrám sv. Michala Archanjela

Obr. 3.1.2.4 Diela v Múzeu moderného umenia Andyho Warhola

KOŠICKÝ KRAJ

Najvýraznejšou dominantou v regióne je **Spišský hrad** vyznačujúci sa ako jeden z najväčších hradných komplexov v strednej Európe. Táto cenná pamiatka tvorí centrum historického regiónu Spiš na území Košického kraja, tvorí neoddeliteľnú a trvalú súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska. Stal sa vyhľadávaným turistickým objektom, o čom svedčí každoročne sa zvyšujúci počet jeho návštevníkov. Hrad je národnou kultúrnou pamiatkou a od roku 1993 je ako súčasť pamiatkového súboru Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia zapísaný v Zozname Svetového dedičstva UNESCO. Od roku 1990 je hradné bralo spolu s hradným komplexom chránené ako chránený prírodný výtvor. Od roku 2004 je súčasťou chráneného územia európskeho významu v rámci európskej siete chránených území Natura 2000. S jeho výstavbou sa začalo v 12. storočí a svoju terajšiu mohutnosť získal počas nasledujúcich 600 rokov. Okrem pozostatkov hradu je tu aj expozícia Spišského múzea a konajú sa tu rôzne atrakcie, prehliadky a podujatia.

Obr. 3.1.2.5 Spišský hrad

Kaštieľ Betliar predstavuje honosný kaštieľ s pôvodným zariadením a zbierkami lákajúcimi návštevníkov pre svoju významnú historickú hodnotu. Patrí k najnavštevovanejším kaštieľom juho-východného Slovenska. Bol postavený v 18. storočí, postupnými zmenami a stavebnými úpravami dostal dnešnú podobu. Vo vnútri sa nachádza množstvo vzácného nábytku, umeleckých zbierok a diel, ako sú exotické predmety, trofeje a diela umelcov. Kaštieľ patril rodine Andrásyovcov, ktorí ho postupne zveľadovali a naplňali zaujímavými artefaktmi, založili knižnicu a park v okolí. Od znárodnenia slúži kaštieľ účelom múzea. Okolie kaštieľa je vyhľadávaným miestom aj pre svoj originálny park s výmerou 80 ha, s jazierkami a zaujímavou pôvodnou záhradnou architektúrou. Základ tvoria aj pozostatky z prastarého tisového lesa. Komplex areálu kaštieľa v Betliari bol v roku 1985 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku ako vzácné kultúrno-historické dedičstvo niekoľkých storočí.

Obr. 3.1.2.6 Kaštieľ Betliar

Mesto Košice je svojím historickým centrom nepochybne jednou z najkrajších dominant východného Slovenska. Mesto leží vo východnej časti Slovenska na križovatke historických obchodných ciest. Druhá najväčšia metropola Slovenska môže ponúknuť mnoho zaujímavých turistických atrakcií. Mesto je strediskom významných kultúrnych inštitúcií s celoslovenskou a regionálnou pôsobnosťou, medzi ktoré patria Štátne divadlo Košice, Štátna filharmónia Košice, Slovenské technické múzeum, Východoslovenské múzeum, Východoslovenská galéria a Štátna vedecká knižnica. V roku 2013 bolo vyhlásené za Európske hlavné mesto kultúry. Odrasom bohatej histórie mesta je jeho centrum s početnými klenotmi gotickej, barokovej a klasicistickej architektúry, ktoré tvorí najväčšiu mestskú pamiatkovú rezerváciu na Slovensku. Zo všetkých slovenských pamiatkových rezervácií eviduje aj najviac pamiatkovo chránených objektov, ktorých je spolu 501. Najväčšou atrakciou Košíc je ich samotné historické jadro s mnohými architektonickými skvostami. V jeho strede, Na Námestí slobody, sa nachádza Spievajúca fontána. Malebná Hrnčiarska ulička je uličkou remesiel so špecializovanými obchodíkmi. Jadro mesta pretína šoškovkovito rozťahnuté námestie – Hlavná ulica s dĺžkou 1200 m. Jej stredom preteká Čermel'ský potok, ktorý vytváral v strede ulice ostrov, kde boli sústredené najdôležitejšie stavby mesta.

Obr. 3.1.2.7 Historické centrum Košíc

Obr. 3.1.2.8 Dóm sv. Alžbety

Najvýznamnejšou dominantou Hlavnej ulice a celého mesta je najväčšia gotická katedrála na Slovensku, **Dóm svätej Alžbety**, ktorý je zároveň aj najväčším kostolom na Slovensku. Bol budovaný od konca 14. storočia do roku 1508. Dóm má aj samostatnú zvonnicu, ktorou je dodnes funkčná Urbanova veža. Komplex Dómu a príslušných stavieb Kaplnky svätého Michala a Urbanovej veže bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku v roku 1970. V severnej časti námestia sa nachádzala mestská radnica, od 18. storočia ju však nahradila klasicistická reštaurácia s divadlom. **Zemplínske múzeum** v Michalovciach sídli v budove barokovo – klasicistického kaštieľa šľachticov Sztárayovcov. Vznikol v 17. storočí prebudovaním staršieho hradu. Expozícia v múzeu dokumentuje živú a neživú prírodu a celkový historický vývoj života v regióne Zemplín. Samotný kaštieľ, objekty, príslušný park a základy významnej sakrálnej rotundy v areáli múzea sú kultúrnymi pamiatkami. Umelecko-historická expozícia prezentuje diela výtvarného umenia a umeleckých remesiel od raného stredoveku až po súčasnosť. Historická expozícia predstavuje hlavne predmety zo šľachtických a honosnejších meštianskych interiérov z 18.-20. storočia. Vtáky a cicavce Zemplína sú námetom Prírodovednej expozície. Nachádzajú sa tu viaceré pozoruhodné exempláre.

Obr. 3.1.2.9 Zemplínske múzeum

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Užhorodský hrad je historickou dominantou v meste. Je to najstaršia a najcennejšia historická pamiatka Užhorodu. Zmienky o hrade sa začínajú od 9. storočia, základom hradu bol kostol, ktorého prvky je možné vidieť dodnes. V 13. storočí boli jeho hradby ešte viac spevnené, postupné úpravy ho priviedli k súčasnej podobe. Leží na 300 metrov vysokej skale, čo predurčuje výborné umiestnenie s krásnym výhľadom na mesto. Výhodná je aj poloha v centre mesta a dobrá dostupnosť. Hrad sa nesie v štýle renesancie a baroka. V roku 1946 bolo na hrade zriadené múzeum so stálou expozíciou charakteristickou pre históriu a vývoj života v tejto oblasti. Pripomína spomienky z vojny, kultúru a spôsob života na hrade aj v jeho okolí. Ako múzejný priestor slúžia aj strážne veže s archeologickou expozíciou a predmetmi zobrazujúcimi informácie o geografii, flóre a faune Zakarpatskej oblasti, najväčším lákadlom je samotná pevnosť s architektonickými zaujímavosťami. Z viac ako 40 izieb nachádzajúcich sa v hrade je najvýznamnejšou a najväčšou tzv. rytierska sála. V dobe, kedy časť hradu slúžila teologickej akadémii bola prerobená na vnútornú kaplnku s bohato zdobenými maľbami a dekoráciami pozostávajúcimi najmä zo sôch svätcov. Zaujímavosťou je mučiareň a labyrint, ktoré napovedajú aj o tajomnejších časoch na Ukrajine. Prijemným záverom prehliadky hradu je možná de-

gustácia vín karpatskej oblasti v degustačnej sále s vínnou pivnicou. Táto architektonická pamiatka sa stala jednou z najnavštevovanejších turistických miest v Ukrajine.

Obr. 3.1.2.10 Užhorodský hrad

Obr. 3.1.2.11 Skansen v Užhorode

Múzeum ľudovej architektúry a života v Užhorode – jeden z prvých skansenov na Ukrajine predstavuje architektonické pamiatky starovekej Zakarpatskej dediny. Približuje niekdajšie ľudové umenie a spôsob života v regióne. Otvorený verejnosti je od roku 1965, nachádza sa v historickej štvrti na južnom svahu hradného vrchu v tesnej blízkosti Užhorodského hradu. Skansen tvorí 6 tradičných domov, kostol so zvonnicou, škola, kováčska dielňa, mlyn a taverna. Bohatá je zbierka exponátov - vyše 14 000 vzácných predmetov. **Katedrála v Užhorode** je hlavný gréckokatolícky kostol v Užhorode a celom biskupstve. Jej založenie sa traduje od roku 1640, kedy ju dal vtedajší majiteľ gróf John Druget postaviť. Krátko po tom boli počas vojny poškodené niektoré časti. Po oprave slúžil kostol ako chrám jezuitského kláštora. Do jeho histórie sa zapísala aj cisárovná Mária Terézia, ktorá sa podieľala na obnove štruktúry chrámu. V roku 1780 bola katedrála vysvätená, o čom svedčí aj nápis v latinčine na portáli katedrály. Chrám bol postupne upravovaný do barokového slohu s maľovanými klenbami a stenami, osadili sa mramorové arabesky. Dôležitú úlohu pri krášení kostola mal umelec Ferdinand Vydra, ktorý maľoval strop s veľkým obrazom „Povýšenie svätého kríža“. V roku 1877 boli dokončené posledné úpravy pod vedením biskupa Johna Pasteliya a architekta Luka Fabryho, ktorý navrhol kostol do novoklasicistického štýlu v kombinácii pôvodnými barokovými prvkami. Navyše v prednej časti kostola pridal stĺporadie so štyrmi zaujímavými korintskými stĺpmi a hodiny na jednej z katedrálových veží. V tomto štýle je pamiatka zachovaná dodnes.

Obr. 3.1.2.12 Katedrála v Užhorode

Obr. 3.1.2.13 Oltár v katedrále

V meste Mukačevo sa týči hrad Palánok, obľúbená turistická atrakcia pre návštevníkov zo širokého okolia. Názov pochádza od slova palanok – dubový plot, ktorý obklopoval priekopu okolo zámockého vrchu. V 18. storočí bola okolo hradu vykopaná priehrada naplnená vodou z rieky Latorica a o storočie neskôr v záujme posilnenia ochrany a obrany hradu boli postavené dubové palisády – palánky. Hrad je rozdelený do troch terás podľa hornej, strednej a dolnej úrovne. Tieto terasy znázorňujú tzv. letokruhy a určujú obdobie rozširovania hradných stavieb. Prvou stavbou, ktorá vytvorila základ hradu, bola hranolová veža z kameňa na vrchole hory, tzv. Dungeon, ktorá bola postavená pre ochranu a riadenie obchodných ciest. Predstavuje jedinečnú ukážku stredovekého opevnenia a architektúry s použitím kombinácie rôznych štýlov. Na jeho histórii sa podpísalo jeho dobitie rakúskym vojskom cisára Leopolda I., čím sa stal najsilnejšou pevnosťou v širokom okolí vtedajšieho východného cisárstva. Základy hradu sú postavené na vrchole vyhasnutej sopky, čím výškovo dominuje a ponúka rozľahlý pohľad na široké okolie. V súčasnosti je na hrade zriadené historické múzeum. Expozícia ponúka najmä starobylé tradičné predmety z domácností, zbrane a ďalšie starožitnosti pochádzajúce z histórie regiónu. Zaujímavou je aj galéria súčasných umelcov.

Obr. 3.1.2.14 Hrad Palánok

Obr. 3.1.2.15 Drevený kostolík v Šelestove

Svoju pozornosť si zaslúži aj starodávny **drevený kostolík sv. Michala Archanjela** v obci Šelestov pri Mukačeve, ktorý tvorí jeden z dvoch pôvodných kostolov na celom území Ukrajiny, ktoré ostali zachované. Chrám je ukážkou klasickej ľudovej architektúry s prvkami barokového štýlu. Významné sú tri veže kostolíka, ornamentový oltár a barokové kupoly. V interiéri dominuje ikonostas s ikonami pochádzajúcimi zo 17. storočia. Expozícia tohto kostolíka je vzácny poklad hmotnej a duchovnej kultúry a majstrovské diela ľudového staviteľstva sú vzácnymi pamiatkami na vtedajších talentovaných umelcov.

3.1.3 Športové atrakcie

Šport je jedna z najlepších foriem udržať si fyzické a duševné zdravie, dobrú kondíciu či náladu. Mnoho aktívnych milovníkov sa mu venuje profesionálne, tí menej nároční len počas voľného času. V príjemnom prostredí je šport dokonca považovaný za aktívny relax. Aj to je dôvod, prečo mnohí ľudia spájajú dovolenku s využitím atrakcií v rôznych športových strediskách.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Jednoznačne medzi najvyhľadávanejšie a najobľúbenejšie športové atrakcie v tomto regióne patria **zimné športy**. Tatry ponúkajú mnoho možností pre vyžitie sa práve v lyžovaní, snowboardingu, bežkovaní, či v iných rozličných zimných športoch. Jedným z najobľúbenejších areálov poskytujúcich komplex týchto služieb pre zimné športy je stredisko **Štrbské pleso – Vysoké Tatry**. Nachádza sa v nadmorskej výške 1 376 m, prevýšenie siaha do výšky 1 816 m pri malebnom horskom jazere s rovnomenným názvom v Mlynickej doline. Toto stredisko je súčasťou centra Park Snow Vysoké Tatry a od roku 2003 sa môže pyšiť hodnotením 5 hviezdíček v stupnici kvality, čím bolo vyhlásené za jedno z top stredísk na Slovensku. Návštevníci môžu využiť snowtubing, snowparagliding, bungee jumping, snowrafting a hlavne samotné lyžovanie a snowboarding na svahu Solisko so sedačkovou lanovkou. V okolí jazera sú vybudované bežecké trate, ktoré sú pre krásu prostredia najvyhľadávanejšie na Slovensku. Zaujímavosťou je aj skokanský mostík, na ktorom sa organizujú preteky v skokoch na lyžiach.

Obr. 3.1.3.1 Zjazdovka Solisko

Obr. 3.1.3.2 Skokanský mostík

Vyhľadávanou atrakciou je **splavovanie rieky Dunajec** v lone prírody. Červený kláštor ponúka možnosť zážitku na pltiach alebo raftoch. Trasa vedie od Červeného kláštora až po štátnu hranicu Slovenska a Poľska, je dlhá 10 km a celkovo ju trvá zložiť približne 90 až 120 minút. Tradícia splavovania na pltiach tu má už svoju históriu a každý návštevník Pieninského národného parku by nemal vynechať túto atrakciu. Pre odvážnejších športových nadšencov je možné si zapožičať aj rafty a vyskúšať si rafting na divokej vode s nezabudnuteľným zážitkom. Centrum ponúka aj školu k ovládaniu kajaku, kanoe alebo raftu na tečúcej vode či už pre začiatočníkov alebo zdokonaľovanie pre pokročilých.

Obr. 3.1.3.3 Rafting na Dunajci

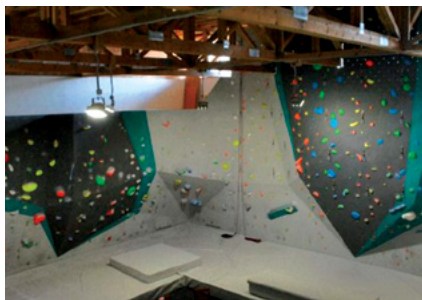

Obr. 3.1.3.4 Splavovanie Dunajca na pltiach

Medzi zaujímavé a netradičné atrakcie v tomto regióne patrí **Lanové centrum Outdoorpark** v Prešove, ktoré ponúka zábavu pre náročnejších návštevníkov, ktorí vyhľadávajú niečo atraktívne, nevšedné a adrenalínové. Najnovšia hala v tomto Lanovom centre je určená pre boulderingové a lezecké športy. Najobľúbenejšou je boulderová stena na lezenie určená pre všetky vekové a výkonnostné kategórie. Využíva sa ako príležitostná atrakcia, krúžkové činnosti pre deti a mládež, či tréningy pre výkonnejších športovcov. Boulderingová stena je vysoká 5 metrov, lezecká až 8 metrov. Tento druh zábavy spája v sebe šport a oddych v jednom, výhodou je najmä fakt, že každý si môže vybrať aktivitu na svoju mieru. Tým sa možnosť pre využitie tohto športu otvára pre širšie spektrum návštevníkov, od najmladších až po tých starších. Okrem tejto najnovšej boulderingovej haly sa v areáli nachádza ešte športový areál s programami pre jednotlivcov alebo kolektív, najvyužívanejším v exteriéri je komplex lanových prekážok umiestnených vo výške 8 až 10 metrov nad zemou. Pre najmenších je vytvorená detská dráha, tzv. lanáčik, rodičia si medzi tým môžu oddýchnuť v kaviarni s veľkou terasou a dobrým výhľadom na ratolesti.

Obr. 3.1.3.5 Vonkajší lezecký komplex

Obr. 3.1.3.6 Vnútrotná boulderingová a lezecká stena

KOŠICKÝ KRAJ

Bežeký areál Mlynky – Biele vody v krásnom prostredí Slovenského raja je vyhľadávaným a obľúbeným areálom pre milovníkov tohto zimného športu. Trasa nachádzajúca sa v prírode ponúka príjemný zážitok. Je možné si vybrať zo 6 bežekých upravovaných okruhov. V areáli je možnosť zapožičania si lyží, lyžiarska škola a pre najmenších detský areál s možnosťou lyžiarskej škôlky. Najdlhšia trať má 10 km a vedie okolo Kráľovej holi. Každý rok sa tu konajú bežeké a biatlonové súťaže.

Obr. 3.1.3.7 Bežeké lyžovanie v okolí strediska Mlynky – Biele vody

Športovou udalosťou v regióne je každoročne organizovaný **Medzinárodný maratón mieru**. Uskutočňuje sa už od roku 1924 v meste Košice, čím sa radí ako najstarší organizovaný maratón v Európe a ako tretí najstarší na svete. Stále sa teší obrovskému záujmu širokej spoločnosti, čo dokazuje aj pestrá škála zahraničných maratónov. Vyše 11 000 účastníkov sa každý rok registruje a absolvuje beh košickými ulicami. Táto tradícia vytvára neopakovateľnú atmosféru v meste. Trať je dlhá presne 42,195 km, pre menej zdatných bežcov je možnosť absolvovať aj polmaratón s polovičnou dĺžkou trate. Vedie mestským okruhom cez Staré mesto, časti Sever a Juh. Terén je bez výrazných prevýšení a celá trať je asfaltová.

Obr. 3.1.3.8 Štart maratónu

Obr. 3.1.3.9 Trať maratónu pri Dóme sv. Alžbety

Pár minút od centra Košíc v Čermeľskom údolí sa nachádza druhé najstaršie **golfové ihrisko** na Slovensku – **Alpinka**. Jediným znakom je prírodný charakter ihriska olemované lesom a Čermeľským potokom. Tento golfový klub bol založený v roku 2006 na podporu rozvoja golfu na východnom Slovensku. Ihrisko je 9 jamkové, pre prvých návštevníkov je tu možnosť absolvovať základný kurz, pre skúsenejších zahrať si kvalitnú hru, prípadne turnaj.

Obr. 3.1.3.10 Areál golfového klubu Alpinka uprostred prírody

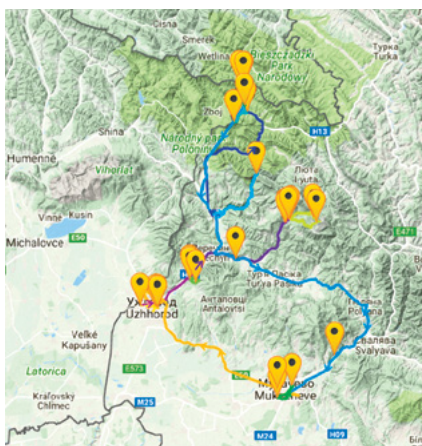
Zemplínska Širava ponúka v letných mesiacoch škálu **vodných športov**. Táto vodná nádrž, nazývaná aj Slovenské more, patrí medzi vyhľadávané vodné plochy s možnosťou relaxu a zároveň aktívneho pohybu. Nachádza sa tu 7 rekreačných stredísk, z ktorých v každom sú aj možnosti športového využitia. Výborné podmienky sú tu pre vodné lyžovanie a windsurfing. Každoročne sa konajú preteky v jachtingu, ktoré lákajú okrem fanúšikov plavby s vetrom v plachtách aj okolitých zvedavcov, kedy sa na vodnej ploche vyskytne niekoľko desiatok plavidiel. Mimo pretekov je možnosť prenajať si jachtu na relaxačný účel, alebo pre väčších priaznivcov aj samotné zaškolenie, či možnosť absolvovať plavbu s potrebnou výbavou pod dohľadom inštruktora. Ak ste držiteľom rybárskeho lístka, je možné si spríjemniť jachting aj rybačkou.

Obr. 3.1.3.11 Jachting na Zemplínskej Šírave

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Cykloturistika sa s postupom času stáva obľúbeným športom či už pre začiatočníkov alebo náročnejších. V oblasti Zakarpatskej Rusi vzniklo niekoľko cyklistických trás, ktoré sa tešia záujmu turistov. Spleť cyklistických chodníkov vedie od nížiny medzi mestami Mukačevo a Užhorod, väčšina sa však nesie v dolinách Karpatských vrchov. Je možné prejsť až vyše 700 km po Zakarpatí na bicykli vďaka sieti cyklistických chodníkov s rôznou náročnosťou. Príroda v okolí týchto trás prispieva k umocneniu zážitku z túry v príjemnom prostredí. Trasou v Užanskom národnom parku je možné sa dostať až k vrchu Kremenec, ktorý spája hranice troch štátov.

Obr. 3.1.3.12 Sieť cyklotrás

Obr. 3.1.3.13 Cyklistické trasy

Zakarpatská oblasť je bohatá na horské terény, čo predurčuje toto miesto pre zimné športy. Nachádza sa tu niekoľko lyžiarskych stredísk ponúkajúcich služby pre návštevníkov zo širokého okolia

v malebnej prírode. Na území Karpatskej biosférickej rezervácie – Svidovecký masív sa nachádza najvyššie položené **lyžiarske stredisko Dragobrat**. Tento areál poskytuje 5 vlekov a jednu sedačkovú lanovku s dĺžkou trati od 1200 metrov až po najdlhšiu 1600 metrov. Zaujímavosťou je, že sa terén nezasnežuje pomocou diel, pretože vďaka nadmorskej výške je v období od konca novembra až po začiatok apríla pravidelný dostatočný úhrn snehových zrážok a permanentná snehová pokrývka. Dostať sa do strediska je možné však iba po 9 km dlhej horskej ceste pomocou nákladných vojenských vozidiel, tzv. gazíkmí, osobné auto je možné nechať na parkovisku v dedine pod lyžiarskym areálom. Jedinečná poloha Dragobratu okrem výbornej lyžovačky poskytuje aj krásny výhľad na prostredie. Milovníci horskej turistiky môžu absolvovať vysokohorskú túru na vrchol Bliznica s výškou 1881 m.n.m. V lete je rovnako možný výstup na pohorie Svidovec, ktoré je od strediska vzdialené asi 35 km západne.

Obr. 3.1.3.14 Stredisko Dragobrat

Obr. 3.1.3.15 Lyžiarska zjazdovka Bukovel

3.1.4 Miestne špeciality

„Iný kraj, iný mrav“ vraví sa v slovenskom porekadle. Každý región má svoje výnimočné recepty, na ktoré sú domáci obyvatelia právom hrdí. Typické jedlá ešte z čias starých mám sa v súčasnosti pomaly vytrácajú a nahrádzajú ich novšie exotickéjšie pokrmy.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Medzi typické jedlo z tohto regiónu patria tzv. **džatky**. Toto tradičné zemiakové jedlo vytvarované do podoby šúľancov sa dochucuje škvarkami zo slaniny a posýpa sa pažitkou. Džatky sa podávajú s kyslým mliekom alebo so zakysankou. Varievali ich už v dávnejších časoch, dnes ho poznajú najmä staršie gazdinky.

Na prípravu potrebujeme: 2 kg varených zemiakov, 30 g soli, 500 g hladkej múky, 150 g masla, 100 g slaniny, 100 g cibule. Postup – do uvarených zemiakov pridáme soľ, múku a necháme na 10 minút postáť. Následne vypracujeme hladké cesto, z ktorého vyformujeme malé guľôčky. Na panvici opečieme slaninku a cibuľu a s touto zmesou zmiešame už pripravené džatky.

Obr. 3.1.4.1 Tradičné džatky

Obr. 3.1.4.2 Borievka obyčajná ako základ borovičky

Na Spiši sa viac ako dvesto rokov vyrába aj tradičná **Spišská borovička**, ktorá patrí medzi typické slovenské destiláty. Jej základ tvorí obilný lieh, voda a hlavne borovičkový destilát vyrobený z vybraných plodov borievky obyčajnej. Tento destilát vzniká fermentáciou bobúľ borievky, prejde zušľachťovacím procesom s použitím vody a liehu. Má svoju typickú nezameniteľnú chuť a vôňu. Jedinečnosťou je, že tento typický slovenský alkohol je zohľadnený aj v zmluve o vstupe Slovenska do EÚ, čím sa dosiahlo chránené zemepisné označenie. Údajne pomáha pri tráviacich ťažkostiach, bolesti zubov a zmiernení menštruačných bolestí. Jedna z najvýznamnejších páleníc sa nachádza práve v meste Stará Ľubovňa, kde sa traduje najstaršia výroba destilátov na Slovensku. Okrem tradičnej borovičky sa v regióne darí aj pivovárníctvu. **Pivo** ako kvasený alkoholický nápoj zo sladku a chmeľu sa môže považovať za akýsi kultúrny faktor, nakoľko má jeho pitie pevnú tradíciu. Pivovar Šariš je z hľadiska objemu výroby najväčším pivovarom na Slovensku sídlaci v meste Veľký Šariš. Založený bol v roku 1964 a do dnešnej doby sa tu uvarilo viac ako 25 miliónov hektolitrov piva. Využíva sa tradičná receptúra pochádzajúca zo 16. storočia.

KOŠICKÝ KRAJ

V košickom kraji sú typickým tradičným jedlom tzv. **holúbky** bez ktorých sa nezaobíde žiadna práva východniarska svadba alebo oslava. Názov holubky (plnená paprika) sa používa najmä v zemplínskej oblasti, v južnej časti ich nazývajú tevtetki, alebo pri Košiciach aj šulaky. Na rozdiel od rôznych názvov na tak malom území je pôvod a tradícia prípravy rovnaká, preto sa objavujú takmer na každom sviatočnom stole v širšom okolí košického kraja. Svadba na Zemplíne sa však bez tohto pokrmu nezaobíde. A keďže tradičná svadba trvala aj tri dni, bolo tradíciou, že sa pozbierali ženy z rodiny a susedstva a pripravovali túto pochúťku až v 50 litrových hrncoch. Na prípravu potrebujeme: 3 malé hlávky kapusty, 1 kg ryže, 1,5 kg mletého bravčového mäsa, vegeta, soľ, sladká paprika, mleté čierne korenie, 3 vajčka, 4 strúčiky cesnaku, 4 cibule, 500 ml paradajkového pretlaku. Postup – z kapusty sa vyrežú hĺbiky a uloží sa do osolenej vriacej vody kým listky nezmäknú. Z ryže, mäsa a vajčiek vytvoríme zmes, ktorú ochutíme vegetou, soľou a čiernym korením podľa chuti. Cibulu popražíme a primiešame k mäsovo – ryžovej plnke. Touto zmesou následne plníme oddelené a vychladnuté kapustné listy, ktoré zrolujeme do šúľkov a postupne ich ukladáme do hlbokého hrnca. Až sa hrniec naplní, zalejeme ho rozriedeným paradajkovým pretlakom s vodou a privedieme k varu kým mäso a ryža nezmäknú, optimálne na 45 minút. Podáva sa s chlebom, parenou knedľou alebo zemiakmi.

Obr. 3.1.4.3 Tradičné holúbky

Obr. 3.1.4.4 Tokajské vinice

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Neodmysliteľnou špecialitou na Zakarpatskej Ukrajine je bezpochyby pravý **boršč** – polievka s mäsom, obohatená o červenú repu, kapustu a koreňovú zeleninu. Dôraz sa kladie práve na sýtu farbu červenej repy, ktorá sa pripravuje už vopred spolu so štipkou octu pre zakonzervovanie. Do zeleninovej zmesi sa pridáva aj paradajkový pretlak pre podčiarknutie sýteho zafarbenia. Táto po-

lievka sa servíruje najmä na Vianoce, svadby, krstiny a iné oslavy. Toto národné jedlo sa v ukrajinskej kuchyni varievalo už v dávnych časoch, dodnes sa uchováva jeho tradičná receptúra. Na prípravu potrebujeme – 500 g hovädzieho mäsa, 500 g bravčového mäsa, 500 g údeného mäsa, 500 g strúhanej kapusty, 500 g červenej repy (cvikly), 500 g zemiakov, 250 g petržlenu, 250 g mrkvy, 250 g cibule, 150 ml paradajkového pretlaku, kyslá smotana, cesnak, bravčová masť, ocot, cukor, mleté čierne korenie, bobkový list. Postup – Vo veľkom hrnci varíme pokrúpané hovädzie, bravčové a údené mäso až kým nezmäkne. Mäso vyberieme a vo vývri uvaríme zemiaky s bobkovým listom a nadrobno nakrájanou kapustou. V druhom hrni opečieme mrkvu, petržlen a cibuľu, po zmäknutí pridáme červenú repu a pretlak. Po povarení pridáme zeleninovú zmes do hrnca so zemiakmi a pridáme aj uvarené mäso. K tomu pridáme 2 strúčiky cesnaku, korenie, bobkový list a všetko povaríme spolu 15 minút. Je dôležité dodržať oddelené a postupné varenie a rovnako aj dobu varenia už spolu zmiešaných surovín, aby sa chute spojili a zároveň aby žiadna z nich neprebýjala ostatné. Naloženú polievku servírujeme a dochutíme lyžicou kyslej smotany.

Obr. 3.1.4.5 Ukrajinský boršč

Obr. 3.1.4.5 Ukrajinské pelmene

Pelmene sú tradičné knedlíčky z nekvaseného cesta plnené mletým mäsom alebo hubami, varené vo vode, existujú však aj sladké varianty. Názov vznikol od pôvodného slova „pel'njaň“, čo znamená „chlieb v tvare ucha“. Sú prirovnávané aj k talianskym tortelinám, len s rozdielom v receptúre. Tento pokrm nechýba ani na sviatočných stoloch, ani v bežnej strave. Zväčša boli povinnou výbavou pri výletoch alebo si ich poľovníci brávali z domu na výpravu, nakoľko mali dlhú trvácnosť a bolo možné ich skladovať aj zamrazené. Potrebujeme – 1 vajce, 500 g hladkej múky, 2 dl vody, 50 g masla, 1 kyslá smotana, 250 g mletého mäsa, 2 strúčiky cesnaku, 1 čajová lyžička octu, mleté čierne korenie, štipka soli. Postup – z hladkej múky, vajca, soli a vody vypracujeme cesto a necháme v chlade postáť 20 minút. Medzitým sa pripraví plnka z mletého mäsa, soli, korenia a roztláčeného cesnaku. Oddýchnuté cesto rozvaľkáme na tenké asi 2 mm a pomocou pohára vykrajujeme kolieska. Do stredu kolieska vložíme lyžičku mäsovej plnky. Koliesko prehneme napoly, spojíme a rohy vzniknutého polkruhu taktiež spojíme proti sebe a vznikne nám akýsi klobúčik – pelmeň. Postupne takto spracujeme celé cesto a plnku a pripravené pelmene vložíme do vriacej osolenej vody, kde ich varíme cca 15 minút. Po uvarení ich polejeme roztopeným maslom a pridáme lyžičku kyslej smotany. Podľa chuti je možné pokvapkať octom a ochutiť bylinkami. Tradičným nápojom domácich obyvateľov je **kvas** – sladkokyslý penivý slabo alkoholický nápoj vyrábaný z kvasníc, cukru a chleba, do ktorého sa môžu pridávať ďalšie vidiče na uliciach z veľkých nádrží, kde si ľudia môžu načapovať ľubovoľné množstvo. Väčšinou je nefiltrovaný, takže v ňom ostávajú kvasnice a vysoký obsah vitamínu B. Pri pôvodnom postupe výroby sa nechá kvasiť voda, múka a sladové cesto. Po vykvasení sa zriedi s vodou, pridajú sa kvasnice,

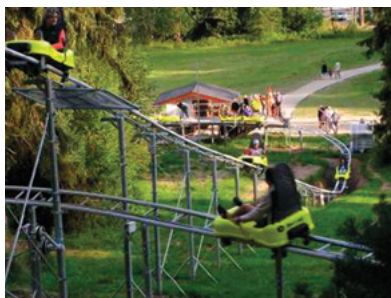
cukor a podľa chuti aromatické prídavky. Táto zmes sa privedie k varu a po dovarení sa môže plniť do nádrží a fľaš. Tento penivý nápoj má svoju charakteristickú výraznú prírodnú chuť a arómu žitného chleba, neobsahuje syntetické látky ani farbivá. Technológia výroby je dokonca tak vypracovaná, že sa v nápoji zachovávajú vitamíny B a E a minerály.

3.1.5 Iné atrakcie

Medzi unikátne miesta s netradičnou formou trávenia voľného času sa radia tie miesta, kde si môžete vychutnať výnimočné a nezabudnuteľné chvíle, napr. vzrušenie na bobovej dráhe, dotknúť sa prírody, pohladkať si inak divo žijúce zviera, alebo zažiť maximálny adrenalin pri zoskoku z lietadla.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Kto chce zažiť adrenalin počas pobytu vo Vysokých Tatrách je pre neho možnosť absolvovať divokú jazdu na bobovej dráhe. **Tatrabob** je horská dráha nachádzajúca sa v Tatranskej Lomnici v prevádzke počas celého roka. Je otvorená od roku 2004 a odtvody prepavila už množstvo spokojných zákazníkov. Svojou konštrukciou umožňuje bezpečné jazdy a za hodinu je schopná prepraviť 360 osôb.

Obr. 3.1.5.1 Bobová dráha Tatrabob

Obr. 3.1.5.2 Tatranský zoopark

Dĺžka tejto dráhy je 482 metrov a štartovacia stanica sa nachádza v nadmorskej výške 850 metrov. Pre milovníkov zvierat sa vo Veľkej Lomnici v Tatrách nachádza jedinečný **zoopark** s možnosťou priblížiť sa divokej prírode, ktorú nemusíte len vidieť, ale sa jej aj dotknúť. Rezort Wild Park je chovateľské zariadenie zamerané na chov ohrozených druhov živočíchov nielen zo Slovenska, ale z celého sveta. Hlavnou myšlienkou zariadenia je zdôrazňovanie nutnosti boja za zachovanie vzácnych druhov, ktorým bolo ich prirodzené prostredie postupne ničené ľudskou činnosťou. Návštevu toho unikátneho parku návštevník získa nezabudnuteľný zážitok z priameho kontaktu s divými šelmami a inými inak nedotknuteľnými živočíchmi. Zároveň tým prispieje k snahe o záchranu týchto nádherných zvierat. Trochu odlišnú formu zábavy a využitia voľného času je možné zažiť v Prešove, kde sa nachádza **hvezdáreň a planetárium**, v ktorom si návštevníci môžu rozšíriť poznatky o astronómii a vychutnať si úžasnú vesmírnu atmosféru. Zaujímavá videoprojekcia v špeciálnej prednáškovej sále s audiovizuálnymi vesmírnymi efektmi a programami zanechajú určite nezabudnuteľný zážitok. Činnosť strediska je zameraná na podporu vzdelávania a voľnočasových aktivít pre jednotlivcov aj kolektívy. Planetárium disponuje technológiami, ktoré pomocou opticko – mechanického systému vytvoria úchvatnú atmosféru hviezdnej oblohy s pútavou prednáškou o slnečnej sústave podčiarknuté hudobnými prvkami. Večerné pozorovania nočnej oblohy sú realizované v kupole pozorovateľne za pomoci hlavného ďalekohľadu a sú obľúbené pre spríjemnenie večerov počas celého roka.

Obr. 3.1.5.3 Prednášková sála s videoprojekciou vesmíru a audiovizuálnymi efektmi

KOŠICKÝ KRAJ

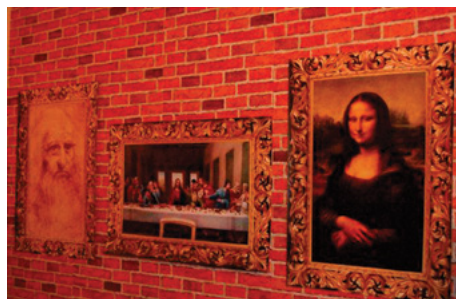
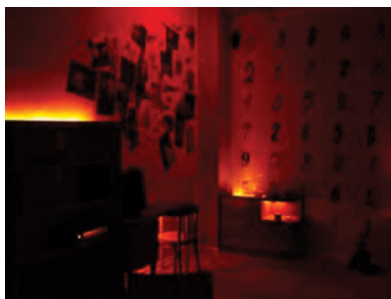
Aj v tomto regióne si prídu na svoje milovníci adrenalínu. V Spišskej Novej Vsi je možné si vyskúšať **tandemový zoskok**, ktorý je určený pre každého od 8 rokov veku až neobmedzene. Je to emotívny, zábavný, dynamický a zároveň pohodový zážitok s maximom adrenalinu v krvi, zároveň bezpečný a overený už tisíckami ľudí. Počas približne 20 minútového letu lietadlom alebo vrtuľníkom je prvým zážitkom výhľad na Slovenský raj, Vysoké Tatry a Spišský hrad. Následne z výšky 3 000 až 4 000 m vo dvojici s inštruktorom zažijete druhý neopakovateľný zážitok – voľný pád rýchlosťou viac ako 200 km/h. Vo výške 1 500 metrov sa otvorí padák a ďalej sa už len vznášate nad krajinou. Tento zážitok je možné si dokonca nahráť kamerou pripnutou na prilbe. Po pristátí každý odvážlivec obdrží aj certifikát zo zoskoku.

Obr. 3.1.5.4 Tandemový zoskok s inštruktorom nad krajinou

Ďalšou zaujímavou a nevedednou atrakciou je tzv. **panic room** v Košiciach. Ide o únikovú miestnosť, kde je potrebné riešiť úlohu – zistiť, kde sa skrýva Svätý Grál podľa legendy. Prvými strážcami

boli templári, ktorí požiadali o pomoc Leonarda da Vinciho, aby tento poklad dobre ukryl. Ten ich požiadavku splnil a vyvinul komplikovaný systém s rozličnými kódmi a symbolmi naznačujúcimi umiestnenie. Podľa tohto rébusu je potrebné navštíviť Miláno, Benátky, Rím, Turín a Vatikán. Úlohou je teda všetky tieto hádanky vyriešiť, prejsť cez všetky mestá a odolať všetkým nastraženým pascám a obranným mechanizmom, ktoré komplikujú hľadanie. Ak sa úloha nesplní, všetky stopy budú zničené a poklad navždy zmizne. Počas tohto procesu návštevníci zažijú adrenalín, vzrušenie, prevrpenie z nepoznaného. Zároveň si naplno vyskúšajú svoje schopnosti, vedomosti, najmä však logické myslenie a tímového ducha. V kolektíve s pomocou priateľov zažijete neopakovateľný zážitok a zábavu.

Obr. 3.1.5.5 Panic room Košice s da Vinciho záhadou

Po adrenalínových zážitkoch je príjemné si oddýchnuť v krásnom prírodnom prostredí. **Botanická záhrada** v Košiciach sa rozprestiera na 30 ha a je najväčšou botanickou záhradou na Slovensku so širokou zbierkou zaujímavých expozícií. Spolu sa tu nachádza vyše 4 000 druhov rastlín, čím sa radí medzi najvýznamnejšie záhrady svojho druhu v strednej Európe. V skleníkoch je zaujímavá tropická a subtropická vegetácia s príjemnou atmosférou a poletujúcimi motýľmi naokolo. Významné zastúpenie tu majú expozície krásnych orchideí rozličných druhov a hmyzožravých rastlín rôznych tvarov a veľkostí. Časť záhrady tvorí tzv. ekologická náučná plocha, ktorá zahŕňa lesný celok charakteristický pre danú oblasť, a zároveň ukážky netypických lesných spoločenstiev charakteristických pre iné zemepisné oblasti. Vzácnou je najväčšia zbierka vyše 1 200 kaktusov a sukulntov na území Slovenska a Česka. Od roku 2002 je záhrada vyhlásená za chránený areál, najmä z dôvodu výskytu a ochrany 14 chránených druhov rastlín na Slovensku, z ktorých až 8 je kriticky ohrozených.

Obr. 3.1.5.6 Botanická záhrada v Košiciach

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Keltský dvor v Mukačeve s charakterom „zelenej turistiky“, je jediný svojho druhu, ktorý sa snaží o reprodukciiu histórie života Keltov žijúcich na tomto území pred viac ako 2000 rokmi. Návštevník môže nahliadnuť do tradícií tohto kmeňa, najmä prostredníctvom gastronómie a ochutnávok ich tradičných jedál a nápojov, alebo liečebných procedúr. V tajomnej degustačnej pivnici sa ochutnávajú desiatky druhov nápojov typických pre keltské obdobie v Európe, najmä rôzne druhy piva alebo muštu. Okrem toho si môžete vychutnať pravý ražný chlieb s tradičnou receptúrou, ktorý je výnimočný zakvasením bez použitia teplomilného droždia pečený v starých hlinených peciach. Dokonca je tu možnosť podieľať sa na výrobe syrov ako camembert, ovčí či kozí syr s následnou konzumáciou alebo kúpou domov. Na tomto mieste sa môžete vžiť do role ozajstného keltského bojovníka v kostýme, usporiadať si oslavu s autentickými jedlami a nápojmi a spestriť si zábavu tradičnými bojovými hrami. Na vlastné oči možno v areáli vidieť záhradu s rastúcim kivi, granátovým jablkom, olivovníkmi, figami, citrónovníkmi a inými exotickými stromami a kríkmi. A nakoniec je tu možnosť podstúpiť rehabilitačnú tinktúru s použitím liečivých bylín a koreňov. Okrem gurmánskych zážitkov si aj na Zakarpátí môžete užiť adrenalín a fascinujúci pohľad na scenériu prírody. Obec Pilipec sa nachádza v doline medzi horami Hymba a Veľký vrch, z ktorých je možné vyskúšať si **paragliding**. Tento letecký šport pre pohyb vo vzduchu využíva krídlo aerodynamického tvaru s lanami a upevnenou sedačkou pre pilota. Vďaka tomuto zariadeniu je možné splniť si túžbu o lietaní a zažiť neopakovateľný zážitok na vlastnej koži. V sezóne od mája do novembra pod dozorom skúseného inštruktora s najlepším vybavením a bezpečnostnými prvkami si nadšenci lietania môžu užiť 15 alebo 30 minútový let s výhľadom na širokú scenériu karpatských vrchov a dolín. V stredu je možné absolvovať aj školu paraglidingu s kompletnou bezpečnostnou prípravou a simulovaním letu, po skončení ktorého je možné lietať samostatne. V prípade absolvovania úplného kurzu sa môžete stať certifikovaným pilotom.

Obr. 3.1.5.7 Zbierka nápojov

Obr. 3.1.5.8 Pivnica s možnosťou ochutnávok

Agrofarma s názvom Saldoboš v obci Steblinka je útulné miesto, kde sa spája príroda, zvieratá a ľudia v jednom s cieľom záchranu byvolieho stáda v Karpatoch v spojení s ďalšími vzácnymi druhmi, ako sú huculské kone, kravy s malými rohmi, kozy a významné karpatské mangalice. Táto oblasť je uctievaná medzi horami a lesmi, s nástupom letných mesiacov je toto miesto plné darov prírody, ako sú huby a najrôznejšie lesné plody. Pri návšteve tejto farmy sa návštevníci nemusia len kochať, ale sa aj dotknúť prírody a komunikovať so zvieratami, ktorých je na farme približne 50. Združenie pre zachovanie agrobiodiverzity Karpát spolupracuje s miestnymi a zahraničnými partnermi pre zachovanie pôvodných vzácných druhov a plemien zvierat v Karpatoch. Jedným z týchto partnerov je aj táto farma ako koordinátor pre šľachtenie a šírenie posledných jedincov druhu byvola karpatského. Prioritou je udržanie jeho zdravej populácie na Ukrajine. Okrem neho sa s cieľom zachovania plemena chovajú aj karpatské kučery

ošípané, tzv. mangelice, ktoré boli bežným druhom v širšom okolí. Ošípané tohto plemena sú inteligentné, avšak citlivé na prírodné podmienky. Ich mäso je považované za jedno z najchutnejších. Na podporu rozmnožovania a činnosti sa vyrábajú a predávajú produkty, uskutočňujú sa exkurzie, turistické aktivity, jazdy na koňoch, dobrovoľníctvo a možnosť osvojiť si jedno zo zvierat s myšlienkou podpory zachovania vzácných plemien. Zároveň je cieľom rozvíjať turizmus v regióne netradičnou ekologickou formou.

Obr. 3.1.5.9 Paraglidingový let so scenériou na Karpatské vrchy a doliny

3.2 SÚČASNÁ PONUKA DOPLNKOVÝCH SLUŽIEB – UBYTOVACIE A STRAVOVACIE SLUŽBY

Predpokladom k úspešne rozvíjajúcemu sa cestovnému ruchu v regióne je ponuka a dostupnosť ubytovacích a stravovacích služieb. Táto základná podmienka určuje potenciál pre faktor návštevnosti danej oblasti. Čím sú služby dostupnejšie, a zároveň na čím vyššej úrovni kvality sú poskytované, tým je potenciál pre návštevnosť a rozvoj cestovného ruchu vyšší.

Hodnotenie kvality zariadení sa označuje hviezdikami od najnižšej triedy (*) po najvyššiu triedu (*****). Kategória hotel môže disponovať 1 až 5 hviezdikami, motel a kemping 1 až 4, turistická ubytovňa 1 až 2 hviezdiky, ostatné kategórie 1 až 3 hviezdiky.

Základné členenie ubytovacích zariadení do kategórií a tried:

Kategórie	Triedy				
Hotel	*	**	***	****	*****
Grand hotel	*	**	***		
Horský hotel	*	**	***		
Motel	*	**	***	****	
Botel	*	**	***		
Penzión	*	**	***		
Turistická ubytovňa	*	**			
Chatová osada	*	**	***		
Kemping	*	**	***	****	
Ubytovanie v súkromí:					
Izba	*	**	***		
Objekt	*	**	***		
Prázdninový dom	*	**	***		

Predpoklad pre vytvorenie ubytovacích a stravovacích zariadení je:

- blízkosť atrakcie (prírodnej, kultúrnej, športovej resp. inej)
- príjemné prostredie
- dobrá dopravná dostupnosť
- vysoká variabilita poskytovaných služieb

Skupiny turistov pre využívanie ubytovacích služieb sú rôzne. Závisí to od charakteru prostredia. V oblastiach turistických destinácií v prírodnom prostredí sa najčastejšie vyskytujú hotely a penzióny s nižším hodnotením, t.j. s hviezdikami od 1 do 4, najčastejšie využívanými sú však horské chaty s atmosférou prírodného prostredia. Cieľovou skupinou návštevníkov sú ľudia so záujmom o aktívne využitie voľného času, turistiku a športové vyžitie. Ubytovanie lokalizované v letných strediskách v blízkosti vodnej plochy alebo kúpaliska je vyhľadávané skupinami návštevníkov, ktorí preferujú oddych a relaxáciu, v prípade termálnych kúpalísk a kúpeľných miest zároveň spojené s liečebnými procedúrami. Zaujímavou formou je ubytovanie v súkromí, čo predstavuje nocľah v súkromných domoch s možnosťou prenajatia si izby. Takéto zariadenia sa nachádzajú zväčša v typických vidieckych sídlach, v dnešnej dobe rozširujúceho sa agroturizmu sú to najmä farmy a zariadenia pre chov tradičných hospodárskych zvierat alebo ohrozených druhov a plemien zvierat.

V ubytovacích zariadeniach sa takmer vždy vyskytujú aj stravovacie jednotky a zariadenia, či už priamo v celku, alebo v relatívnej blízkosti. Je to významný predpoklad pre vyššiu návštevnosť celého rezortu. Technicky ich môžeme rozdeliť na stravovacie zariadenia, ktoré sú súčasťou ubytovacích, alebo ako samostatné objekty, ktoré prevádzkujú miestni obyvatelia alebo podnikatelia v oblasti gastronómie. Poskytnutie týchto služieb vedie k uspokojeniu základnej ľudskej potreby a zároveň aj gurmánsky zážitok buď z tradičných miestnych jedál, alebo ochutnávok exotických špecialít.

Rozdelenie stravovacích zariadení:

- pohostinská prevádzkareň
- reštaurácia
- motorest
- denný bar, snack bar, grill bar, pizzeria, fast food
- jedáleň
- kaviareň, vináreň, piváreň, čajovňa
- nočný bar, nočný klub, disco klub
- hostinec
- bistro, bufet

Najväčší vplyv na hodnotenie majú však samotní zákazníci. Práve ich spokojnosť je tvorcom dobrej reklamy, ktorá nastáva v prípade, ak sú pocity z kúpy tovarov alebo služieb pozitívne. Práve odozva od zákazníkov je hlavný ukazovateľ pre orientovanie sa pozornosti na splňanie požiadaviek klientov a prístupovať k nim v najvyššej možnej miere.

PREŠOVSKÝ KRAJ

Vysoké Tatry sú jednoznačne najvyhľadávanejšou dovolenkou destináciou nielen v Prešovskom kraji, ale celkovo na Slovensku. V posledných rokoch zaznamenali dokonca najvyššiu návštevnosť turistov v histórii a tento trend sa udržuje dodnes. Nárast pocítili aj ubytovacie a stravovacie zariadenia, ktoré sa tešia záujmu turistov, avšak pre spokojnosť zákazníkov bolo potrebné upraviť poskytovanie služieb podľa ich požiadaviek. Zaznamenal sa nárast v kvalite a vyššie hodnotenia s pozitívnym výsledkom. Okrem Vysokých Tatier však v Prešovskom kraji je možné vybrať sa na dovolenku aj do ďalších destinácií. Celkovo je možné konštatovať, že možnosti ubytovania, stravovania a cenová dostupnosť je širokospektrálna v celom kraji. Takmer 60 % zo všetkých zariadení pre nocľah

je ohodnotených tromi hviezdami (**). Zo skupín ubytovaní majú najväčšie zastúpenie penzióny, po nich sa najviac vyskytujú apartmány a až na treťom mieste sú hotely. Zaujímavý je však relatívne vysoký počet dovolenkových domov, ktoré sa začali zriaďovať len nedávno. Ide o akúsi netradičnejšiu formu ubytovania, ktorá je lákavá najmä cenovou dostupnosťou a zväčša príjemným domácim prostredím. Veľmi obľúbenými sú už počas dlhých rokov horské chaty nachádzajúce sa uprostred malebných dolín medzi vysokými štítmi s nezameniteľnou atmosférou v lone prírody. Záujmu sa tešia už desiatky rokov a majú tradičný charakter, vyhľadávané sú predovšetkým vášnivými turistami a horolezcami. Výnimočnými sú aj vybrané kúpeľné hotelové komplexy ponúkajúce relax spojený s liečebnými procedúrami. O tieto tradičné liečebné hotely je stále vysoký záujem.

Zo stravovacích zariadení prevládajú jednoznačne reštaurácie s ponukou tradičných jedál, miestnych špecialít, výnimočne v luxusnejších rezortoch sú ponúkané netradičné exkluzívne jedlá pre náročnejších gurmánov. Obľúbenými sú aj koliby, ktoré rovnako ponúkajú tradičné slovenské špeciality s dôrazom na kvalitu a čerstvosť používaných surovín, v niektorých prípadoch sú tieto koliby spojené s farmou a samostatne si niektoré ingrediencie aj vyrábajú.

Medzi jeden z najnavštevovanejších hotelov patrí **Grand Hotel Kempinski *******. Je vyhľadávaný medzi náročnejšími klientmi Vysokých Tatier, najmä kvôli jeho vynikajúcej polohe na brehu Štrbského plesa vo výške 1 351 m nad morom s výhľadom na majestátnu panorámu tatranských štítov. Je dobre dostupný autom alebo železničnou dopravou. Nechýba ani heliport pre vrtuľník.

Obr. 3.2.1 Grand Hotel Kempinski High Tatras

Obr. 3.2.2 Hotelová izba

Hotel má vynikajúcu reštauráciu, v ktorej je možné vychutnať si jedlá jedinečnej medzinárodnej kuchyne a miestne špeciality pripravované špičkovými kuchármi, medzi ktoré patria napr. tradičné bryndzové pirohy.

Obr. 3.2.3 Tradičné bryndzové pirohy

Obr. 3.2.4 Reštauračné zariadenie hoteli

Návštevníci Tatier majú jedinečnú možnosť stráviť noc v najvyššie položenom apartmáne v strednej Európe – na Lomnickom štíte 2 634 m n. m. s nádherným výhľadom na končiare Vysokých Tatier, okolitú prírodu a nočnú oblohu. O ubytovanie je taký záujem, že kapacity sú vypredané na niekoľko mesiacov dopredu. Na tento hotel je však možné sa dostať len visutou lanovkou.

Obr. 3.2.5 Najvyššie položené ubytovanie v strednej Európe

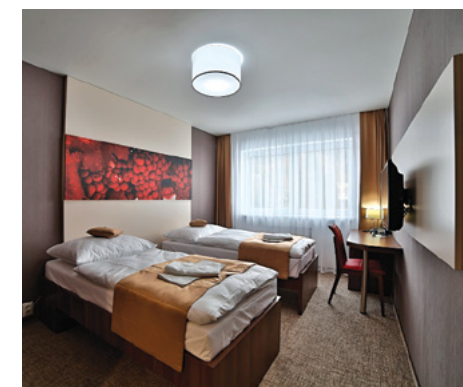

Obr. 3.2.6 Apartmánova izba

Historické a kúpeľné mesto Bardejov je pre svoje zachovalé stredoveké centrum od roku 2000 zapísané medzi lokality Svetového dedičstva UNESCO. Nachádza sa na severovýchode Slovenska v regióne Šariš. Neodmysliteľnou súčasťou mesta Bardejov sú slávne **Bardejovské Kúpele**, ktoré poskytujú svojim návštevníkom širokú škálu poskytovaných služieb, najmä však liečebné procedúry. Veľkým bonusom je krása okolitej prírody, v ktorej sa kúpeľné mesto nachádza, preto sú jedným z najviac navštevovaných miest pre liečebné aj relaxačné pobyty. Najviac zariadení je ohodnotených tromi hviezdami (**), v priemere je tu najviac kúpeľných hotelov a penziónov. Novo zrekonštruovaný trojhviezdičkový hotel **Alexander***** s kapacitou 150 lôžok je priamo prepojený s kúpeľným domom, ktorý sa špecializuje najmä na liečbu balneoterapiou. Táto terapia je veľmi vyhľadávaná a slúži predovšetkým k zlepšovaniu celkového zdravotného stavu pacienta. Hotel samostatne ponúka wellness s fínskou a parnou saunou, ochladzovací bazén, tepidárium, fitness a rôznu ponuku masáží. V zariadení sa nachádza aj vlastná stravovacia jednotka – reštaurácia s ponukou rozličných jedál, od tradičných slovenských, až po moderné medzinárodné.

Obr. 3.2.7 Hotel Alexander

Obr. 3.2.8 Hotelová izba

Obr. 3.2.9 Reštaurácia v hoteli Alexander ***

Obr. 3.2.10 Grilovaný losos ako špecialita

Počty turistov v Pieninskom národnom parku za posledných 25 rokov veľmi stúpajú. Turisticky zaujímavou atrakciou v Pieninách je predovšetkým splavovanie na pltiach prielomu Dunajca v úseku z Červeného Kláštora do Lesnice. Ubytovacie zariadenia sa v letných mesiacoch tešia veľkému záujmu turistov, kedy Pieniny navštívi niekoľko tisícok turistov nielen zo Slovenska, ale i zo zahraničia. Vyhľadávaným ubytovacím zariadením sú nielen penzióny, chaty, priváty ale aj najmä kempingy s tradičnou formou prenocovania v stanoch alebo karavanoch.

Obr. 3.2.11 Kemping v Červenom kláštore

Obr. 3.2.12 Tradičné drevenice

Veľmi obľúbeným miestom pre ubytovanie sa stávajú aj drevenice v odľahlej prírode. Jednou z takých sú aj **Drevenice Kubov** v srdci Pieninského národného parku, ktoré sa nachádzajú v príjemnom tichom prostredí na konci dedinky Zálesie, čo garantuje hosťom dokonalé súkromie a pokojný ničím nerušený pobyt.

Obr. 3.2.13 Drevenica z vnútra

V stredu sa nenachádza žiadne reštauračné zariadenie. Ak by si hostia chceli pochutnať na slovenských alebo miestnych špecialitách, musia navštíviť neďaleké obce. Štýlovým miestom s nadčasovým interiérovým dizajnom, ktoré je pripravené plniť požiadavky aj náročnejších klientov je **Penzión Tri Koruny** v centre Spišskej Starej Vsi. Priamo v penzióne je pre hostí otvorená nová reštaurácia, ktorá si stihla za svoj čas existencie získať viacero výborných hodnotení od zákazníkov. Pravidelné denné menu ponúka rôzne špeciality, široký je však aj výber z jedálneho lístka zameraným na gurmánske lahôdky.

Obr. 3.2.14 Penzión exteriér

Obr. 3.2.15 Reštaurácia v areáli penziónu

Aj keď sa **Poloniny** nachádzajú v najvýchodnejšej časti Slovenska, dokážu si nájsť ďalších a ďalších obľúbencov, ktorí sa rozhodli ich navštíviť. O tom, že aj tu stúpa návštevnosť turistov svedčia aj novo postavené penzióny a reštauračné prevádzky v celom okolí. Prvenstvo si tento národný park drží aj v tom, že je najmenej osídleným národným parkom na Slovensku a má najbohatšiu drevenú architektúru. Najhodnotnejšími turistickými atrakciami sú drevené kostolíky.

Obr. 3.2.16 Národný park Poloniny

V najmalebnejšom kúte slovenskej prírody uprostred krásnych smaragdovo zelených lesov sa rozprestiera najvýchodnejšia dedinka Slovenskej republiky – **Nová Sedlica**. V tejto dedinke v srdci Bukovských vrchov bol postavený penzión, ktorý bol pomenovaný podľa najväčšej pýchy – vrchu Kremenec. **Penzión Kremenec** ponúka ubytovanie pre 33 hostí rôznych pavilónoch.

Obr. 3.2.17 Penzión Kremenec

Obr. 3.2.18 Dvoj lôžková izba

Turistická atraktivita okolia Novej Sedlice spočíva v nedotknutosti okolitej prírody. Práve odiaľto vedie turisticko-náučný chodník, ktorým sa dá dostať na tie najzaujímavejšie miesta v okolí. Po túre je možné si oddýchnuť a načerpať ďalšie sily v reštaurácii penziónu Kremenec, ktorá ponúka skvelé domáce špeciality a uspokojí aj tých najväčších labužníkov. Tradícia a kvalitné suroviny zaručujú prípravu tých najlepších jedál, čo sa odráža aj na hodnotení z celkovej škály poskytovaných služieb v okolí.

Obr. 3.2.19 Reštaurácia interiér

Obr. 3.2.20 Reštaurácia exteriér

KOŠICKÝ KRAJ

Košický kraj bol od nepamäti významným historickým, obchodným a kultúrnym regiónom. Typická kultúrna i prírodná pestrosť sa odráža v jeho štyroch regiónoch - Abov, Zemplín, Gemer a Spiš. Každý má osobité prírodné s kultúrne dedičstvo, tradície a atmosféru. Národné parky, chránené krajinné oblasti, jaskyne a krasové útvary tvoria veľmi vzácne prírodné dedičstvo. Práve bohatá ponuka atrakcií viedla k budovaniu cestovného ruchu spojeného s rozširovaním a zlepšovaním kvality v ponuke ubytovacích a stravovacích zariadení. Konkurencia je vysoká, nakoľko v najnavštevovanejších strediskách, ako sú Slovenský raj, Slovenský kras a mesto Košice, je mimoriadny záujem o poskytovanie týchto služieb. Najviac sa v regióne nachádza zariadení s hodnotením troch hviezdíček, z ubytovacích zariadení sú to hlavne penzióny, o niečo menej hotely a apartmány. V prostredí slovenskej

prírody s cieľom absolvovať turistiku alebo iný druh športovej atrakcie, sú vyhľadávané práve penzióny a chaty v prírode. V letnej sezóne sú vyhľadávaným miestom na oddych a rekreáciu rôzne jazerá, či vodné priehrady, v ktorých blízkosti ponúkajú ubytovacie kapacity hlavne súkromné chaty a priváty. Na takýchto miestach sa vyskytujú skôr tradičné reštaurácie s ponukou miestnych jedál, alebo vo forme bufetov. Pri cestovaní za kultúrou, najčastejšie do mesta Košice, je záujem o hotely s ďalším komplexom služieb pre náročnejších klientov. Rovnako je to aj v kvalite stravovacích zariadení, ktoré sa v hoteloch predbiehajú o čo najzaujímavejší jedálny lístok. Práve v tomto meste je možné si vychutnať aj netradičnú kuchyňu s exkluzívnymi špecialitami šéfkuchárov. Tradičnými stravovacími zariadeniami sú koliby a salaše väčšinou v príjemnom prírodnom prostredí s možnosťou vychutnať si miestne špeciality.

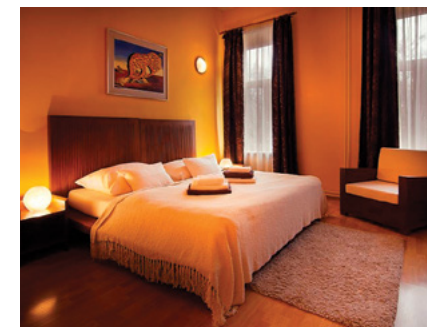
Mesto Košice sa za posledné desaťročie zviditeľnilo svojím historickým centrom, rovnako aj účasťou na väčších kultúrnych podujatiach ako boli napríklad: Košice hlavné mesto kultúry roku 2013, Košice hlavné mesto športu, každoročné kultúrne podujatie Biela noc alebo Medzinárodný maratón mieru. V roku 2011 sa Košice spolupodieľali na organizácii Majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji.

Košice ponúkajú rôznorodú ponuku ubytovacích a stravovacích služieb, od luxusných hotelov, bussines hotelov a penziónov až po klasické ubytovania v motelloch a ubytovniach. Nachádzajú sa tu rôzne reštauračné zariadenia, ktorých je aj v centre mesta nespočetné množstvo. Každé z nich má svoj charakter, ktorým chce osloviť zákazníka. Od bufetov, fast foodov a iných menších zariadení sa tu nachádza aj mnoho klasických slovenských reštaurácií s ponukou tradičných jedál, a dokonca aj zariadenia s exotickou kuchyňou. Najviac sa tešia obľube kuchyne ázijského štýlu so zaujímavou ponukou sushi, ďalej indického štýlu vyznačujúceho sa ľahkým zložením pokrmov a nakoniec mnoho tradičných talianskych a českých reštaurácií. Pestrá je aj ponuka pubov, z ktorých najviac sa vyskytujú tradičné kaviarne, vinárne a pivárne s rôznou ponukou špeciálnych nápojov.

City Residence Apartment Hotel **** sa nachádza v centre košického Starého mesta, z ktorého sa pešo dá dostať ku všetkým dôležitým pamiatkam. Má výbornú polohu, príjemné prostredie a luxusné vybavenie izieb. Tieto prvky ho radia medzi najlepšie hotely v meste. Nachádza sa tu aj vlastná reštaurácia, ktorá ponúka široký výber z medzinárodných jedál. Hotel je vyhľadávaný vďaka mnohým pozitívnym recenziám od hostí.

Obr. 3.2.21 City Residence Apartment Hotel

Obr. 3.2.22 Hotelová izba

Hotel s kúpeľmi **Golden Royal Boutique Hotel & Spa****** leží na pokojnom mieste v centre Košíc, 200 metrov od Hlavnej ulice. Ponúka ubytovanie v 24 luxusných izbách a suitách s kvalitným vybavením. Zaujímavou je reštauráciu so zimnou záhradou zameranou na špeciality nielen slovenskej, ale aj medzinárodnej kuchyne, a indické ajurvédské kúpele.

Obr. 3.2.23 Hotelová izba

Obr. 3.2.24 Reštaurácia so zimnou záhradou

Hotel Doubletree by Hilton **** Košice sa nachádza na hlavnej ulici v srdci historického centra mesta a je prvým hotelom Hilton na Slovensku. Ponúka ubytovanie v štýlových klimatizovaných izbách a bezplatný vstup do moderného wellness centra so saunou, vírivkou a fitness zariadeniami. V hoteli sa nachádza aj reštaurácia Olive Tree, ktorá patrí do prvej desiatky najlepších reštaurácií na Slovensku. Hotel je vybavený aj biznis centrom so zasadacími miestnosťami.

Obr. 3.2.25 Double Tree by Hilton

Obr. 3.2.26 Luxusná hotelová reštaurácia Olive Tree

Hotel Zlatý Dukát**** sídli v jednej z najstarších budov v Košiciach, ktorej základy sa datujú do obdobia okolo roku 1240. Toto ubytovacie zariadenie sa vyznačuje štýlovým interiérovým dizajnom a ponúka gurmánsku reštauráciu, útulný bar a múzeum skla priamo v interiéri. Na organizovanie rôznych podujatí je zaujímavý Vínny klub so starobylými klenbami situovaný v suteréne. Steny klubu sú súčasťou stredovekých mestských hradieb.

Obr.3.2.27 Wine & Cognac Club

Obr.3.2.28 Expozícia umeleckého skla priamo v hoteli

Národný park Slovenský kras sa rozprestiera na území regiónov Abov a Gemer. Je zapísaný do Medzinárodnej siete biosférických rezervácií v rámci programu UNESCO – Človek a biosféra. Do jeho pôsobnosti spadajú 16 prírodných rezervácií a 16 národných prírodných pamiatok - jaskýň. Na území krasu sa doteraz objavilo viac ako 1000 jaskýň a priepastí. Práve tieto prírodné pamiatky predurčujú vysoký turistický potenciál s dopytom po kvalitných službách ubytovacích a stravovacích zariadení. Návštevníci tejto oblasti najčastejšie pre svoj pobyt využívajú menšie hotely a penzióny, resp. privátne ubytovania u súkromných osôb, ktoré sú z hľadiska cenovej dostupnosti najatraktívnejšie.

Hotel Selfness*** Rožňava sa nachádza v Rožňave a ponúka ubytovanie v moderných a priestraných štúdiách. K dispozícii má wellness centrum s vírivkou, saunou a fitnesscentrom. Hotel ponúka množstvo rôznych masáží a kozmetických procedúr. Toto ubytovacie zariadenie je situované 10 minút chôdze od centra mesta. Reštauráciu nájdete 1 km od budovy. Hrad Krásna Hôrka sa nachádza vo vzdialenosti 8 km a kaštieľ Betliar vo vzdialenosti 10 km. Výborná je aj dopravná dostupnosť autom po hlavných ťahoch, alebo blízkosť autobusovej a železničnej stanice.

Obr. 3.2.29 Hotel Selfness

Obr. 3.2.30 Wellness centrum

Prirodzenú hranicu regiónu Dolný Zemplín tvorí chrbát Slanských vrchov a Vihorlatských vrchov, rieky Laborec, Latorica a Tisa. Vzhľadom na príhraničnú oblasť je v jednotlivých obciach viditeľná pestrosť kultúr spôsobená stretom rôznych miestnych prvkov a tradícií.

Mesto **Michalovce** ležiace v samom srdci Zemplína boli už v minulosti významným hospodárskym a kultúrno-spoločenským centrom juhovýchodného regiónu Slovenska. Tým, že sa mesto nachádza v blízkosti vodnej nádrže **Zemplínska Šírava**, je tu veľmi významný a strategický priestor na rozvoj cestovného ruchu. Rozsiahla rekonštrukcia historického centra tiež priniesla do mesta nový život. Pešia zóna sa stala miestom plným rôznorodých aktivít vhodných na príjemné prechádzky, posedenie pri spievajúcej fontáne i pre organizovanie rozličných kultúrno-spoločenských podujatí.

Dizajnový a najnovší **Hotel Mousson ****** svojim hosťom ponúka počas celého roka komplexné služby a ubytovanie v komfortne zariadených izbách. Wellness ponúka relax vo fínskej a parnej saune, relaxačnej zóne, vírivke a v iných obdobných zariadeniach. Hotel poskytuje nielen ubytovanie, ale aj konferenčné a svadobné a reštauračné služby. Hotel sa nachádza v blízkosti centra, neďaleko futbalového štadiónu a hviezdárne s dobrou dopravnou dostupnosťou. Reštaurácia ponúka skôr špeciality šéfkuchára než tradičné miestne jedlá.

Obr. 3.2.31 Hotel Mousson

Obr. 3.2.32 Hotelová reštaurácia

Hotel Družba*** je mestský typ hotela s ideálnou polohou priamo v centre mesta. Táto stálica medzi hotelmi v Michalovciach a širokom okolí sa vďaka svojej dlhoročnej tradícii a moderným službám radí medzi špičkové ubytovacie zariadenia v kraji. Hotel je po kompletnej rekonštrukcii a ponúka 76 izieb typu Economy, Comfort a Apartmán. Poskytuje hlavne cenovo prijateľné a dopravne prístupné ubytovanie. Taktiež ponúka reštauračné služby v dvoch objektoch. Klasická reštaurácia na prízemí hotela je vyhľadávaná aj miestnymi obyvateľmi s tradičnou kuchyňou, zaujímavým je poľovnícky salónik, ktorý sa využíva najmä na rodinné oslavy alebo stretnutia. Svadobná sála na poschodí je zriadená priamo pre tento účel, zariadenie je štýlové a moderné. Rezervácie sály bývajú aj dva roky dopredu naplnené.

Obr. 3.2.33 Hotel Družba

Obr. 3.2.34 Svadobná sála

Zemplínska Šírava počas letnej sezóny ponúka mnoho ubytovacích a stravovacích možností. Nachádza sa tu niekoľko väčších aj menších hotelov a penziónov. Najznámejšie z nich sú napríklad Motel Kamenec, Hotel Glamour, Hotel Eurobus, Penzión Family a mnoho ďalších ubytovní, súkromných chát a privátov ale aj rodinných domov v priľahlých obciach.

Hotel Glamour **** je moderný, komfortný štvorhviezdičkový hotel situovaný v atraktívnom prostredí na brehu Zemplínskej Šíravy v rekreačnom stredisku Kamenec. Vysoký štandard poskytovaných služieb je zameraný na rodiny s deťmi, milovníkov turistiky, či spoločnosti organizujúce teambuildingové aktivity a obchodné rokovania. Služby a priestory hotela sú ideálne na usporiadanie svadieb, stužkových slávností a iných spoločenských či rodinných osláv.

Obr. 3.2.35 Hotel Glamour

Obr. 3.2.36 Hotelová reštaurácia

Hotel Eurobus *** sa nachádza 12 km od mesta Michalovce, v centre rekreačnej oblasti Zemplínska šírava, stredisko Medvedia hora. Hotel je situovaný v nádhernej prírode v tesnej blízkosti vody priamo na špici polostrova, kde je z každej strany výhľad na vodnú hladinu. Hotel ponúka kvalitné služby v oblasti ubytovania, stravovania, oddychu a športu.

Obr. 3.2.37 Hotel Eurobus

Obr. 3.2.38 Hotelový bar

Hotel Europenzión Salaš situovaný v rekreačnom stredisku Medvedia hora je známy najmä pre svoju reštauráciu, ktorá je vyhľadávaným stravovacím zariadením na Zemplínskej Šírave. Poskytuje širokú ponuku najmä tradičných slovenských jedál a špecialít ako baraní guláš, pirohy z tatarčenej múky, halušky, býčie gule, ryby a rôzne regionálne jedlá. Címbalová muzika a hudobné skupiny, robia reštauráciu Salaš príťažlivou prevádzkou Zemplínskej Šíravy.

Obr. 3.2.39 Hotel Europenzión Salaš

Obr. 3.2.40 Tradičná reštaurácia

Oblasť **Slovenského raja** sa vyznačuje predovšetkým pestrosťou prírody a neobyčajnou hustotou prírodných pamiatok. Toto územie je atraktívnym turistickým regiónom, ktorý sa môže pyšiť viacerými pamiatkami zapísanými do svetového dedičstva UNESCO a zároveň ponúka neopakovateľnú a svojráznu prírodnú scenériu. Najviac vyskytujúcimi sa zariadeniami sú penzióny, apartmány, najvyužívanejšími sú však chatové komplexy. Stravovacie zariadenia sa nachádzajú v penziónoch, v blízkom okolí sa vyskytujú menšie reštaurácie zamerané na tradičnú slovenskú kuchyňu. Jednou z najvychýrenejších chát je **Chata Paradise** situovaná v prekrásnom tichom prostredí v chatovej oblasti Košiariky briežok v obci Smižany. Má výbornú polohu vzhľadom na dobrú dopravnú dostupnosť dokonca aj pre letové psojenie z Popradu, ktoré je vzdialené len 30 km. V blízkom okolí sa nachádza Termálne kúpalisko Vrbov a mnohé lyžiarske strediská, ako Čingov, Ski Centre Levoča alebo Rittenberg v Spišskej Novej Vsi. Návštevníci sem prichádzajú najmä z dôvodu dobrej dostupnosti do terénu Slovenského raja s cieľom turistiky a spoznávania prírodných krás. Chata ponúka kapacitu na nocľah pre 10 osôb, veľkú spoločenskú miestnosť, krb, modernú kuchynku a kompletne vybavenou kúpeľňu.

Obr. 3.2.41 Chata Paradise

Obr. 3.2.42 Spálňa

Zo stravovacích zariadení vyniká **Salaš Čingov** s ponukou tradičných slovenských jedál v krásnej prírode. Prichádzajú sem turisti z celého okolia, výborná poloha umožňuje hosťom uskutočniť výlety do okolia po turistických chodníkoch, najčastejšie na Tomášovský výhľad. Špecialitou sú tzv. zabíjačkové hody. Dokonca si môžete pochutnať na poctivom domácom chlebe, ktorý pečú priamo na salaši. Okrem tradičných reštauračných služieb je tu možnosť organizovať rodinné oslavy a firemné posedenia, či malé svadby. Na tieto účely je k dispozícii reštaurácia s krbom, v letných mesiacoch je otvorená príjemná letná terasa.

Obr. 3.2.43 Salaš Čingov

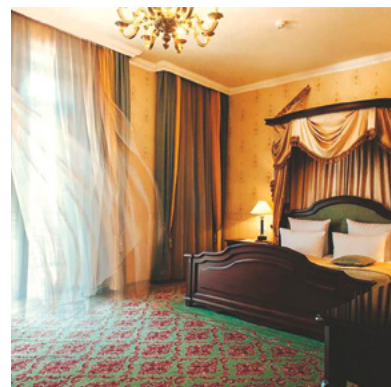
Obr. 3.2.44 Zabíjačková špecialita

ZAKARPATSKÁ OBLASŤ

Zakarpatská časť Ukrajiny je vyhľadávaná pre svoje krásne prírodné prostredie s najčastejším cieľom návštevníkov absolvovať túru v horskom prostredí, vyžiť sa v zimných športoch a spoznávať kultúrne krásy miest Užhorod a Mukačevo.

Užhorod je všeobecne najnavštevovanejšia destinácia najmä z dôvodu akejsi vstupnej brány pre turistov prichádzajúcich zo strednej Európy. Po prekročení slovensko-ukrajinských hraníc na najfrekventovanejšom hraničnom priechode Vyšné Nemecké je mesto Užhorod hneď prvým mestom, ktoré víta návštevníkov. Pre mnohých z nich pri putovaní spoznávať krásy Ukrajiny je toto prvá zastávka, ktorá ponúka najmä kultúrne atrakcie a možnosť ochutnať miestne tradičné špeciality. Najviac ubytovacích zariadení sa radí do kategórie hotelov s priemerným počtom hviezdíčiek 3 až 4, ktoré sú aj najviac využívané. Ponuka služieb je relatívne pestrá, takmer každé zariadenie disponuje aj vlastným stravovacím zariadením, parkoviskom a dobrou dopravnou dostupnosťou. Za najväčšiu výhodu sa považuje relatívne výhodná cenová ponuka. Je všeobecne známe, že Ukrajina ponúka služby za nižšie ceny v porovnaní so strednou Európou. O polovicu menej ubytovacích zariadení je druhom apartmánové domy ponúkajúce ubytovanie za primerané ceny, avšak podľa hodnotení vyznačujúce sa skôr priemernou kvalitou pre menej náročných hostí.

Za najodporúčanejší hotel sa považuje **Old Continent hotel ******. Nachádza sa v centre mesta neďaleko hlavnej stanice. Vyznačuje sa svojím unikátnym zariadením v klasickom štýle s vysokým puncem elegancie. Tento favorit medzi hotelmi má výborné recenzie a vysoké hodnotenie čo sa kvality služieb týka, ceny však všeobecne patria medzi najvyššie v tomto meste, avšak pre svoje zariadenie a celkovú atmosféru hotela je táto úroveň samozrejme a rovná kvalite. Hotel disponuje vlastnou reštauráciou, ktorá je ocenená a podáva gurmánske špeciality z rôznych medzinárodných kuchýň. Celkové prostredie hotela a jeho okolie s parkom pridáva na spokojnosti zákazníkov.

Obr. 3.2.45 Hotelová izba v klasickom štýle

Obr. 3.2.46 Recepcia zladená v klasickom štýle

Okrem toho sa Užhorod vyznačuje bohatou ponukou gastronomických zariadení nachádzajúcich sa najmä v centre mesta, slúžiacich nielen pre domácich klientov, ale hlavne pre náročnejších zahraničných turistov vyhľadávajúcich miestne špeciality. Medzi najhodnotenejšie sa podľa zákazníkov radí cukráreň Štefano s exkluzívnymi zákuskami a kvalitnou kávou. Toto miesto odporúčajú navštíviť nielen miestni obyvatelia, ale aj turisti, ktorí niekedy navštívili Užhorod. Na pamiatku je možné si kúpiť obraz mesta – populárnu tortu „Užhorod“, ktorá sa stala sladkou vizitkou oblastného centra Zakarpattia.

Obr. 3.2.47 Ponúkané zákusky

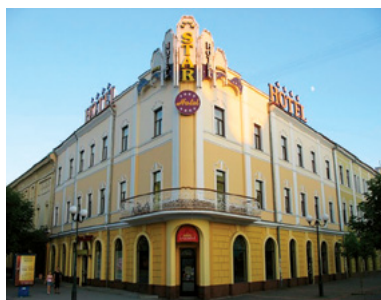

Obr. 3.2.48 Sladký suvenir – torta Užhorod

Druhým najnavštevovanejším mestom je pre svoje historické a kultúrne pamiatky mesto **Mukačevo**. Ako druhé najväčšie mesto v Zakarpatskej oblasti sa teší záujmu turistov spoznávať jeho históriu a navštíviť najmä Mukačevský hrad – Palánok. Z ubytovacích zariadení sa tu nachádza najviac apartmánových domov, ktoré sú najviac vyhľadávané pre svoju relatívne výhodnú cenovú dostupnosť a dobrými ohlasmi na kvalitu poskytovaných služieb. Medzi najlepšie sa zaradili **Apartmenty Beregovskaya** s výbornými hodnoteniami v lokalite. Hostom sa páči viac v porovnaní s inými možnosťami ubytovania v tejto oblasti vzhľadom na najlepší pomer ceny a kvality, výhodou je aj poloha v centre mesta s dobrou dopravnou dostupnosťou. Najlepším hotelom v meste je však **Premier Hotel Star ****** v centre mesta Mukačevo vzdialený 5 minút pešo od hlavnej stanice a 4 km od hradu Palánok. Hodnotenie zákazníkov je nadpriemerné najmä vďaka výbornej polohe a vybaveniu hotela. Pomer kvality a ceny je hodnotený rovnako výborne, vďaka čomu je radený ako najluxusnejší a najhonosnejší hotel v meste. Elegantná reštaurácia Zirka v areáli hotela ponúka aj tradičné ukrajinské jedlá, pre náročnejších klientov aj medzinárodné jedlá so špecialitami kuchára.

Obr. 3.2.49 Zariadenie izby

Obr. 3.2.50 Premier Hotel Star

Všeobecne je známe, že v turisticky atraktívnom prostredí sa konkurencia v službách zvyšuje priamo úmerne s možnosťami trávenia voľného času. Pre severnejšiu oblasť Zakarpatskej Ukrajiny je typické hornaté prostredie a vysoká lesnatosť, najmä však výskyt mnohých turistických atrakcií, najmä turistických chodníkov, cyklotrás a stredísk zimného športu. Turisti využívajúci práve tieto športové a turisticky vhodné podmienky uprednostňujú pohodlné ale zároveň nie veľmi formálne ubytovanie. Preto je aj ponuka stravovacích a ubytovacích zariadení prispôbená skôr jednoduchšiemu typu apartmánov, penziónov, chát, prípadne kempingov. Zo stravovacích zariadení prevláda

rovnako tradičná ukrajinská kuchyňa obohatená o miestne špeciality, prípadne o možnosti podieľať sa na príprave pokrmu na vybraných farmách alebo kolibách. V krásnom horskom prostredí Karpát s bohatou ponukou lyžiarskych stredísk v okolí je konkurencia v ubytovacích a stravovacích zariadeniach pomerne vysoká. Najväčšie zastúpenie majú hotely s menšími kapacitami, ale o to príjemnejším prostredím. Oblúbeným je však stredisko **Turistický komplex Karina** priamo v meste Polyana vzdialený 500 metrov od lyžiarskych svahov, ktorý bol vyhodnotený ako najvyhľadávanejšie ubytovacie zariadenie v Zakarpatskej oblasti vôbec. Komplex je zariadený vo vidieckom štýle s typickým dreveným nábytkom a ostatným zariadením. Je to netradičnejšia forma ubytovania s príjemnou zmenou z hotelového prostredia do útulného prostredia domácej pohody.

Obr. 3.2.51 Samostatná chatka na ubytovanie

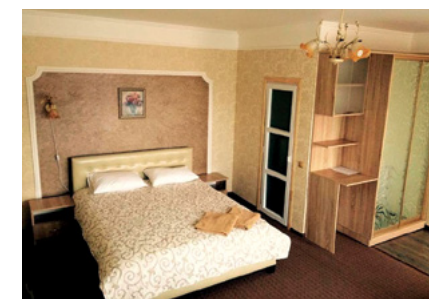

Obr. 3.2.52 Reštaurácia „Lovecký dom“

Za najväčšiu výhodu sa považuje súkromie v osobitných chatkách. V komplexe sa nachádza reštaurácia zriadená ako „lovecký dom“, v ktorej si návštevníci môžu vychutnať jedlá miestnej kuchyne z tradičných ingrediencií typických pre región. Netradičnou formou ubytovania v štýle vidieckeho sídla je aj neďaleký **Polyanskiy zámok**, ktorého síce názov evokuje luxus, opak je však pravdou. Je to príjemné sídlo pripomínajúce klasický vidiecky štýl života s rozdielom prvkami dnešnej modernej doby. Okrem dobového nádhychu je bonusom krásny výhľad na hory a výborná dostupnosť do okolitých stredísk. Priamo na mieste a v bezprostrednom okolí je možné venovať sa rôznym aktivitám vrátane lyžovania, cykloturistiky a dokonca aj rybárčenia. Krásne vybavenie, výborné miesto v centre turistických atrakcií a netradičný štýl ubytovania predurčujú toto vidiecke sídlo k jedným z najvyhľadávanejších zariadení.

Obr. 3.2.53 Vidiecke sídlo Polyanskiy zámok

Obr. 3.2.54 Spálňa v klasickom štýle

Zo stravovacích zariadení vyniká klasická **Koliba nad potokom**, ktorá ponúka okrem tradičných jedál v menu a miestnych špecialít najmä možnosť uloviť si vlastného pstruha a pripraviť na večeru. Táto zábavná forma láka nadšencov spojenia oddychu a dobrého jedla. Hodnotenia sú v pomere ceny a kvality veľmi dobré, jedinou nevýhodou je dopravná dostupnosť – zachádzka 4 km od hlavnej cesty.

Obr. 3.2.55 Koliba nad Potokom

3.3 IDENTIFIKOVANÝ POTENCIÁL PRE ROZVOJ EKOLOGICKÉHO TURIZMU V HRANIČNOM REGIÓNE

Ekoturizmus je termín, s ktorým sa už stretávame nejaký čas, no ide o pomerne nový produkt v oblasti cestovného ruchu. Dalo by sa povedať, že je to reakcia na súčasný trend chrániť životné prostredie a rozvíjať trvalo udržateľný cestovný ruch. Svetová únia pre zachovanie prírody (World Conservation Union), definovala ekoturizmus ako „environmentálne zodpovedné cestovanie do prírodných oblastí, so zámerom spoznávania a rešpektovania prírodných a kultúrnych hodnôt (historických i súčasných), propagujúce zachovávanie prírody, jej ochranu s malým vplyvom návštevníkov a poskytovaním prospešného spoločensko-ekonomického zapojenia miestnych obyvateľov.“

Prostredníctvom ekoturizmu možno predísť ohrozeniu ekosystémov aj miestnych kultúr, ktoré čelia zvýšenému počtu návštevníkov a zároveň môže byť zabezpečený ďalší príjem pre ochranu ohrozených oblastí, ktoré majú obmedzené možnosti získavania príjmov. Rovnako s tým úzko súvisí aj stravovanie z lokálnych produktov, čím sa podporia miestni farmári bez nákladného dovozu ovocia či zeleniny z rôznych krajín. Benefitom ekoturizmu je nepochybne aj zvýšený záujem a chuť ľudí aktívne alebo pasívne sa podieľať na ochrane prírody, a to aj napriek tomu, že primárnym záujmom je ich oddych a rekreácia. Stále viac a viac ľudí preferuje zdravý životný štýl a žiť „eko“ spôsobom sa stáva čoraz viac moderným, preto sa ekoturizmus stáva čoraz populárnejším pri výbere trávenia voľného času. Pre rozvoj ekoturizmu nie je potrebné vkladať veľa vstupných nákladov. V tomto termíne sa spája cestovný ruch s minimálnym zásahom človeka do prírody.

V hraničnom regióne je vysoký potenciál pre rozvoj práve tejto formy cestovného ruchu. Faktom sú vhodné podmienky, snaha o zachovanie prírodných prvkov bez zásahu človeka a najmä nenáročnosť spôsobu prevádzky. Predpokladom je najmä bohatá príroda s rôznymi možnosťami pre aktívny oddych.

Najvýznamnejšou formou ekoturizmu je predovšetkým **pešia turistika** vo voľnej prírode, ktorá má vysoký potenciál v celom hraničnom regióne. Celé prírodné prostredie poskytuje nespočetné množstvo turistických trás pre začiatočníkov, alebo pre náročných cestovateľov, dokonca s možnosťami horolezectva a zdolávania vysokých skalných stien. Vysoká lesnatosť rovnako pridáva k hodnote a možnosti turistiky. V zime či v lete sa núkajú možnosti pre spoznávanie krás všetkých regiónov. Pre rozvoj tohto druhu cestovného ruchu je však potrebné neustále zlepšovať kvality turistických chodníkov, predovšetkým riadnym označovaním a dohľadom pre zamedzenie znečisťovania životného prostredia.

Výborným príkladom je stále rozvíjajúca sa snaha o budovanie cyklotrás, ktoré majú minimálny vplyv na životné prostredie, tieto dopravné prostriedky neproduktujú žiadne škodlivé látky a zároveň je **cykloturistika** čoraz viac obľúbená. Tento trend je v západných krajinách pomerne rozšírený, preto je významný predpoklad rozvoja tohto typu ekologických túr v pohraničnom regióne Slovenska a Ukrajiny. Už v súčasnosti je vybudovaná sieť cyklistických chodníkov na významných miestach, najmä na chránených územiach, kde sa uplatňujú rôzne zákazy vyplývajúce z legislatívy o ochrane prírody.

Agroturistika, resp. nazývaná tiež aj agroturizmus, je špecifickým spôsobom trávenia voľného času v prírode. Ide o formu turizmu, ktorý sa uskutočňuje v typických vidieckych podmienkach, v niektorých prípadoch dokonca spojený s dobrovoľnou prácou v poľnohospodárstve (ktorá môže byť spojená aj s pokrytím časti nákladov na pobyt). Zároveň predstavuje snahu o zachovanie prvkov starších generácií, tradičných vidieckych prác a zvykov. Pri agroturizme je cieľom poznanie života poľnohospodárov a vidieka, blízky kontakt so zvieratami, poľnohospodárskymi plodinami, zlepšenie vzťahu k pôde, poznanie ich každodennej práce a pod. Podieľa sa na udržiavaní a rozširovaní kultúrnych a sociálnych tradícií. Potenciál vidieckych sídel je v celej pohraničnej oblasti vysoký. Tradičných dedínok so zachovalou architektúrou je však pomenej. V oblasti sa nachádzajú skanzeny a múzea ľudovej architektúry, pre svoju významnú hodnotu sú takmer všetky zapísané aj v Zozname svetového dedičstva UNESCO, preto je namieste ich chrániť a udržiavať ich hodnotu. Pri návšteve týchto starých sídel sa uplatňuje aj vzdelávanie o spoznávaní histórie niekdajšieho života na území.

Súčasťou agroturizmu je aj návšteva vinárskych oblastí spojená s prehliadkou viníc a návšteva pivníc s ochutnávkou tradičných vín. Je to rovnako aj forma ekoturizmu, pre mnohých je to najpríjemnejšia forma cestovného ruchu a oddychu. V pohraničnej oblasti sa nachádza niekoľko takýchto oblastí, ktoré ponúkajú práve túto formu ekoturizmu, sú to najmä južné oblasti s relatívne nízkou nadmorskou výškou a vysokým počtom slnečných dní v roku.

Ďalším príkladom je čoraz väčší počet zariadení, tzv. agrofariem, kde majú turisti možnosť prísť do priameho kontaktu so zvieratami a vyskúšať si tradičný život poľnohospodárov. Skvelou myšlienkou je hlavne ochrana ohrozených druhov, pre ktoré sú vytvorené špecifické podmienky pre možnosť rozmnožovania a zachovania rodu. Príkladom je agrofarma Saldoboš, jediná významná agrofarma v okolí s podporou záchrany byvola karpatského, huculských koní a karpatských mangalic. Sprístupnením farmy pre ľudí sa rozvíja región a podporuje sa samotná ochranná činnosť spojená s príjemným strávením času v prírode. Podobným príkladom je Wild Park vo Vysokých Tatrách, kde je možné sa priamo dotknúť divjej prírody. Cieľom je však osвета v hlásaní ochrany týchto druhov, ktoré sú ohrozené, čím je naplnený aj edukatívny charakter. Rozvojom takýchto parkov sa môže doceliť ochrana ohrozených druhov, podporí sa miestna ekonomika a rozvoj regiónu, najdôležitejšie je hlavne podporiť týmto spôsobom aj samotnú prevádzku zariadenia.

Hipoturistika sa využíva najmä v Zakarpatskej oblasti, kde je možné absolvovať túru v prírode na koňoch. Potenciál pre rozvoj je však vysoký vo všetkých oblastiach hraničného regiónu, nakoľko jazdecko je všeobecne obľúbenou formou relaxu. Spríjemnením by bolo rozšíriť hipoturistiku aj do Košického a Prešovského kraja, kde je relatívne veľa možností absolvovať turistiku nie len pešiu, ale aj konšú. Zároveň by sa tým spojila hipoturistika s agroturizmom – vytváraním a udržiavaním fariem.

K ekoturizmu sa priraduje aj vzdelávací význam, kedy sa v prírodných podmienkach turistických chodníkov osadzujú náučné tabule, alebo v strediskách je možné si vyskúšať výrobu miestnych produktov, ich ochutnávku a zakúpenie, čím sa podporí všeobecný základ pre vedomosti o histórii regiónu a o spôsobe života v dávnych časoch.

4. ANALÝZA STAVU LOKÁLNEJ ENERGETIKY A ODPADOVÉHO HOSPODÁRSTVA, AKO STRATEGICKÝCH SEKTOROV VPLYVAJÚCICH NA VYTŮVÁRANIE PREDPOKLADU PRE ROZVOJ EKOTURIZMU V HRANIČNOM REGIÓNE

Lokálna energetika má vplyv na stav samotného regiónu, jeho obyvateľov či už z environmentálneho hľadiska, ale v neposlednom rade aj z ekonomického hľadiska. Najlepší predpoklad pre rozvoj obcí pri predpoklade rozvoja ekoturizmu v regióne je zameranie sa na miestne zdroje energie. Týmto bude podporená to lokálna ekonomika, ale aj životné prostredie a miestna kultúra. Najväčšia spotreba energie v domácnostiach sú energie na vykurovanie. Určite je potrebné využívanie technológií s vysokou účinnosťou premeny energie, aby sa minimalizovala tvorba škodlivých látok a odpadu. Prešovský, Košický kraj, ale aj Zakarpatská Ukrajina je bohatá na lesy a drevnú hmotu. Lokálna energetika by sa v prevažnej miere mala držať tohto potenciálu ako najlacnejšieho, najdostupnejšieho paliva, ktoré pri využívaní musí niekto pripraviť a spracovať, čo by prinieslo nové pracovné miesta a rozvíjalo daný región po ekonomickej stránke. Výhodou využívania spaľovania dreva je jednak jeho dostupnosť, ale aj jeho minimálny vplyv na životné prostredie. Technológia spaľovania dreva je CO₂ neutrálna. To znamená, že množstvo CO₂, ktoré rastlina absorbuje počas svojho rastu sa pri spálení emituje do prostredia. Pri tomto porovnaní je tvorba CO₂ z biomasy 0 ton ročne. Pri spaľovaní by sa v dnešnej dobe mali vo veľkej miere využívať vysokoúčinné zariadenia ako splynovacie kotly, kde sa dá účinnosť spaľovania porovnať s plynovým kotlom. Využívanie lokálnych obnoviteľných zdrojov tiež prispieva ku kultivácii prostredia a väčšiemu súžitiu človeka s prírodou, čo má priaznivý vplyv pre návštevníkov kraja, ktorý vyhľadávajú takéto prostredie ako formu oddychu a relaxácie.

Odpadové hospodárstvo je tiež jednou z kľúčových oblastí pre udržanie rozvoja regiónu a rozvoja turizmu s ohľadom na ekologickú stopu v danej oblasti. Základom by malo byť využívanie miestnych výrobkov a surovín na trhoch a miestnych obchodoch, čo je výhodnejšie či už z hľadiska odpadu, ale aj z hľadiska podpory miestnej ekonomiky. Ľudia by sa mali zamerať predovšetkým na minimalizáciu tvorby odpadu. Už keď odpad vznikne, tak je najlepšie nájsť preň druhotný spôsob využitia. Z odpadov ako sú použitý papier, plasty, kov sa dajú vyrábať rôzne ozdoby a doplnky do domácnosti, ktoré svojou originalitou a nápadom zaujmú a skrásia samotnú domácnosť, alebo okolie domu. Z odpadového dreva sa dajú rovnako vyrobiť rôzne pomôcky či už do domácnosti alebo okolie domu. Až v poslednom prípade by malo dochádzať pri dreve k jeho spáleniu a pri ostatných odpadoch k vyhodneniu.

Pri biologickom a zdravotne nezávadnom odpade by sa malo pristúpiť ku kompostovaniu. Kompostovanie je prírodný proces, pri ktorom mikroorganizmy a ďalšie pôdne organizmy rozkladajú organické odpady na organicko-minerálne hnojivo. Kompostovanie má viacero výhod. Zníženie množstva odpadov a ušetrenie peňazí za ich odvoz a likvidáciu. Zároveň kompostovaním vzniká druhotný produkt – hnojivo, ktoré sa môže využiť pri zúrodňovaní pôdy, kedy sa šetrí finančné prostriedky na nákup hnojiva. Kompostovať sa dá všetok netoxický bioodpad z domácnosti. Ostatný odpad ktorý už nemá iné využitie je potrebné separovať. Separovanie je veľmi jednoduché a nenáročné, zároveň je ale dôležité dodržiavať pravidlá a nemiešať medzi sebou rôzne druhy odpadov. Triedenie je rozdelenie odpadov každého druhu, aby sa nemiešali. Takto rozdelené odpady jedného druhu sa dajú pri ďalšom procese efektívne spracovať a recyklovať. Takto sa zabráni vzniku skládok odpadu a pri recyklácii vyseparovaných odpadov sa ušetrí energia na výrobu nových výrobkov.

4.1 STAV LOKÁLNEJ ENERGETIKY

PREŠOVSKÝ A KOŠICKÝ KRAJ

Kraj	Typy vykurovania			
	Ústredné diaľkové	Ústredné lokálne	Iné	Bez kúrenia
Prešovský kraj	31,3%	37,4%	22,3%	0,6%
Košický kraj	43,4%	29,2%	18,3%	0,7%

Tabuľka 4.1.1 Typy vykurovania v Prešovskom a Košickom kraji – zdroj Štatistický úrad

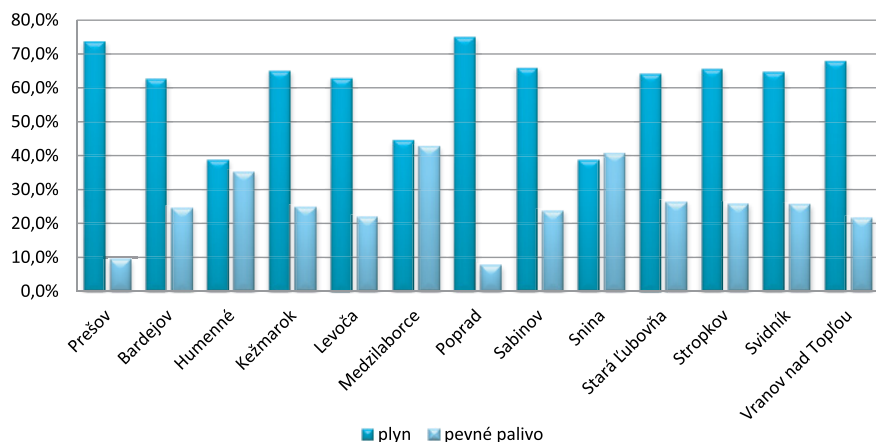
Na Slovensku je vo veľkej miere rozvinuté centrálné zásobovanie teplom hlavne v mestách. To sa prejavuje značným podielom na vykurovaní kraja. Dominantnú časť vykurovania ale v obciach tvorí lokálne vykurovanie v objektoch či už ústredné prostredníctvom vykurovacích telies, alebo iné, väčšinou pomocou priamo výhrevných telies, napr. vo forme krbov. Veľmi málo objektov je bez vykurovania. Využívanie centrálného zásobovania teplom v mestách dáva práve možnosť vyrábať teplo efektívnejšie ako v lokálnych zdrojoch a takýto systém má vysoký potenciál pri využívaní obnoviteľných zdrojov energie vo veľkých mestách.

Kraj	Zdroje tepla využívané na vykurovanie					
	Zemný plyn	Elektrina	Kvapalnú palivo	Pevné palivo	Iné	Žiadne
Prešovský kraj	64,1%	2,0%	0,8%	20,6%	2,0	1,3
Košický kraj	57,1%	2,0%	1,8%	19,8%	3,1	2,7

Tabuľka 4.1.1 Zdroje vykurovania v Prešovskom a Košickom kraji – zdroj Štatistický úrad

Slovensko je vysoko plynfikované. Až 94% obyvateľov má prístup k zemnému plynu. Z environmentálneho hľadiska, ale aj súčasného geopolitického hľadiska je potrebné sa do budúcnosti zameriavať na obmedzovanie využívania zemného plynu. V malej miere sa využíva priame vykurovanie elektrickou energiou. Je to najdrahší spôsob vykurovania, kde si je potrebné uvedomiť, že elektrická

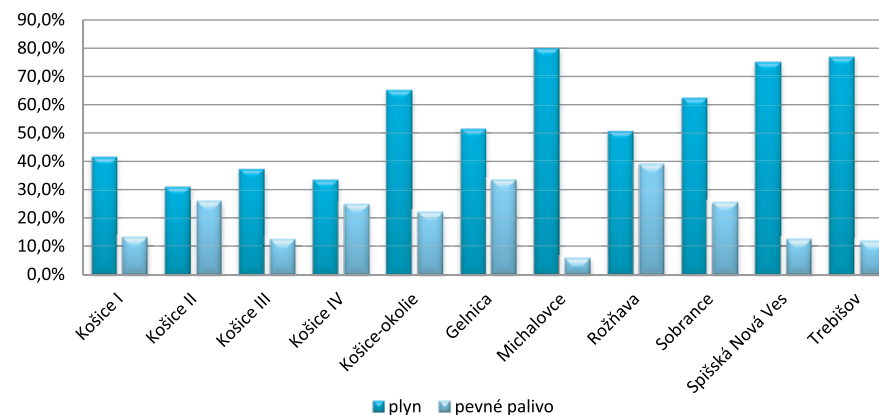
energia sa vyrába v elektrárnach väčšinou premenou tepelnej energie na elektrickú pri účinnosti len 30%. Moderné spaľovacie zariadenia ktoré vyrábajú teplo priamo na vykurovanie ho vyrábajú s účinnosťou nad 90%. Takéto vykurovanie elektrinou je teda nie len neekonomické, ale väčšinou aj neekologické. Rovnako v malej miere sa využíva aj kvapalné palivo vo forme vykurovacieho oleja alebo nafty, čo je nežiadúce hlavne z ekologického hľadiska. Podiel pevného paliva v krajoch, kde je určité malé % využívania aj uhlia, by sa malo v budúcnosti zvyšovať a to s vyšším podielom na obnoviteľné formy a zdroje energie. Hlavne by sa mali kraje zamerať na podporu biologických palív, čo je z hľadiska dostupnosti, nákladov a ekologickej stopy podpora spaľovania dreva v jeho rôznych formách. Využívanie obnoviteľných zdrojov ktoré by prispeli k rozvoju lokálnej ekonomiky a prispeli by k rozvoju cestovného ruchu je do budúcnosti jeden z dôležitých predpokladov pre rozvoj ekoturizmu v kraji. Je vhodné pozrieť sa na jednotlivé okresy ako sa využívajú zdroje energie pre určenie možností na zlepšenie stavu. Keďže využívanie elektriny, kvapalných a iných palív sa využíva vo veľmi obmedzenej miere, je dobré sa zamerať na porovnanie spaľovania zemného plynu a pevného paliva kde sa môže určiť súčasný stav a následne potrebný trend rozvoja energetiky.

Graf 4.1.1 Hlavné zdroje vykurovania v Prešovskom kraji – zdroj Štatistický úrad

V Prešovskom kraji je využívanie zemného plynu pomerne rovnomerné. Sú aj okresy s nižším využívaním ako Snina, Medzilaborce a Humenné, kde sa prejavila vyššia spotreba pevného paliva vo veľkej miere biomasy. Určite je tento trend potrebné podporiť. Kraj má veľké rezervy pri využívaní obnoviteľných zdrojov energie a podstatnú časť na výrobe tepla pre obyvateľov zastupujú fosilné palivá. Do budúcnosti by sa mali jednotlivé okresy zamerať na podporu miestnych obnoviteľných zdrojov energie pre podporu lokálnej ekonomiky ale aj zvýšenia atraktívnosti regiónu pre rozvoj cestovného ruchu.

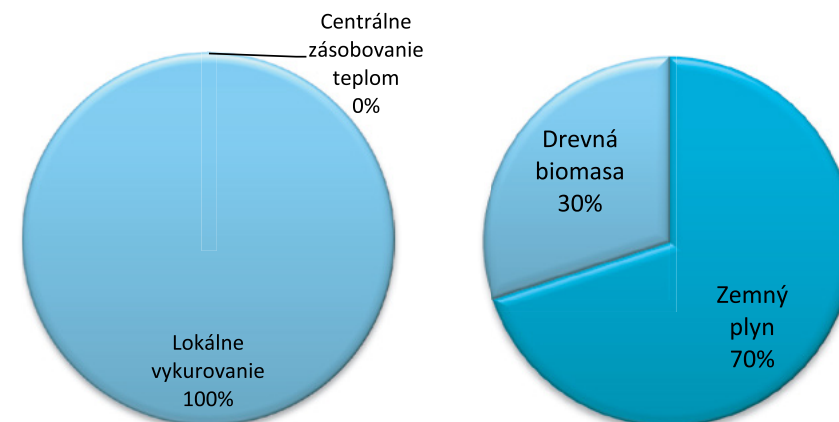
Rovnako ako v Prešovskom aj v Košickom kraji je využívanie plynu dominantné. Je však menej rovnomerné a sú tu veľké výkyvy medzi jednotlivými okresmi. V okresoch ako Michalovce, Trebišov a Spišská Nová Ves tvorí plyn takmer 80% spotreby paliva ako zdroja energie. Naopak využívanie pevných palív je relatívne veľmi nízke. V niektorých okresoch ako Rožňava lebo Košice II sa využívanie pevných palív približuje množstvu zemného plynu. Stále je to ale s ohľadom na potenciál využívania obnoviteľných miestnych zdrojov nedostačujúce a celý kraj by sa mal viac zameriavať na ich využívanie.

Graf 4.1.2 Hlavné zdroje vykurovania v Košickom kraji – zdroj Štatistický úrad

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Na Zakarpatskej Ukrajine bolo v minulosti rozvinuté centrálné zásobovanie teplom hlavne v mestách. Dotovaním ceny plynu pre obyvateľstvo sa ale takáto dodávka tepla zrušila a preto je už v každom jednom objekte individuálne vykurovanie či už ústredné prostredníctvom vykurovacích telies, alebo iné, väčšinou pomocou priamo výhrevných telies vo forme napríklad krbov, gamatiek, sporákov alebo pecí. Veľmi málo objektov je bez vykurovania.

Graf 4.1.3 Typy vykurovania v Zakarpatskej Ukrajine

Graf 4.1.4 Zdroje vykurovania v Zakarpatskej Ukrajine

Hlavne vo veľkých mestách je situácia horšia, pretože centrálna výroba tepla je oveľa efektívnejšia ako výroba z lokálnych zdrojov v každom objekte. Taktiež dopady na životné prostredie a zdravie obyvateľstva sú pri centrálnej výrobe menšie a samotný smog sa dostáva väčšinou mimo miest. Zároveň sa vo veľkých kotolniach dajú uplatňovať nové moderné ekologické zdroje vykurovania na automatické spaľovanie alternatívnych zdrojov energie ako je slama alebo drevná štiepka, čo je pri

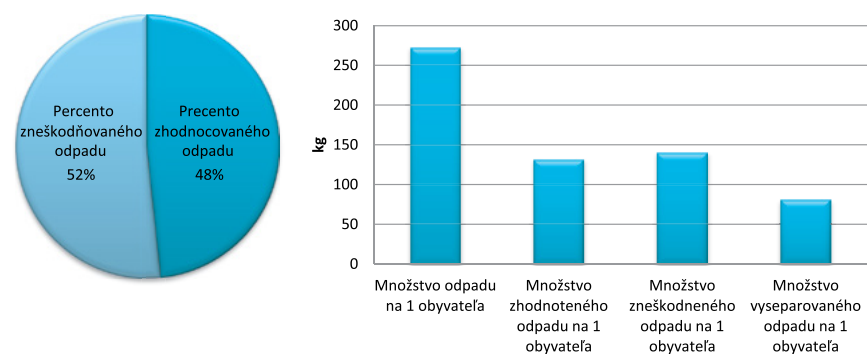
lokálnom vykurovaní veľmi problematické až nemožné. V menších obciach alebo dedinách je už lokálne vykurovanie na mieste a tam sa je potrebné zamerať na inovácie, šetrenie energií, ale aj vstupných surovín so zameraním sa na ekologické obnoviteľné a podľa možností miestne palivá.

Zakarpatská Ukrajina rovnako ako Slovensko je vysoko plynofikovaná. Väčšina obyvateľov má prístup k zemnému plynu a jeho využívanie je vo veľkej miere (až 70%). Z environmentálneho hľadiska, ale aj súčasného geopolitického hľadiska hlavne na Ukrajinu je potrebné zameriavať sa do budúcnosti na obmedzovanie využívania zemného plynu. Moderné spaľovacie zariadenia na biomasu, ktoré vyrábajú teplo na vykurovanie, ho vyrábajú s účinnosťou nad 90%.

Podiel využívania drevnej biomasy ako paliva v sledovaných krajoch, by sa malo v budúcnosti zvyšovať spolu s podielom iných obnoviteľných zdrojov energie ako je napríklad slnečná energia. Hlavne by sa mali kraje zamerať na podporu obnoviteľných ekologických palív, čo je z hľadiska dostupnosti, nákladov a ekologickej stopy podpora spaľovania dreva. Využívanie obnoviteľných zdrojov, ktoré by prispeli k rozvoju lokálnej ekonomiky, zvýšeniu energetickej bezpečnosti a prispeli by k rozvoju cestovného ruchu, čo je do budúcnosti jeden z dôležitých predpokladov pre rozvoj ekoturizmu v kraji. Je vhodné pozrieť sa na jednotlivé okresy ako sa využívajú zdroje energie pre určenie možností na zlepšenie stavu. Do budúcnosti by sa mali jednotlivé okresy zamerať na motiváciu obyvateľov na podporu miestnych obnoviteľných zdrojov energie pre znížovanie environmentálneho zaťaženia, zníženia nákladov na energiu, ale aj zvýšenia atraktivity regiónu pre rozvoj cestovného ruchu.

4.2 STAV ODPADOVÉHO HOSPODÁRSTVA

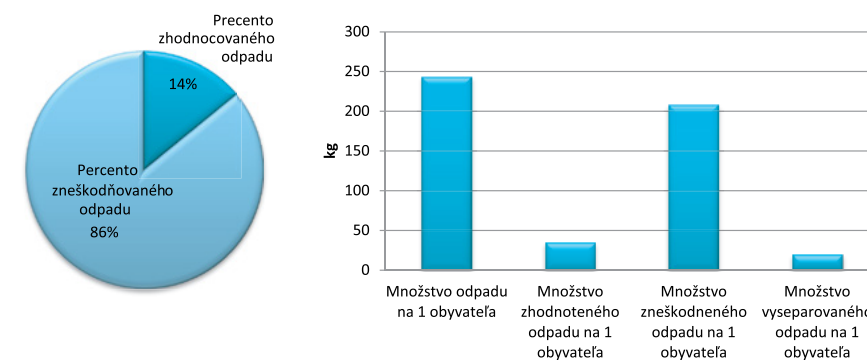
PREŠOVSKÝ A KOŠICKÝ KRAJ

Graf 4.2.1 Množstvo zhodnocovaného a zneškodňovaného odpadu v Košickom kraji – zdroj štatistický úrad

V Košickom kraji je zhodnocovanie odpadu na úrovni takmer 50%. Je to veľmi pozitívny trend a je potrebné v ňom pokračovať. Priemer Slovenska v produkcii odpadu je 332 kg na jedného obyvateľa, čo znamená, že Košický kraj je s 272 kg pod priemerom. Na druhej strane je to stále veľa a je potrebné zamerať sa v budúcnosti na minimalizáciu tvorby odpadu v kraji. Množstvo vyseparovaného odpadu tvorí pri 80 kg len necelých 30 %. Tu je potrebná väčšia spolupráca s obyvateľmi na znížení množstva odpadu, ale aj zvyšovaní podielu separovaného odpadu. Na to je potrebné vytvoriť vhodné podmienky ako zberné nádoby na jednotlivé druhy odpadu, ale aj vysvetľovanie

a vzdelávacie mechanizmy na zvýšenie povedomia ľudí o ekologickom spôsobe života s dôležitosťou triedenia a recyklácie odpadu. Biologické zdravotne nezávadné odpady by sa mali využívať pri tvorbe kompostu, kde sa ušetrí náklady za samotný odvoz odpadu, ale aj za nákup hnojív na hnojenie pozemkov, na čo sa dá využiť práve tento organický kompost. Veľké % zostáva na množstvo zneškodňovaného odpadu, ktoré sa zneškodňuje skládkovaním a teda nie najvhodnejším spôsobom, vzhľadom na ekologické dopady, ale aj vzhľadom na dopady pre daný región z hľadiska rozvoja ekoturistiky. Tu je zaujímavé porovnanie s dotazníkom, kde v obciach odhadovali podiel separovaného odpadu vo veľmi vysokých číslach. Priemer kraja je ale hlboko pod odhadom respondentov v ich obci. Z celkového hľadiska na tom kraj so zhodnocovaním odpadu nie je najhoršie a je to v zhodnocovaní odpadu druhý najlepší kraj na Slovensku. Zároveň je druhý najlepší kraj v tvorbe nízkeho množstva odpadu na jedného obyvateľa. Všetky tieto aspekty majú pozitívny vplyv na rozvoj regiónu a je potrebné v tomto pozitívnom trende pokračovať a ešte viac zlepšiť nakladanie s odpadom v každom regióne.

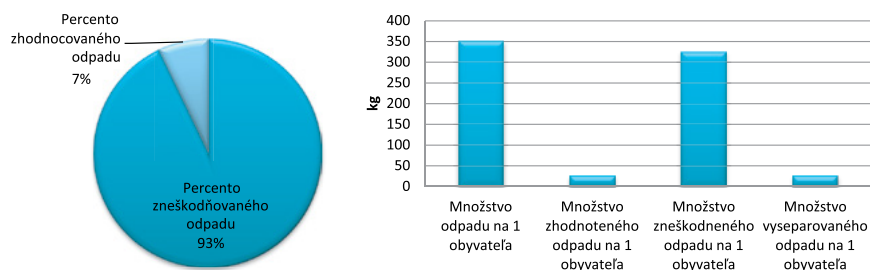

Graf 4.2.2 Množstvo zhodnocovaného a zneškodňovaného odpadu v Prešovskom kraji – zdroj štatistický úrad

V Prešovskom kraji je zhodnocovanie odpadu len na úrovni okolo 14 %. Je to veľmi zlý stav a je najhorší v rámci celého Slovenska. Tvorba odpadu na jedného obyvateľa je na druhej strane pri množstve 242 kg najnižšia na celom Slovensku. To je pozitívne, ale stále je to dosť veľké množstvo a je potrebné opatreniami na lokálnej úrovni prispievať k minimalizácii tvorby odpadu. Stretávajú sa tu teda dva javy. Na jednej strane obyvatelia produkujú najmenšie množstvo odpadu z celej krajiny, ale na strane druhej najmenej zodpovedne pristupujú k jeho triedeniu. Drvivá väčšina odpadu sa zneškodňuje skládkovaním. Množstvo vyseparovaného odpadu tvorí v kraji len 18 kg na obyvateľa čo je necelých 8 %. Znova je to zaujímavé porovnanie s prieskumom, kde sa v obciach podľa odhadov vyseparuje viac ako 80 % odpadu. V Prešovskom kraji sú v tomto ohľade veľké rezervy a je to jeden z dôvodov, prečo sa môže javiť kraj z pohľadu ekoturistiky menej atraktívny. Je preto potrebné zamerať sa na osvetu a vynaložiť prostriedky na zhodnocovanie odpadu aby neskončil na skládkach odpadov. Do celého procesu musí byť zapojené samotné obyvateľstvo, ktoré sa musí na ekologickom odpadovom hospodárstve samo podieľať. Môže sa to dosiahnuť zvyšovaním informovanosti ohľadom ekologických spôsobov života, pri vytváraní minimálnych odpadov a potom zodpovednú odpadovú politiku založenú na triedení odpadu a jeho ďalšom recyklovaní a druhotnom využití. Tu sa musí kládať dôraz aj na nákup lokálnych surovín a materiálov ktoré nemusia byť zbytočne umiestňované v obalových materiáloch, čo znova znižuje tvorbu odpadu. Z hľadiska ekonomického, ale aj ekologického a jedného zo sektorov,

ktorý vplýva významnou mierou na rozvoj regiónu a turizmu je do budúcnosti potrebné zlepšenie politiky nakladania s odpadmi v regióne.

ZAKARPATSKÁ UKRAJINA

Graf 4.2.3 Množstvo zhodnocovaného a zneškodňovaného odpadu v Zakarpatskej Ukrajine – zdroj Portál Rodná zem

V Zakarpatskej Ukrajine je zhodnocovanie odpadov len na úrovni 7 %. Je to veľmi zlý stav a je najhorší v rámci všetkých hraničných regiónov. Tvorba odpadu na jedného obyvateľa je znova pri množstve 350 kg najvyššia zo všetkých sledovaných regiónov. Toto je veľmi negatívny jav. Do budúcnosti je potrebné opatreniami na lokálnej úrovni prispievať k minimalizácii tvorby odpadu, aby sa postupne znižovala jeho tvorba. Drvivá väčšina odpadu sa zneškodňuje skládkovaním. Množstvo vyseparovaného odpadu tvorí v kraji len 24 kg na obyvateľa čo je necelých 7 %. Je preto potrebné zamerať sa na osvetu a vynaložiť prostriedky na zhodnocovanie odpadu aby neskončil na skládkach odpadov. Obyvateľov je potrebné motivovať a vytvoriť im vhodné prostriedky a podmienky pre možnosti triedenia odpadu. Samozrejmosťou by mali byť zberné nádoby na separovaný odpad, určitá prezentácia a propagačné materiály vyzdvihujúce výhody triedenia a recyklácie odpadu s informáciami o pozitívnom dopade pre celý región, ale aj zníženia nákladov za odvoz a likvidáciu odpadu. Zároveň by mala kampaň cieľiť na rozumné nakladanie so vstupnými surovinami a materiálom, ktoré sú potom zdrojom odpadu a zamerať sa v maximálnej možnej miere na to, aby odpad vznikol len minimálne. Je potrebné sa tiež zamerať na nákup lokálnych surovín, vyhýbať sa výrobkom v rôznych nerozložiteľných obalových materiáloch. Veľká časť odpadu má možnosť druhotného využitia ako napríklad využitie dreva na výrobu rôznych kvetináčov, rôzen plastové materiály môžu slúžiť na výrobu krmidiel pre vtáky, prípadne po úprave ako ozdoby a pod. Zároveň ostatný odpad, ktorý už nemá iné uplatnenie je potrebné vyseparovať, aby sa mohlo pristúpiť k jeho zhodnoteniu. Ušetrí sa tým veľké množstvo energie oproti tej ktorá sa spotrebovávajú pri výrobe nových výrobkov. Ako príklad uvádzame, že pri výrobe hliníka sa pri jeho recyklácii ušetrí až 95 % energie potrebnej na jeho výrobu z hliníkovej rudy.

5. STRATÉGIA TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA OBCÍ V HRANIČNOM REGióNE

Stratégia trvalo udržateľného rozvoja obcí v hraničnom regióne ako na Slovenskej strane, tak aj na Ukrajinskej strane by mala byť prioritou vzhľadom na prírodné, historické, kultúrne bohatstvo a široké

možnosti prírodných a kultúrnych atrakcií rozvoj turistiky a ekoturistiky v regiónoch. Zameranie by malo viesť smerom na rekreáciu a oddych pre ľudí unavených pretechnizovaným svetom. Všetky tieto aktivity by mali byť priateľské k životnému prostrediu. Cieľom by mala byť nie len environmentálna a ekologická turistika, ale zároveň aj aktivity ekonomicky prínosné pre región, tak aby negatívne neovplyvňovali život miestneho obyvateľstva. Naopak ekonomický prínos by mal byť využívaný na ďalší rozvoj kraja k budovaniu a ochrane prírodných a kultúrnych atrakcií. Lákadlom pre turistov by mala byť dovolenka v prírode na čerstvom vzduchu v regióne, ktorý sa snaží žiť ekologickým spôsobom života v súlade s prírodou za využívania miestnych lokálnych zdrojov energie, surovín a bez geneticky upravovaných potravín. Takého možnosti ponúka hlavne vidiecke prostredie. Tu je potrebné zapojenie miestneho obyvateľstva, ktoré môže poskytovať služby v oblasti ubytovania a atraktívnych doplnkových služieb pre turistov, ako sú pomoc so starostlivosťou o miestne gazdovstvo, chov zvierat, príprava miestnych pokrmov, ukážky a školenia miestnych remesiel, ukážky folklóru, miestnych zvykov a tradícií. Dôležitá je aj jazyková vybavenosť, aby sa obyvatelia poskytujúci služby vedeli dohovoriť s návštevníkmi. Je potrebné zamerať sa aj na atrakcie hlavného bohatstva hraničných oblastí a to sú hory a lesy vo forme organizovania výletov, zaškolenie o možnostiach absolvovania turistických trás a rôznych vychádzok prípadne cykloturistiky. Lesné prostredie má priaznivý vplyv na človeka, či už po fyzickej stránke ale aj po stránke duševnej. Taktiež aktivity môžu smerovať k pozorovaniu lesných zvierat, zbieraniu plodov, jedlých húb a bylín s vysvetľovaním ich pozitívnych účinkov na zdravie človeka. V neposlednom rade je veľkým lákadlom v tomto smere konská turistika, kde môžu návštevníci spoznávať prostredie lesov a lúk pri jazde na koni, čo by mohlo byť spojené aj so starostlivosťou o kone. Rozvrhnúť by sa mali aktivity tak, aby boli zaujímavé a atraktívne pre každé ročné obdobie, kde si v každom čase turista nájde miesto pre oddych, meditáciu, alebo kultúrne vyžitie. Nie je preto potrebné zanedbať ani zimnú turistiku, kedy sa je potrebné zameriavať na iné typy aktivít ako ostatnú časť roka. Výlety do prírody môžu byť organizované na bežkách, prípadne vychádzky na snežníkoch. Záujem by mal byť samozrejme a o miestne zjazdovky pre lyžovanie. Zaujímavé je v zimnom období aj stopovanie lesnej zveri a analýza stôp nájdených v snehu. Úsilie by sa malo sústrediť aj na samotné zvyšovanie povedomia záujemcov o turizmus, o výhodách a možnostiach daného kraja ako vhodnej lokality na oddych a aktívnu dovolenku. Marketing a propagácia regiónu by sa mala preto dostať do stratégie udržateľného rozvoja, pričom by sa mala zameriavať na balík možností, služieb a atrakcií pre každé ročné obdobie. Dôležitý je aj rozvoj cezhraničnej spolupráce medzi krajinami, kde by sa mali odovzdávať skúsenosti a vzájomná pomoc pri popularizácii regiónu. Práve realizované a časom už overené príklady z praxe úspešných projektov ekoturistiky v rôznych častiach Európy vrátane úspešných projektov zo Slovenska a Ukrajiny, by sa mohli vziať za vzor a slúžiť pre jednotlivé oblasti ako zdroj inšpirácie, ktorá by sa dala upraviť individuálne pre špecifické podmienky v každom kraji.

5.1 STRATÉGIA TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA REGióNOV – PRÍKLADY NAJLEPŠEJ PRAXE

PRÍKLAD ZO SLOVENSKA – RANČ TRANSYLVAHNJA

Ranč Transylwahnja sa nachádza v juhovýchodnej časti Slovenska pri Nižnej Kaloši, v okrese Rimavská Sobota. Farma bola založená ako rodinný podnik v roku 1993 manželmi, ktorí sa prisťahovali zo Švajčiarska. Má 28 hektárov, pričom sa na nej nachádzajú pasienky, polia, ovocný sad, les a kontrolovaný prameň čistej vody. Zároveň sa na farme venujú chovu hospodárskych zvierat ako sú prasniatka spolu s chovom dobytka. Nachádzajú sa tam aj zvieratá ako králiky, hydina psy a mačky. Až

Obr. 5.1.1

90% chodu celej farmy si vedia majitelia zabezpečiť sami svojimi výrobkami. Vedia si vytvárať vlastné produkty z domáceho mlieka, pečenia produktov z vlastných obilnín. Pestujú si špaldu, pšenicu, jačmeň, raž, sezónnu zeleninu a zemiaky. Z ovocia sú to hlavne jablká, slivky a jahody. Farme dominuje starý vidiecky dom, ako symbol ktorý je typický pre Slovenské vidiek. Dom obklopujú hospodárske budovy a okolo je výbeh pre svine, voľne sa pasúci dobytok a kone. Farmu navštevujú žiaci z okolitých škôl, ktorým majitelia sprostredkujú obhliadku hospodárstva a vysvetľujú im základné pravidlá ekologického poľnohospodárstva. Ekologické poľnohospodárstvo získalo bio certifikát. Uplatňujú princípy AgroWeb Networku, ktorého cieľom je výmena skúseností medzi agro-ekologicky zameranými ľuďmi, organizáciami a farmami produkujúcimi biopotraviny. Na ranči sa tiež organizujú biotábory pre deti, kde sa môžu zoznámiť s ekologickým spôsobom života a naučiť sa rôzne zručnosti a remeslá spojené s miestnym folklórom a tradíciami. Tiež sa organizujú rôzne kurzy remesiel, cvičenia v prírode, lukostreľby, kurzy jazdy na koni, prípadne sa plánujú turistické výlety do krásnej prírody v okolí. Ranč sa zameriava na minimálnu produkciu odpadu a vo veľkej miere sa zaoberá kompostovaním zdravotne nezávadných a biologicky rozložiteľných odpadov. Práve v tejto oblasti kompostovania ponúkajú majitelia pre okolité dediny svoje stroje a vedomosti, poradenské služby pri spracovaní bioodpadu na kompost a príprave kompostovišťa. Ľudia pri školení pochopia že kompost nemusí byť niečo čo zapácha, ale pri správnom spracovaní vzniká veľmi cenný produkt ktorý sa dá používať na hnojenie a nemusia sa potom kupovať hnojivá. Možnosti ubytovania sú pre celé rodiny, ktoré môžu stráviť svoj čas na ranči, alebo v lone prírody či už prechádzkami alebo jazdou na koňoch, môžu tráviť svoj čas so zvieratami, dýchať čistý vzduch a možnosť zažiť život v ekologickej krajine. Cieľom a poslanstvom farmy je zachovať hodnoty, zachovať prírodu ako takú, pre nás pre všetkých a hlavne pre ďalšie generácie.

PRÍKLAD Z UKRAJINY – USADLOŠŤ RAKHIV PLAI

Obr. 5.1.2

Na Ukrajine v horách v pohorí Svidovec v Zakarpatskej Ukrajine neďaleko rieky Tisa sa nachádza usadlosť Rakhiv Plai. Z usadlosti je nádherný výhľad na najznámejšie vysoké hory Ukrajiny ako napríklad Hoverla. Len 30 minút chôdze od usadlosti v krásnom lese sa nachádza minerálny prameň. Obydlia v usadlosti sú z prírodných materiálov hlavne dreva. V usadlosti sa nachádza aj sauna postavená z dreva a kameňa. Krásne prostredie ponúka veľké možnosti rekreácie. Podľa ročného obdobia sa dajú pri vychádzkach vo voľnej prí-

rode zbierať rôzne druhy tradičných bylín, húb a rôznych miestnych bobúľ, pričom majitelia usadlosti dokážu návštevníkov previesť okolím a ukázať im ako a ktoré druhy zbierať. Návštevníci môžu ochut-

nať miestnu kuchyňu z lokálnych surovín, piť čerstvo nadojené mlieko. Môžu sa zúčastniť priamo procesu dojenia a pomôcť s kŕmením kráv. Je tu tiež možnosť jász na koni vo voľnej prírode alebo vyhlídkových scénických výletov. Usadlosť ponúka aj možnosť športových aktivít. Súčasťou pobytu sú školenia v lukostreľbe, prípadne streľbe z kuše, alebo môže človek v danej lokalite len meditovať na čerstvom vzduchu v obklopení hôr, lesov a lúk. Na to môže využívať rôzne hoidacie siete, hoidačky, ktoré sú umiestnené medzi korunami stromov, sedenie pri ohni alebo v altánku. V zimnom období sa môžu ísť návštevníci lyžovať na svojpomocne vytvorenej zjazdovke o dĺžke 450m, ktorú vybudovali majitelia pri usadlosti. Je to jednoducho miesto pre oddych, prípadne aktívnu dovolenku, v atmosfére Karpát mimo miest vo voľnej prírode.

PRÍKLAD Z FRANCÚZKA – EKOLOGICKÁ OBEC UNGERSHEIM

Obr. 5.1.3

Obec s 2 000 obyvateľmi sa nachádza v severovýchodnej časti Francúzska v blízkosti mesta Mulhouse. Celá obec je špecifická tým, že si obyvatelia takmer všetky potraviny vedú vypěstovať sami na vlastnej pôde. Vedia si teda zabezpečiť potravinovú sebestačnosť a ponúkať lokálne potraviny pre obyvateľov a návštevníkov na miestnych trhoch. Obec vyčlenila 40 hektárov pôdy na pestovanie potravín pre miestne obyvateľstvo. Vytvorili sa bio záhrady čerstvej zeleniny kde sa vypestuje vyše 30 ton zeleniny ročne. Pri pestovaní sa nepoužíva žiadna chémia ani prísady

a všetko sa produkuje ekologicky. Špeciálne pre školy sa rozhodla obec dodávať jedlá a potraviny iba v 100 % bio kvalite. Pre tento účel bola zriadená bio kuchyňa v roku 2014 kde sa varia jedlá aj pre okolité školy mimo obce. Všetky tieto aktivity prispeli k zlepšeniu ekonomiky, zdravia obyvateľstva a zvýšeniu zamestnanosti. V obci sa nachádza aj park Le Bioscope, venovaný otázkam životného prostredia, ktorý disponuje zábavnými aj vzdelávacími aktivitami. Špecifikom obce je Écomusée d'Alsace, čo je otvorené múzeum, kde sa nachádzajú historické 70 ročné budovy v Alsaskom štýle, Eden Palladium, čo je jedinečné múzeum starých kolotočov a atrakcií, ktoré stále fungujú, nachádza sa tam aj veľa dielní a prevádzok venujúcich sa tradičnému remeslu a výrobkom. Zároveň si obec časť energií vyrába prostredníctvom obnoviteľných zdrojov energie využívaním fotovoltických článkov. Potravinovo sebestačná dedina, ktorá využíva biologické postupy pestovania lokálnych potravín a obnoviteľné zdroje energie je určite vzorom pre fungovanie v lokálnej ekonomike pri naplňaní ekonomickeho, ekologického a sociálneho aspektu.

PRÍKLAD Z ESTÓNSKA – EKOLOGICKÁ FARMA GOODKAARMA TALU

Ekologická farma GoodKaarma Talu sa nachádza na ostrove Saaremaa v Baltickom mori v Estónsku a zaoberá sa výrobou organických mydiel pomocou studeného procesu. Farma bola založená v roku 2004. Na farme je tiež kaviareň v okolí záhrady, ktorá ponúka nápoje a jedlá, ktoré sú vyrobené z ekologických surovín. Turisti majú možnosť vyskúšať si výrobu mydla na vlastnej koži a oboznámiť sa tak s využitím prírodných látok a s environmentálnym podnikaním. Mydlá sú vyrobené bez chemických konzervačných prísad, prírodné farbené pomocou organických bylín, ovocia a produktov z mora, alebo morského bahna. Balenie mydiel je vykonávané pomocou recyklovaného papiera. Go-

Obr. 5.1.4

odKaarma je unikátny projekt eko-domáceho priemyslu. Farmársky dom je vybudovaný s využitím ekologických stavebných materiálov a organické plodiny ktoré majitelia pestujú, vyrastajú na pôvodne obrábanej pôde. Farmu pravidelne navštevujú miestne školy a turisti z celého sveta, kde ich majitelia prevedú biofarmou, spravia prezentáciu histórie a ukážu im procesy výroby ekologického mydla studeným procesom. Mydlá sa vyrábajú iba z organických surovín a to ručne, priamo vo farmárskej kuchyni. Základ výroby je zo šiestich organických tukov a certifikovaných prísad, včelieho vosku, palmového a kokosového tuku, kakaového masla, panenského olivového a slnečnicového oleja. Na farme sa v ponuke pre turistov nachádzajú aj maľby miestnych umelcov a výrobky miestnych remeselníkov, organický med, sviečky z včelieho vosku a ručne pletené košíky.

PRÍKLAD Z ČIECH – BIO FARMA POLNÁ

Obr. 5.1.5

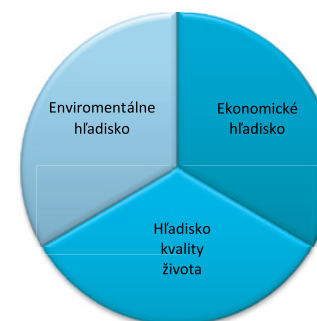
Jedná sa o ekologickú rodinnú farmu v západných Čechách v Karlovarskej oblasti, v blízkosti nemeckých hraníc. Hlavnou činnosťou rodiny je biologický chov zvierat konkrétne dobytká ako napr. minikravičky Dexter, alebo ušľachtilý chov plemena Limousine. Ďalej sa venujú chovu koní, oviec, ale aj hydiny ako husí, sliepky či kačky. Zároveň sa na farme venujú pestovaniu bio produktov ovocia a zeleniny. Práve na tejto farme ponúkajú návštevníkom ubytovanie, aby sa mohli venovať ekoturistike v prírodných vidieckych podmienkach. Okolie usadlosti je vhodné na rôzne výlety do prírody, cykloturistiku, zbieranie lesných plodov a húb, ale aj na miestne historické pamiatky. Na farme ponúkajú miestne a hlavne vlastné produkty ako sú čerstvé vajcia, ryby, hovädzie, jahňacie a hydinu, ovocie a zeleninu v závislosti od sezóny, všetko vyprodukované ekologickým spôsobom. Na svoje poľnohospodárske a chovateľské produkty získali aj certifikát „Kontrola ekologického zemeľdľstvi“. Farma je súčasťou zväzu ekologických poľnohospodárov PRO-BIO. Konajú sa tam aj farmárske trhy, kde je ochutnávka lokálnej bio kuchyne a folklórna hudba. Na farmu chodia za ekoturistikou rodiny s deťmi, alebo skupiny ľudí, ktorí si chcú vyskúšať tradičný spôsob života na farme. Všade v priestoroch farmy a ubytovania sú využívané prírodné materiály, predovšetkým drevo a kameň. Neďaleko farmy sa nachádza mesto Cheb, ktoré je plné historických pamiatok a v roku 2014 získalo titul Historické mesto, kde sa nachádza mnoho turistických atrakcií a zaujímavostí, ktoré sú mestom pravidelne udržiavané. Zároveň sa v blízkosti nachádzajú Františkovi Lázně, kde sa

nachádza dvadsať liečivých prameňov a najväčší aquapark. Návštevníci sa môžu zapojiť do života na farme pri chove zvierat, údržbe hospodárstva, alebo si môžu zachytať ryby v miestnom rybníku. Zároveň majitelia ponúkajú výcvik jazdy na koni pre deti aj dospelých, zároveň s konskou turistikou do okolitej prírody. Športovo sa môžu turisti vyžiť v Natur fitness centre, ako to volajú majitelia, kde sa môžu návštevníci venovať rúbaniu dreva pre potreby hospodárstva. V okolí farmy sa nachádza nedotknutá príroda, hlboké lesy, rybníky, lúky a zatopené lomy. V zatopených lomoch sa môžu ľudia kúpať a tráviť uprostred prírody aktívne svoj voľný čas. Turistickými trasami sa dajú pozrieť aj okolité pamiatky ako hrad Seeberg, hrad Libá a hrad Cheb. V blízkosti sa nachádza aj Národná prírodná rezervácia Soos a vedľa nej je motýlia farma, kde sa nachádzajú exotické druhy motýľov v prirodzenom prostredí. Návštevníci si tam môžu pozrieť celý cyklus života od húsenice, cez kuklu až po krehkého motýľa. Hlavným lákadlom farmy je vidiecka dovolenka v rodinnom prostredí v súlade s prírodou.

5.2 OPATRENIA PRE TRVALO UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ OBCÍ V HRANIČNOM REGIÓNE

Trvalo udržateľný rozvoj bol zadefinovaný už v správe OSN „Naša spoločná budúcnosť“ z roku 1987. Podľa tejto správy ide o rozvoj, ktorý umožňuje naplniť potreby súčasných generácií bez toho, aby ohrozoval budúce generácie v naplnení svojich vlastných potrieb. Pri aplikácii opatrení trvalo udržateľného rozvoja pre regióny preto treba myslieť už pri aplikácii krátkodobých riešení pre rozvoj regiónu, aj na dlhodobé dopady pre človeka, prírodu a budúce generácie. Pri určovaní opatrení pre trvalo udržateľný rozvoj obcí je potrebné vychádzať z uceleného konceptu kde sa musia zohľadniť tri základné hľadiská.

Environmentálne hľadisko znamená zachovanie, prípadne rozvoj prírodného prostredia a ekosystému v každom kraji a znižovanie dopadov činnosti človeka na prírodu.

Ekonomické hľadisko je chápané ako ekonomická prosperita, ktorá sa dá dosiahnuť práve rozvojom a podporou životného prostredia, ale aj kultúry. V tomto prípade sa môže hovoriť o ekologickej efektívnosti, ktorá nemá negatívne dopady na životné prostredie.

Hľadisko kvality života znamená, že všetky opatrenia pre rozvoj regiónu z environmentálneho a ekonomického hľadiska musia zohľadňovať aj potreby obyvateľstva, ktoré by sa malo podieľať na rozvoji kraja, malo by byť zapojené v rozhodovacích procesoch s cieľom zvyšovania zamestnanosti a spravodlivom raste pre všetkých.

Graf 5.2.1 Hľadiská zohľadňujúce následky opatrení trvalo udržateľného rozvoja obcí

Opatrenia majú za cieľ posilnenie turizmu a hlavne ekologického turizmu v regióne, so zámerom lepšieho využívania prírodného, ľudského a kultúrneho potenciálu v hraničnej oblasti. **Pre trvalo udržateľný rozvoj v regióne navrhujeme na základe výsledkov štúdie a vyhodnotených údajov nasledovné opatrenia:**

1. Rozvoj ubytovacích kapacít. Základom pre rozvoj turistiky je možnosť návštevníkov sa ubytovať. Preto je potrebné budovanie, prípadne rekonštrukciu nevyužitých budov na ubytovacie kapacity a tak ich rozširovať či už vo forme penziónov, turistických chát alebo hotelov. Zaujímavou atrakciou

spojenou s ekoturizmom je ubytovanie sa vo vidieckych sídlach, v súkromí, v rodinných domoch a pod. Tu je potrebné zapojenie miestneho obyvateľstva, čo by mohlo mať pozitívne výsledky pre rozvoj lokálnej ekonomiky. Tieto alternatívne typy podnikania sú nástrojmi na znižovanie nezamestnanosti, sociálneho odlúčenia a podporu udržateľného využívania miestnych zdrojov. Podpora takéhoto typu podnikania znamená podporu vidieckych komunít za účelom zvýšenia zamestnanosti a zníženia sociálneho vylúčenia. Obyvatelia vidieckych oblastí sú sami schopní nezávisle si vytvárať služby, ktoré potrebujú využívaním zdrojov efektívnym spôsobom.

2. Rozvoj turistických prírodných atrakcií. V regiónoch je potrebné rozvíjať možnosti turizmu pre návštevníkov. Je potrebné udržiavať, ale aj budovať nové turistické a náučné chodníky, cyklotrasy. Budovať nové oddychové zóny v prírode z prírodných materiálov. Cieľom pre turistov by malo byť spoznávanie prírodného dedičstva regiónu. Dôležitou súčasťou je osádzanie smerových tabúl s trasami chodníkov, cyklotrás a informačných tabúl o prírodných zaujímavostiach, prípadne historických skutočnostiach prírodných úkazov. S tým je spojené aj poskytovanie turistických máp a plánov daného regiónu. Pri budovaní stratégie sa nesmie zabúdať na miestne špecifiká ako je napríklad veľmi cenná oblasť vinohradníctva a s ňou spojené služby a produkty. Toto všetko si vyžaduje investície do infraštruktúry a rozvoja pre rozširovanie prírodných aktivít. Všetky investície budú mať pri správne nastavenom pláne, logistike a marketingu pozitívne ekonomické a sociálne benefity. Všetky tieto aktivity ale musia sledovať environmentálny a sociálny dopad pre miestne obyvateľstvo. Pri rozvoji turistických aktivít sa teda musí zachovať ekologická, kultúrna stabilita, so zreteľom na zlepšovanie kvality života aj pre miestne obyvateľstvo.

3. Rozvoj kultúrnych atrakcií. Okrem rozvoja a udržiavania prírodného bohatstva krajiny je potrebné rozvíjať a ochraňovať aj kultúrne bohatstvo. Kultúra je miesto inšpirácie, kreativity a konečnom dôsledku obrazom civilizovanosti každého kraja. Pozornosť musí byť zameraná na údržbu a rozvoj kultúrneho dedičstva, konkrétne kultúrnej identity, rozmanitosti, tvorivosti a v neposlednom rade účasť obyvateľov na rozvoji kultúry pri podpore tradičných remesiel, ľudového umenia a lokálnej umeleckej tvorby. Je potrebné sa zamerať na jej propagáciu, osádzanie informačných tabúl s informáciami a historickými súvislosťami, vydávanie materiálov a brožúr s možnosťami prehliadok historických pamiatok, galérií miestneho umenia, múzeí, spojenými aj s atrakciami, ako sú napríklad historický šerm, historické remeslá alebo prehliadku miestnej tvorby. Tu je potrebné zamerať sa aj na tvorbu ucelených balíkov služieb, ktoré by boli spojené s prehliadkou kultúrnych pamiatok vrátane rôznych výletov, stravovania v oblasti lokálnej gastronómie a ukážky lokálneho folklóru. Rozvoj kultúry prinesie pre región celkový spoločensko-hospodársky rozvoj. Je to jeden z dôležitých doplnkových aspektov podpory turizmu, ktorý prináša prosperujúcu ekonomiku a rozvoj kraja. Na podporu týchto aktivít by mali byť použité prostriedky aj na osvetu a budovanie kultúrnospoločenských centier pre rozvoj miestnych aktivít pri zapojení občanov, organizáciu kultúrnych podujatí, motivačných prednášok a tradičných podujatí. Kultúra môže byť jedným z určujúcich zdrojov celkového rozvoja regiónu, je preto potrebné pri implementácii strategickej vízie zvoliť vhodné nástroje na podporu a ich prostredníctvom stimulovať rozvoj kultúry v rozsahu celého spektra aktivít. Podpora komunitného života s tvorbou, ochranou, kultiváciou kultúrnych hodnôt a kultúrneho dedičstva prinesie podporu zamestnanosti, služieb a turizmu v regióne.

4. Zameranie sa na miestnu ekologickú energetiku a odpadové hospodárstvo. Jeden zo strategických sektorov rozvoja regiónu je aj podpora lokálnej energetickej a ekologického spracovania odpadu. Pri energetike je to potreba zamerania sa na podporu spôsobov ekologického bývania, šetrenia energie a jej produkcie z obnoviteľných zdrojov. Tu je potrebné zameranie sa hlavne na lokálne zdroje dostupných energií, čo je vzhľadom na prírodný potenciál hraničných regiónov hlavne drevo. Diverzifikovaním zdrojov sa dosiahne čiastočná alebo úplná energetická nezávislosť a bezpečnosť pri

prechode, alebo pri podpore obnoviteľných zdrojov energie. Dôraz sa pritom musí klásť na environmentálne dopady. Zdôrazňovať by sa mala aj energetická efektívnosť pri zatepľovaní budov prírodnými materiálmi a využívaní existujúcich budov čím sa šetria prírodné zdroje. V oblasti odpadového hospodárstva by sa mali kraje zamerať na zvyšovanie povedomia ľudí ako nakladať s odpadmi v regióne. Základom je využívanie miestnych lokálnych surovín a zdrojov, vyhýbať sa rôznym tovarom v plastových alebo inak v prírode neodborných obaloch. Ideálny prípad je, keď nevzniká žiaden odpad. Je dobré klásť dôraz na bezodpadové ekologické hospodárenie a pokiaľ už odpad vzniká, tak je potrebné nájsť mu druhotné využitie. Biologický zdravotne nezávadný odpad by sa mal na 100% kompostovať aby sa dalo hnojivo využívať na zúrodňovanie pôdy. Veľká časť odpadu dokáže slúžiť ako základ pre vytvorenie nových inovatívnych produktov a výrobkov. Pokiaľ sa už nenájde iné využitie, tak je potrebné zvyšok odpadu vyseparovať na jednotlivé zložky aby sa mohlo pristúpiť k ďalšiemu spracovaniu a využitiu. Tu je potom potrebná podpora, logistika a infraštruktúra zberu a spracovania vyseparovaného odpadu v kraji. Veľká pozornosť by sa mala venovať aj recyklácii dažďovej vody. Voda je príliš vzácny prírodný zdroj, aby sa nechal len tak odtiecť do riek. Pre udržanie environmentálnej stability v oblasti je potrebné budovanie zádržných jazierok, vsakovacích jazierok a zberných vodných nádrží, odkiaľ sa potom dá voda využívať či už na zavlažovanie, alebo spríjemňovanie ovzdušia a miestnej klímy za horúcich dní.

5. Podpora miestneho tradičného spôsobu života. Pre rozvoj ekoturizmu je dôležité udržiavanie tradičného spôsobu života pri udržiavaní svojich tradícií. Obyvatelia by sa mali venovať pestovaniu vlastných plodín a tradičnému spôsobu gazdovania. Všetky tieto aktivity by mali byť podporené cez regionálne trhy, kde by mohli byť miestne výrobky a potraviny k dispozícii pre okolie a turistov. Pre rozvoj regiónu je potrebná aj finančná podpora takéhoto rozvoja, ktorá by mala pozitívny vplyv na sociálno-ekonomický vývoj týchto okrajových území. Prostriedky by mali byť prerozdeľované na podporu ekologických aktivít spojených s tradičným spôsobom života za predpokladu pozitívnych sociálnych a ekonomických dopadov. Podpora by mala byť zameraná aj na udržiavanie tradícií a rozvoj remesiel ako rezbárstvo, košíkárstvo, vyšívanie, čipkárstvo a pod. Dôležité pre kraj je aj udržiavanie si svojich tradícií, folklóru, organizovanie slávností a servírovanie regionálnych špecialít v oblasti stravovania.

6. Rozvoj v oblasti vzdelávania, vedy a výmeny informácií. Vzdelávanie v oblasti ekológie by sa malo stať hlavným trendom vedúcim k aplikovaniu prístupov trvalej udržateľnosti regiónov v rôznych oblastiach. Práve podpora ekoturizmu má potenciál, aby sa miestne obce a dediny stali vzdelávacími a tréningovými centrami, ktoré majú možnosť overiť si svoje poznatky v oblasti ekológie, tradičného spôsobu života v súlade s prírodou aj v praxi priamo na mieste. Obyvatelia môžu ekoturistom poskytovať svoje vedomosti a stať sa konzultantmi v rámci ekologického vzdelávania a tréningových aktivít. Nevhodné či nedostatočné využívanie zdrojov by malo byť lepšie zohľadnené vo vzdelávacích materiáloch v rámci rôznych programov. Tu by mal byť aj spolupráca s univerzitami a rôznymi vzdelávacími inštitúciami. Vedomosti sú potrebné nielen pre obyvateľov v meste ale aj vo vidieckych oblastiach. Nakoľko spoločnosť nevenuje dostatočnú pozornosť ekologickým aspektom, je nutné aktualizovať vzdelávacie programy na environmentálne, sociálne a kultúrne dopady pri rozvoji ekoturizmu. Všeobecná informovanosť a vzdelanosť v oblasti ekológie môže v konečnom dôsledku ušetriť náklady aj v iných verejných sektoroch. Mali by sa organizovať tréningy a školenia pre vidiecke a mestské komunity zamerané na šetrenie zdrojov, využívanie miestnych lokálnych zdrojov, lokálnych potravín a rozvoj ekologického odpadového hospodárstva. Finančne by mali kraje podporiť budovanie informačných a vzdelávacích centier v danej oblasti. Zároveň ekologické oblasti môžu slúžiť aj na vedecký výskum čo sa týka ekologického života a alternatívnych spôsobov produkcie bio potravín smerujúcim k podpore a ochrane biodiverzity.

ZÁVER

Cieľom Štúdie trvalej udržateľnosti obcí v pohraničnom regióne bolo zanalyzovať aktuálny stav možností, ponuky a potenciálu v každom regióne. Na základe toho tak určiť stratégiu a opatrenia pre následný postup pri ďalšom rozvoji oblasti. Na základe charakteristiky regiónov je možné konštatovať vysoký potenciál rozvoja hlavne turistickom ruchu zameranom vo veľkej miere na ekologický turizmus. Dôvodom je hlavne prírodné bohatstvo hraničných regiónov, ktoré pozostáva z veľkých oblastí hôr, lesov, jaskýň, národných parkov, vodopádov, kde sa nachádza veľké množstvo prírodných, ale aj kultúrnych pokladov ako sú rôzne hrady, zámky a historické časti miest, tiež miestny folklór, tradície, slávnosti, miestne remeslá a umenie. Rozmiestnenie obyvateľstva vo vidieckych usadlostiach znova podporuje myšlienku lokálneho rozvoja turizmu zameraného na miestne lokálne zdroje, kultúru a prírodné bohatstvo. Z dotazníkových prieskumov je vidieť jasná spätná väzba regiónov. Zároveň výsledky ukázali určité pozitívne trendy, ale aj rezervy v určitých oblastiach a je tu teda priestor pre ďalší rozvoj a smerovanie k zlepšeniu sociálno-ekonomických parametrov pri rozvoji regiónov. Turistický potenciál je v oblasti obrovský. Pre jeho podporu je ale potrebné zamerať sa na viaceré doplnkové služby spojené s rozvojom turizmu. Jedná sa hlavne o vybudovanie ubytovacích kapacít pre turistov, podporu miestneho ubytovania na gazdovských dvoroch a usadlostiach pre turistov vyhľadávajúcich ekoturistiku. Je tiež potreba rozvoja prírodných a kultúrnych atrakcií, ako je budovanie cyklotrás, budovanie a udržiavanie turistických trás pri osadzovaní značenia, tabúl s informačným a historickým obsahom, s podporou vydávania máp s vyznačenými historickými pamiatkami a prírodnými atrakciami. Dôležitý prvok rozvoja regiónov je aj podpora kultúry ako jedného z pilierov rozvoja miestnej ekonomiky a turistického ruchu. To zahŕňa aj podporu remesiel, folklóru, organizáciu kultúrnych podujatí a slávností. Z hľadiska stavu lokálnej energetiky je potrebné zamerať sa viac na lokálne a hlavne ekologické zdroje energií a vysokou účinnosťou premeny energie. Diverzifikácia zdrojov a využívanie alternatívnych ekologických obnoviteľných zdrojov bude mať pozitívny dopad na životné prostredie, ale aj ekonomiku kraja. Toho sa týka aj energetická efektívnosť a znižovanie spotreby energie. Na tento cieľ by mali byť využívané miestne prírodné materiály a suroviny. Taktiež by sa mala venovať veľká pozornosť odpadovému hospodárstvu. Pre rozvoj ekoturizmu je dôležité pozeráť sa na strategický sektor ako je odpadové hospodárstvo ako na jeden z dôležitých aspektov, ktorý bude mať v konečnom dôsledku dopad na celkový výsledok trvalo udržateľného rozvoja vzhľadom na enviromentálne zaťaženie kraja aj pre budúce generácie. To zahŕňa hlavne minimalizáciu tvorby odpadu, separovanie, využívanie lokálnych surovín a výrobkov, recykláciu vody a kompostovanie. Nezanedbateľnou súčasťou stratégie by mal byť marketing. Propagácia regiónu by sa mala zameriavať na balíky možností, služieb a atrakcií pre každé ročné obdobie v danom kraji. Dôležitý je aj rozvoj cezhraničnej spolupráce medzi krajinami, kde by sa mali odovzdávať skúsenosti a vzájomná pomoc pri popularizácii regiónov. Celkovo by sa takto malo posilniť postavenie ekologického turizmu pre lepšie využívanie potenciálu prírodných, ľudských ale aj kultúrno-historických zdrojov. Pre ďalší rozvoj musí byť nevyhnuté aj zapojenie miestneho obyvateľstva v celom procese tvorby a rozvoja. Nesmú sa v tomto ohľade zanedbávať ani vzdelávacie aktivity súvisiace s ekológiou a tradičným spôsobom života. Jednou z podmienok je aj jazyková vybavenosť pre komunikáciu s turistami. Všetky tieto aktivity rozvoja regiónu musia byť v súlade s ekologickým, ekonomickým, sociálnym rozmerom a sledovať tak dlhodobé dopady pre človeka, prírodu a budúce generácie.

ZOZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKOV

1.1	upload.wikimedia.org	3.1.3.6	presov.korzar.sme.sk	3.2.18	www.kremenec.sk
1.2	www.ukrajina.sk	3.1.3.7	www.aktuality.sk	3.2.19	www.kremenec.sk
1.1.1	sk.wikipedia.org	3.1.3.8	korzar.sme.sk	3.2.20	www.kremenec.sk
1.2.1	commons.wikimedia.org	3.1.3.9	www.uske.sk	3.2.21	www.travelguide.sk
1.3.1	upload.wikimedia.org	3.1.3.10	www.travelguide.sk,	3.2.22	www.cityresidence.sk
2.1.1.1	upload.wikimedia.org		www.golf-alpinka.sk	3.2.23	www.joutrip.com
2.1.2.1	upload.wikimedia.org	3.1.3.11	www.cassoviayachtclub.sk	3.2.24	www.muzeum.sk
3.1.1.1	www.waymarking.com	3.1.3.12	maps.google.com	3.2.25	www.booking.com
3.1.1.2	www.wikiwand.com	3.1.3.13	travel.tochka.net	3.2.26	www.podmevon.sk
3.1.1.3	www.krasneslovensko.eu	3.1.3.14	ivona.bigmir.net	3.2.27	www.tripadvisor.cz
3.1.1.4	www.kosickespravysk	3.1.3.15	zakarpattya.net	3.2.28	www.asb.sk
3.1.1.5	fotobanky.kukucka.cz	3.1.4.1	www.coolinari.sk	3.2.29	www.uby.sk
3.1.1.6	www.hotelroomsearch.net	3.1.4.2	gardentherapya.ca	3.2.30	www.hotelroznava.sk
3.1.1.7	cs.wikipedia.org	3.1.4.3	mytastykitchen.weebly.com	3.2.31	www.dennon.sk
3.1.1.8	www.slovenskevrchy.wbl.sk	3.1.4.4	www.leetd.co.za	3.2.32	www.hotelmousson.sk
3.1.1.9	mapio.net	3.1.4.5	inna1903gr.livejournal.com	3.2.33	www.booking.com
3.1.1.10	www.booking.com	3.1.4.6	foodika.ru	3.2.34	www.booking.com
3.1.1.11	nanicmama.sme.sk	3.1.5.1	www.ceres.sk	3.2.35	ubytovaniearelas.sk
3.1.1.12	www.cetravel.se	3.1.5.2	wildpark.sk	3.2.36	www.booking.com
3.1.1.13	lorko.blog.sme.sk	3.1.5.3	plus.google.com	3.2.37	www.hotel-r.net
3.1.1.14	slovakia360.com	3.1.5.4	www.vsporte.sk	3.2.38	sirava.sk
3.1.1.15	www.treking.cz	3.1.5.5	www.enjoyzazitky.sk,	3.2.39	www.travelguide.sk
3.1.1.16	studego.com		www.tripadvisor.co.uk	3.2.40	nocleg.pl
3.1.1.17	www.carpathian.land	3.1.5.6	www.cas.sk,	3.2.41	www.chataparadise.sk
3.1.1.18	vidpochyvai.in.ua		www.aktuality.sk	3.2.42	www.megaubytovanie.sk
3.1.2.1	www.ubytujemsa.sk	3.1.5.7	www.keltic-yard.com	3.2.43	archivhospod.wz.cz
3.1.2.2	www.bardejov.sk	3.1.5.8	www.keltic-yard.com	3.2.44	www.salascingov.sk
3.1.2.3	slovakianguide.com	3.1.5.9	prokarpaty-tour.info	3.2.45	www.booking.com
3.1.2.4	www.e-dukla.sk	3.2.1	www.kempinski.com	3.2.46	www.booking.com
3.1.2.5	mapio.net	3.2.2	www.kempinski.com	3.2.47	zak.depo.ua
3.1.2.6	mapio.net	3.2.3	www.yana.kiev.ua	3.2.48	zak.depo.ua
3.1.2.7	www.kosickespravysk	3.2.4	www.kempinski.com	3.2.49	www.booking.com
3.1.2.8	dennik.hnonline.sk	3.2.5	www.vt.sk	3.2.50	www.panoramio.com
3.1.2.9	www.panoramio.com	3.2.6	www.vt.sk	3.2.51	www.bookit.com.ua
3.1.2.10	piccool.ru	3.2.7	www.kupele-bj.sk	3.2.52	www.booking.com
3.1.2.11	all-ukraine.com.ua	3.2.8	www.kupele-bj.sk	3.2.53	www.booking.com
3.1.2.12	ukraineson.livejournal.com	3.2.9	www.kupele-bj.sk	3.2.54	www.booking.com
3.1.2.13	www.postoj.sk	3.2.10	www.kupele-bj.sk	3.2.55	www.tripadvisor.co.za
3.1.2.14	commons.wikimedia.org	3.2.11	www.dokempu.cz	5.1.1	www.transylwanhja.eu
3.1.2.15	uk.wikipedia.org	3.2.12	www.dovolenky.sk	5.1.2	www.rent-holiday-homes.com
3.1.3.1	www.travelguide.sk	3.2.13	www.megaubytovanie.sk	5.1.3	issuu.com
3.1.3.2	commons.wikimedia.org	3.2.14	www.penziontrikoruny.sk	5.1.4	suvinmarkninointipfolio.
3.1.3.3	slovakia.travel	3.2.15	www.penziontrikoruny.sk		blogspot.com
3.1.3.4	www.pepa.cz	3.2.16	slovakia.travel	5.1.5	www.farmapolna.cz
3.1.3.5	www.severovychod.sk	3.2.17	www.kremenec.sk		

Grafy: Otepka, P., Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Projekt je financovaný z grantu Nórskeho kráľovstva
prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu
Spolufinancované zo štátneho rozpočtu
Slovenskej republiky

Supported by a Grant from Norway
Co-financed by the State Budget of the Slovak Republic

„Slovensko – Ukrajina: Spolupráca naprieč hranicou“
„Slovakia – Ukraine: Cooperation across the border“

„Granty EHP a Nórska – Aj fondy môžu byť jednoduché“
„EEA Grants and Norway Grants – Grants can be simple“

„Granty EHP a Nórska – vytvárajme a zdieľajme výsledky spolu“
„EEA Grants and Norway Grants –
Create and share results together“

Projekt EKOVEDINA bol podporený z Nórskeho grantu v rámci programu Cezhraničná spolupráca. Prijímateľom je spoločnosť Hriňovská energetická s.r.o. a celková výška poskytnutého grantu na realizáciu projektu predstavuje sumu 352 714 EUR.

The ECO-VILLAGE project was supported by grants from Norway under the program Cross-border cooperation. Recipient of the grant is Hriňovská energetická s.r.o. and total amount of the grant to implement the project amounts to 352 714 EUR.

